

**KAPASİTE VE İŞLEVSELLİK İKİLEMİNDE
İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI: KURULUŞU,
YAPISI, İŞLEYİŞİ VE FAALİYETLERİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Gulpashsha MADRAIMOVA

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**KAPASİTE VE İŞLEVSELLİK İKİLEMİNDE İSLAM İŞBİRLİĞİ
TEŞKİLATI: KURULUŞU, YAPISI, İŞLEYİŞİ VE FAALİYETLERİ**

Gulpashsha MADRAIMOVA

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Kasım 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	16
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	16
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	16
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	17
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM	18
1. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATININ KURULUŞU	18
1.1. Uluslararası Örgütler: Kurumsal ve Kavramsal Çerçeve	18
1.1.1. Uluslararası Örgütlerin Tanımı	18
1.1.2. Uluslararası Örgütlerin Tarihi Gelişim Süreci.....	20
1.1.3. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması	25
1.1.4. Uluslararası Örgütlerin İşleyişi.....	27
1.2. Uluslararası İslami Kuruluşlar	29
1.2.1. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT).....	29
1.2.2. Afrika Birliği (AfB).....	30

1.2.3.	Arap Ligi (AL)	31
1.2.4.	Gelişen 8 Ülke Teşkilatı.....	32
1.2.5.	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)	32
1.2.6.	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC).....	33
1.2.7.	Mağrip Arap Birliği (MAB)	33
1.3.	İslam Ülkeleri Örgütlenme Sürecinde İsrail Faktörü	34
1.4.	İslam Konferansı Örgütünün Kuruluşu	37
1.5.	İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yeni Şartı (2008).....	41
1.6.	İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yapısı ve İşleyişi	44
1.6.1.	İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İç Birimleri	44
1.6.1.1.	Genel Olarak	44
1.6.1.2.	İslam Zirvesi	45
1.6.1.3.	Dışişleri Bakanlar Konseyi.....	45
1.6.1.4.	Genel Sekreterlik.....	46
1.6.1.5.	Daimî Komiteler	48
1.6.1.6.	İcra Komitesi	51
1.6.1.7.	Daimî Temsilciler Komitesi.....	51
1.6.1.8.	Uluslararası İslami Adalet Divanı (IIJC).....	51
1.6.1.9.	Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu	53
1.6.2.	Yardımcı Organlar	53
1.6.2.1.	İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)	54
1.6.2.2.	İslami Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).....	55
1.6.2.3.	İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT).....	56
1.6.2.4.	İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT).....	57
1.6.2.5.	Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IIFA).....	58
1.6.2.6.	İslami Dayanışma Fonu (ISF) ve Vakfı.....	59
1.6.3.	Uzmanlık Kuruluşları	59
1.6.3.1.	İslami Kalkınma Bankası (İKB)	60
1.6.3.2.	İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ICESCO)	60
1.6.3.3.	İslami Yayın Birliği (IBU)	61
1.6.3.4.	Haber Ajansları Birliği (UNA).....	62
1.6.3.5.	İslami Uluslararası Kızılay Komitesi (ICIC).....	62

1.6.3.6. Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Teşkilatı (STIO)	62
1.6.3.7. İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı (IOFS)	63
1.6.3.8. Kadınları Geliştirme Örgütü (WDO).....	64
1.6.4. Bağlı Kuruluşlar (Enstitüler).....	65
1.6.5. İslam Üniversiteleri	66
1.7. İslam Konferansı Teşkilatı Üye Devletler	66
1.7.1. İslam İşbirliği Teşkilatı (İslam Konferansı Örgütü) Üyeleri.....	66
1.7.2. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Gözlemci Devletleri.....	68
1.8. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Niteliği ve Hukukî Kişiliği	70
İKİNCİ BÖLÜM.....	72
2. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ÇALIŞMALARI, KAPASİTE VE İŞLEVSELLİĞİ.....	72
2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirve Konferansları	72
2.1.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Olağan Zirve Konferansları.....	72
2.1.2. İslam İşbirliği Teşkilatı Olağanüstü Zirve Konferansları	73
2.1.3. Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları	73
2.1.4. Dışişleri Bakanları Konseyi Olağanüstü Konferansları.....	75
2.2. İslam İşbirliği Teşkilatı'nda Türkiye Dönem Başkanlığı.....	76
2.3. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Genel Sekreterlik Dönemi.....	77
2.4. Yeni Reformların Hayata Geçirilişi	79
2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Ekonomik Olanakları Bakımından İşlevselliği.....	82
2.6. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yapısal ve Yönetmelik Yönünden İşlevselliği	89
2.7. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Güvenlik Alanındaki İşlevselliği	99
2.8. İslam Ülkelerinin Sorunları Ekseninde İİT'nin Faaliyetleri	102
2.8.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletlerinin İç Sorunları.....	102
2.8.2. Filistin Sorunu.....	103
2.8.3. Ürdün-FKÖ Çatışması	104
2.8.4. Afganistan Sorunu	105
2.8.5. İran-İrak Savaşı	106
2.8.6. Doğu ve Batı Pakistan	107
2.8.7. Irak-Kuveyt Sorunu	108
2.8.8. Somali Sorunu	108

2.8.9. Irak'ta Şii-Sünni Sorunu.....	110
2.8.10. Bosna Sorunu	111
2.8.11. Keşmir Sorunu	111
2.8.12. Karabağ Sorunu.....	112
2.8.13. Suriye Sorunu.....	114
2.8.14. Yemen Sorunu.....	114
2.9. İİT'nin Sorunlara Karşı Çabası	115
2.10. Batı'nın İslamofobi Düşüncesi Karşısında İİT'nin Rolü.....	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	124
TABLolar LİSTESİ	138
ÖZGEÇMİŞ	139

TEZ ONAY SAYFASI

Gulpashsha MADRAIMOVA tarafından hazırlanan “KAPASİTE VE İŞLEVSELLİK İKİLEMİNDE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI: KURULUŞU, YAPISI, İŞLEYİŞİ VE FAALİYETLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 28/11/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ)

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN (ÖHÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Müslüm KUZU

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Gulpashsha MADRAIMOVA

İmza :

ÖNSÖZ

Öğrenim hayatım boyunca engin bilgileriyle yoluma ışık tutan, beni eğiten, bana öğreten, her zaman desteğini yakından hissettiğim kıymetli hocalarım; tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali ASKER ve jüri üyesi Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU'na, ayrıca, pek çok tavsiye ve eleştirileriyle tezime önemli katkı sağlayan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN hocama teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışması sırasında sabır, tahammül ve sükûnetle teknik sorunların üstesinden gelmeme yardım eden okul arkadaşım İhsan Haşim KUTLUK'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Uzak diyarlardan gelen bir öğrenci olarak zorlu yaşam ve eğitimimi kolaylaştırmak için her türlü zahmete katlanan, fedakâr aileme bir ömür boyu minnettarım. Bu eserin ortaya çıkmasına irili ufaklı herhangi bir şekilde destek olan herkese, minnet ve şükranlarımı sunar, haklarını helal etmesini istirham ederim.

ÖZ

Vestfalya antlaşması sonucunda ortaya çıkan sistemin barış içinde devamı için uluslararası örgütler vazgeçilmez niteliğe sahiptir. Yüzyılları kapsayan bu sürecin en önemli evrelerinden olan 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler uluslararası sistemin bugünkü haliyle şekillenmesine neden olmuştur. Bu evrede uluslararası örgütler sayı ve etkisi itibariyle yeni niteliksel boyut kazanmıştır. Evrensel bir örgüt BM'nin yanı sıra bölgesel veya belli kriterler doğrultusunda oluşturulan çok sayıda uluslararası örgüt, 20. yüzyılda tarih sahnesine çıkmıştır. Bu örgütlerden biri de 22–25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta düzenlenen İslam Zirve Konferansı'nda alınan bir kararla kurulmuş olan İslam Konferansı Örgütü'dür. Örgütün adı, 2011 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları toplantısında alınan kararla İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Türkiye'nin üye olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı sayı ve coğrafi kapsamı itibariyle dünyanın en büyük dinlerinden olan İslam dinine mensup olan toplumların temsil olunduğu en büyük örgüttür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünyanın siyasi haritasında yaşanan önemli değişiklikler ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması bu örgütün yapısı ve faaliyet alanını etkilemiştir.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nı konu alan bu çalışmada uluslararası örgütler kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alınmış, uluslararası sistem, uluslararası örgüt, örgütlerin türleri ve hukuki statüsü, ayrıca, ilgili kavramlar üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, teşkilatın kuruluş süreci, yapısı, üye devletler ve üyelik statüleri ele alınmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın çalışma şekli, kapasitesi ve işlevselliği incelenmiş, teşkilatın tutumu İslam ülkelerinin sorunları bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Sistem; Uluslararası Örgüt; İslam Dünyası; İslam Konferansı Örgütü; İslam İşbirliği Teşkilatı

ABSTRACT

International organizations are indispensable for maintaining the peace of the system that emerged as result of the Westphalia Treaty. Comprising one of the most important phases of this process that stretches across centuries, the developments that were experienced during the 20th century caused the international system to take its current shape. In this phase, international organizations have gained a qualitative size based on their numbers and effects. Besides the UN with its universal quality, many regional organizations and organizations established based on certain criteria emerged in the 20th century. One such organization is the Organisation of the Islamic Conference that was established with the resolution adopted during the Islamic Summit Conference held in Rabat on 22-25 September 1969. The name of the organization was changed to the Organisation of the Islamic Cooperation (OIC) with the decision taken during the 38th Ministers of Foreign Affairs meeting organized in Kazakhstan's capital Astana in the year 2011. Islam is one of the largest religions in the world based on the number of its adherents and its geographic extent. The OIC, of which Türkiye is a member, is thus the largest organization of its kind in which the communities belonging the religion of Islam are represented.

The emergence of new independent states and the occurrence of important changes in the political map of the world with the end of the Cold War have affected the Organisation of the Islamic Cooperation's structure and area of activities. This study that focuses on OIC discusses international organizations in the conceptual and theoretical framework, and makes evaluations on the international system, international organizations, organizations' types and legal statuses, as well as related concepts. The study also discusses OIC's establishment process, its structure, its member states, and membership statuses. Lastly, the study discusses OIC's way of operation and its capacity and functionality, and evaluates the organization's position within the context of the problems of Islamic countries.

Keywords: International System; International Organization; Islamic World; Organisation of the Islamic Conference; Organisation of the Islamic Cooperation

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kapasite ve İşlevsellik İkileminde İslam İşbirliği Teşkilatı: Kuruluşu, Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri
Tezin Yazarı	Gulpashsha MADRAIMOVA
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	28/11/2022
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	139
Anahtar Kelimeler	Uluslararası Sistem; Uluslararası Örgüt; İslam Dünyası; İslam Konferansı Örgütü; İslam İşbirliği Teşkilatı

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Organisation of Islamic Cooperation Within the Capacity-Functionality Dilemma: Establishment, Structure, Operation and Activities
Author of the Thesis	Gulpashsha MADRAIMOVA
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	28/11/2022
Field of the Thesis	International Relations
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	139
Keywords	International System; International Organization; Islamic World; Organisation of the Islamic Conference; Organisation of the Islamic Cooperation

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AfB	: Afrika Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AL	: Arap Ligi
ARS	: Somali'nin Yeniden Özgürleştirilmesi İttifakı
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ATAIC	: İslam Ülkeleri Vergi İdareleri Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CIBAFI	: İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Konseyi
COMCEC-İSEDAK	: Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
COMIAC	: Enformasyon ve Kültürel İşler Daimî Komitesi
COMSTECH	: Bilim ve Teknolojik İşbirliği Komitesi
D-8	: Gelişen Sekiz Ülke
DBİK	: Dışişleri Bakanları İslam Konferansı
DBK	: Dışişleri Bakanları Konferansı
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FCIC	: İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü

FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FOCIC	: İslam Ülkeleri Müteahhitler Federasyonu
IAS	: İslam Dünyası Bilim Akademisi
IBRAF	: Yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu
IBU	: İslami Yayın Birliği
ICCIA	: İslam Ticaret, Sanayi ve Tarım Odası
ICDT	: İslam Ticareti Geliştirme Merkezi
ICTVTR	: İslami Teknik ve Mesleki Eğitim ve Araştırma Merkezi
ICYF	: İslam İşbirliği Gençlik Forumu
ICYF-DC	: İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu
IIFA	: Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi
IJJC	: Uluslararası İslami Adalet Divanı
IUM	: Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IOFS	: İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı
IRCICA	: İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
ISBO	: İslam Devletleri Yayın Teşkilatı
ISESCO	: İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
ISF	: İslami Dayanışma Fonu
ISSF	: İslami Dayanışma Spor Federasyonu
IUMS	: Uluslararası Müslüman Alimler Birliği
IUT	: İslam Teknoloji Üniversitesi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü

İMF	: Uluslararası Para Fonu
İSEDAK	: İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MAB	: Mağrip Arap Birliği
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OICC	: İslami Başkentler ve Şehirler Teşkilatı
OIC-CERT	: İslam İşbirliği Teşkilatı Bilgisayar Acil Müdahale Ekibi
OISA	: İslam Ülkeleri Gemi Sahipleri Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
REUOS	: İslam Devletleri Gayrimenkul Birliği
RF	: Rusya Federasyonu
SDGs	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SESRIC	: İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi
SİPA	: Suudi Kamu Yönetimi Enstitüsü
SMIIC	: İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü
SPDA	: Afrika İçin Özel Kalkınma Programı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STIO	: Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Teşkilatı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UNA	: Haber Ajansları Birliği

UNA	: Haber Ajansları Birliği
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNIDO	: BM Sınai Geliştirme Örgütü
VET	: Mesleki Eğitim ve Öğretim Programı
WDO	: Kadınları Geliştirme Örgütü
WFAIS	: Uluslararası Arap-İslam Okulları Dünya Federasyonu

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu “Kapasite ve İşlevsellik İkileminde İslam İşbirliği Teşkilatı: Kuruluşu, Yapısı, İşleyişi ve Faaliyetleri” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada İslam İşbirliği Teşkilatı’nın işlevselliği sorunu örgütün siyasi, coğrafi, beşerî ve ekonomik kapasitesi doğrultusunda ele alınarak irdelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İslam dünyası veya İslam coğrafyası kavramlarıyla tanımlanan alan, bünyesinde dünyanın önemli coğrafi ve beşerî potansiyelini barındırmaktadır. Uluslararası siyaset literatüründe bu alan üzerine Türkiye’de yazılan örgüt eksenli çalışmaların sayısı pek fazla değildir. Bu örgütlerden biri de İslam İşbirliği Teşkilatı’dır. Birkaç çalışma istisna olmak kaydıyla bu örgüt üzerine yapılan tezler ağırlıklı olarak son dönemlerde yazılmıştır. Bu çalışmalarda, İslam İşbirliği Teşkilatı farklı yönleriyle incelenirken, kuruluşu, yapısı, işleyişi, olanakları, çalışma ve faaliyetleri ele alınmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı kuruluşundan bugüne kadar ismi dahil, kurumsal yapısı ve bünyesinde yer alan organlar ve uzmanlaşmış birimlerinde pek çok değişiklikler ve yenilenmeler yaşanmıştır. Tüm bunları dikkate aldığımızda teşkilat üzerine yazılacak her bir tezin alan literatürüne katkıda bulunacağı muhakkaktır. Bu yüzden, İslam İşbirliği Teşkilatı’nın kapasite, olanak ve işlevselliğini ele alan bu çalışmanın da literatüre katkı yapacağını söyleyebiliriz.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma, nitel araştırma türünden olup, tarama-inceleme metoduyla yürütülmüştür. Öncelikli olarak, uluslararası örgüt kavramı kuramsal ve kavramsal çerçevede irdelendikten sonra, teorik bilgiler ışığında İslam İşbirliği Teşkilatı’nın oluşumu, yapısı, işleyişi ve örgütün kapasitesi bağlamında işlevselliği ele alınmıştır. Çalışma sırasında konuya ilişkin alan literatürü derin bir şekilde taranmıştır. Bu bağlamda, kitap, makale, tebliğ, rapor ve gazete haberleri bir araya getirilerek çalışmanın kaynak malzemesi oluşturulmuştur.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Çalışmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur: İslam İşbirliği Teşkilatı kurumsal ve üye devletler ekseninde sahip olduğu kapasitenin kullanılması bakımından sorunların çözümlünde yetersiz kalmaktadır. Bunun temel nedeni teşkilatın faaliyet alanını kapsayan coğrafyadaki devletlerin kendi aralarında ve devletlerin iç işlerinde çatışmacı durumların, ayrıca, sosyo-ekonomik eşişsizliğin var olmasıdır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmanın kapsamı iki bölümle sınırlandırılmıştır. Uzun süredir faaliyet gösteren İslam İşbirliği Teşkilatı üzerine yapılacak bir çalışmada araştırmanın belli bir zaman dilimiyle sınırlandırılmaması, karşılaşılan güçlüklerden birisidir. Fakat, çalışmanın amacı araştırmanın sorunsalını örgütsel ekseninde belirlemek, kuruluşundan günümüze kadar devam eden zaman dilimi içinde teşkilatın hem kuruluş, oluşum ve gelişimini gözlemek, hem de bu süre zarfında sorunların çözümleri konusunda teşkilatın etkin sonuçlar elde edip etmediğini belirlemektir. Çalışma sırasında karşılaşılan diğer bir güçlük, özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bağlı, uzman ve alt kuruluşlarına göre konuya ilişkin Türkçe kaynakların yetersiz olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATININ KURULUŞU

1.1. Uluslararası Örgütler: Kurumsal ve Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Uluslararası Örgütlerin Tanımı

Uluslararası İlişkiler disiplininde en dinamik ve tartışmalı konulardan biri, uluslararası örgütlerdir. Uluslararası ilişkilerin temel aktörlerinden biri olarak uluslararası örgütlerin bu dinamizmi hem nicel hem nitel şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹ İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağında uluslararası örgüt ve ulus-devlet ikilemi üzerine yoğunlaşan tartışmalar her geçen gün daha da artmaktadır. Uluslararası örgütler uluslararası ilişkiler disiplininde önemli yere sahip bir olgu ve kavramdır. Bu kavram, alan yazınında tarih, hukuk, siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi vd. bakış açıları doğrultusunda yorumlanmaktadır. Bir kavram olarak “uluslararası örgüt” ifadesinde geçen “örgüt” sözcüğü Türk Dil Kurumu Sözlüğünde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat.*”² Sosyal bilimlerde örgüt kavramı “*belirli bir hedefi gerçekleştirmek ya da bir işi yürütmek üzere insanların katılımı ile oluşturulan ve toplumsal ilişkilerde tüzel kişiliğe, kurumsal kimliğe ve fiziki varlığa sahip oluşumları ifade etmektedir.*”³ Benzeri bir tanımda uluslararası örgütler “*üyelerinin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere hareket eden, iki ya da daha fazla egemen devlete mensup (hükümete ait veya hükümet dışı) üyelerden oluşan ve bunların aralarında bir anlaşma ile kurulmuş bulunan devamlı ve formel yapılar*” olarak tanımlanmıştır.⁴ Uluslararası örgütün tanımları arasında belirgin farkların olmadığı görülmektedir. Yaygın olan tanımlamaya göre uluslararası örgüt genel bir amacı gerçekleştirmeye

¹ Şaban Halis Çalış, “Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Kuramlar ve Tarihi Başlangıçlar”, İçinde: *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler* (Editörler: Şaban H. Çalış, Erdem Özlük), 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022, s. 13.

² Örgüt, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 12.05.2022).

³ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, Dora Yayınları, Bursa 2014, s. 15

⁴ Clive Archer, *International organization*, Routhledge, London and New York, 19912, p. 17; Naklen: Şaban Halis Çalış, s. 15.

yönelik, temel kurucu belgeye ve organlara sahip, “genelde antlaşma ile kurulan ve antlaşma yapma yetkisine sahip, uluslararası hukukun üyesi olan devletler birliği” şeklinde ifade edilmektedir.⁵

Davut Ateş’e göre uluslararası örgütlerin yapılanması için üç önemli kriter söz konusudur: 1) Örgütün fiziksel varlığı 2) Kurumsal kimliğin belirlenmesi (örgütün kimliği, adı, yönetim organları, karar mekanizmaları vs.) 3) Tüzel kişiliğin ortaya çıkması (örgütü temsil edenler, temsilcilerin belirlenme şekli vs.).⁶

Uluslararası örgütler değişik amaçlar doğrultusunda kurularak şekillenir. Literatürde örgütlerin kurulma nedeni konusunda, genellikle iki gerekçeden bahsedilmektedir. 1) Örgütü oluşturan devletlerin ortak çıkarlarını gerçekleştirme hedefi. Bu durumda birkaç devlet ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelerek örgütlenir. 2) Uluslararası alanda düzen ve istikrar arayışında olan devletlerin bir araya gelerek örgütlenmesi. Bu husus, uluslararası örgütlerin işlevselliğinden kaynaklanır. Güvensiz ve düzensiz bir ortamda duruma hâkim olan ve istikrar tesis eden bir otorite olmadığı için devletler bir araya gelerek örgütlenirler.⁷

Uluslararası örgüt ve uluslararası bütünleşme kavramları birbiriyle karıştırılmamalıdır. Bütünleşme, bütünleştirici öğeleri kapsayan bir süreç iken, örgütlenme bu bütünleştiricide yer alan bir araçtır. Örgütlenmeler, türlerine göre farklı gruplara ve alt gruplara ayrılır: uluslararası/uluslarüstü; evrensel/bölgesel gruplar. Örgütlenmeler, konusu itibarıyla genel/özel, siyasi, ekonomik kültürel, askeri vs. olabilmektedir. Örgütler, amacı itibarıyla koordine iş birliğini organize eden/yapısal değişikliği öngören şekilde yapılabilir. Yetki faktörü bakımından örgütlenmeler; sınırlı ve geniş yetkili olabilmektedir. Örgütlenmelerde, tesis sırasında imzalanan hukuk belgeleri genellikle antlaşmalar veya ortak bildirimler şeklinde olabilmektedir. Devletler, uluslararası hukukun konusunu oluşturduğu gerçeğini dikkate aldığımızda, örgütlenmelerin statü ve ilişkilerin belirlenmesi açısından hükümetler arası ve çeşitli ulusal hukuklara bağlı devletler dışı biçiminde şekillenmektedir. Örgütlenmeler tesis edilirken, kurucu belgenin karakteri itibarıyla iki tür yapılanma söz konusudur.

⁵ İlhami Sığırcı, Simge Yenioğlu, “Uluslararası Sağlık Örgütlerinin Türkçeye Çevirisi ve Kısaltmasının İncelenmesi”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Sayı: 33, Güz, 2022, (ss. 135-168), s. 138.

⁶ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler...*, s. 23.

⁷ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler...*, s. 25.

Bunlardan birisi üçüncü kişilere kapalı, diğeri ise açık örgütlenmedir.⁸ Örgütler arasındaki pek çok ögenin benzer olduğu saptanmıştır. Kurucu hukuk işlemleri olarak antlaşma veya ortak bir bildiriyle kurulması, hukuk belgelerinin yürürlüğe giriş prosedürü, kurumsallaşma, mali kaynak oluşturma vd. Fakat, üç ögenin varlığı tüm örgütlerde görülmektedir: 1) ortak çıkar bilincine sahip olmak 2) ortak çıkarı düzenli ve istikrarlı kılacak davranış kalıplarını belirleyen normlaştırma. 3) normların işlevselliğini sağlayacak kurumsallaşma.⁹

Uluslararası örgütlenmelerin tarih sahnesine çıkması ve gelişmesi, belli başlı aşamalardan geçerek uluslararası sistemde yaşanan kırılmalarla farklı boyutlar kazanmıştır. Özellikle, sistemsal sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkan durumları iyileştirmek ve devletlerin ortak çıkarlarını gözetlemek tarihin değişik dönemlerinde çapı ve etkisi bakımından çeşitli uluslararası (küresel ve bölgesel) örgütlenmeleri doğurmuştur.

1.1.2. Uluslararası Örgütlerin Tarihi Gelişim Süreci

Uluslararası örgüt olgusunun kesin olarak ne zaman, hangi tarihte ve şartlarda ortaya çıktığını belirlemek güçtür, ayrıca, bu konuda özel bir çaba da söz konusu değildir. Uluslararası örgütlerin varlığını antik dönemden itibaren izlemek mümkünse de günümüzde, uluslararası örgüt olgusu modernleşme üzerinden irdelenmektedir. 16. yüzyıldan başlayarak uluslararası örgüt konusu düşünsel düzlemde “dünya barışı”, “ebedi barış” vd. kavramlar üzerinden fikir üretilmişse de “*asıl, 19. yüzyılın ikinci yarısında, ortak gereksinimleri karşılamak üzere devletlerin egemenliklerine dokunmayan örgütlenme girişimleri görülmektedir.*”¹⁰ Mehmet Gönlübol’a göre “*devletlerin uluslararası alanda ortak sorunlarını çözmek için örgütlenme yoluna gitmeleri, uluslararası kuruluşların doğmasına neden olmuştur.*”¹¹ Son 150 senede

⁸ Mehmet Genç, “Avrupa Örgütlenmesindeki Evreler”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt X, Sayı: 1-2, Nisan-Kasım 1989 (ss.87-103), s. 88-89.

⁹ Mehmet Genç, s. 89.

¹⁰ Seha L. Meray, *Uluslararası Hukuk ve Örgütler*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979, 267.

¹¹ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika: ilkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Atilla Kitabevi, Ankara 1993, s. 522.

ortaya çıkan uluslararası örgütlerin sayısı 1940-1950'lerden önce 10'lu rakamlara ulaşırken, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüzlerce uluslararası örgüt ortaya çıkmıştır.¹²

Sosyal bilimler alanında uluslararası örgütlerin coğrafi olarak Batı merkezli, tarihi olarak modern dönem merkezli olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası örgütlerin Batıda, 1814-1815 Viyana Kongresi'nde vücut bulduğu söylenebilir.¹³ Uluslararası örgütlenmelerden bahsedildiğinde Otuz Yıl Savaşları sonucunda imzalanan **1648 Vestfalya Barışı**'nın getirdiği ilke ve normlar; egemenlik, ülke bütünlüğü, devletlerin birbirilerinin iç işlerine karışmama ilkeleri bu noktada devreye girmektedir. Nitekim, bu süreç, uluslararası örgütlenmenin gelişimi bakımından önemli bir kırılma olmuştur.¹⁴ Somut anlamda ilk uluslararası örgütün **1814 yılında Viyana Kongresi**'nde Avrupa devletlerinin bir araya gelmesiyle alınan kararlar doğrultusunda kurulduğu söylenebilir. **"Avrupa Uyumu" (veya "Avrupa Ahengi")** adıyla bilinen bu örgüt dört büyük güç (İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan) tarafından yönetilmiştir. Avrupa uyumu Birinci Dünya Savaşı tehlikesi ortaya çıktığında savaşı önleyememiş, bu yüzden, savaş bittiğinde kendiliğinden sona ermiştir.¹⁵ Bu noktada, Avrupa Uyumu'nun yüzyıl boyunca barış ortamını başarılı bir şekilde sağladığını ayrıca vurgulamak gerekir. Viyana Kongresi Avrupa'da hem uluslararası siyaset hem de devletler tarafından takip edilen bir güç dengesi sistemini kurmuştur. Paul Schoder, Viyana düzenlemesinin başarısını "politik eşitlik" (political equilibrium) kavramıyla açıklar. Bu kavram ana hatlarıyla haklar, tatmin ve sorumluluklar dengesi anlamına gelmektedir.¹⁶ Viyana düzenlemesiyle Avrupa güçleri kendilerini kamusal güç olarak görmüş, Avrupa'nın

¹² A. LeRoy Bennett, James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler* (Çeviren: Nasuh Uslu), BB101, Ankara 2015, s. 22.

¹³ İnan Rüma, "Uluslararası Örgütler", İçinde: *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (Editör: Evren Balta), İletişim Yayınları, Ankara 2014 (ss. 371-40), s. 372.

¹⁴ Alexander Thompson, Duncan Snidal, *International Organization: Institutions and Order in World Politics*, Production of Legal Rules, Edward Elgar Publishing 2011, s. 310.

¹⁵ Zuhal Çalık Topuz, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Filistin- İsrail Barış Sürecine Etkisi, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2016, s.14.

¹⁶ Merve Özcangaz, Avrupa Ahengi'nin Yapısal Özellikleri Çerçevesinde "Güç Dengesi" ve "Politik Eşitlik" Kavramlarının Karşılaştırılması (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 8.

koruyucusu olarak telakki etmiş ve sahip oldukları otoritelerin kendi güçlerinden kaynaklandığını kabul etmişlerdir. Viyana Kongresi'nde Papa ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun herhangi bir rolü olmadığı gibi, kongre, egemenler arasında bir eşitlik kurmuştur.¹⁷

Uluslararası örgütlenme açısından önemli olan bir başka olay **Lahey Konferansları**'dır. Bu konferanslar 1899-1907 yılları arasında devam ederken, 1915'te üçüncüsünün yapılması planlanmıştır. Fakat, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, süreç kesintiye uğramıştır. Lahey Konferansları'nın önemli özelliği evrensel olmalarıdır; 1899 konferansına 26, 1907 konferansına 44 devlet katılmıştır.¹⁸ Bu konferanslar, sorunların barışçıl yoldan çözülmesine katkı sağlayacak düzenlemelerin kabul edilmesi bakımından önemlidir. 1899'da dört, 1907'de 13 uluslararası sözleşme imzalanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁹ İkinci Lahey Konferansı birinciye göre daha başarılı olmuş, kara ve deniz savaş hukuku, tarafsızlık hukuku gibi konularda birtakım sözleşmelerin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.²⁰

Uluslararası örgütlenmeler açısından ikinci önemli olay Birinci Dünya Savaşı sonunda **Milletler Cemiyeti'nin** (MC) ortaya çıkmasıdır. MC'nin tesisi, kolektif güvenlik alanında atılmış ilk kapsayıcı ve etkin adım olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, cemiyetin kuruluşu "büyük bir deney" olarak değerlendirilmektedir.²¹ Cemiyet Versay Barış Antlaşması'nın 10 Ocak 1920'de yürürlüğe girmesiyle resmen kurulmuştur.²² Bu örgüt modern anlamda ortaya çıkan en önemli kuruluştur. Kuruluş amacı, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, böyle bir felaketin bir daha yaşanmasına müsaade etmemektir. MC'nin kurulması ABD ve İngiltere'nin liberal çevrelerine dayanmaktadır. ABD Başkanı Woodrow Wilson ilk kez barış için "On Dört İlke"den bahsetmiş, savaşın ardından hemen 8 Ocak 1918 tarihinde bir toplantı düzenlenmiş, toplantıya 26 maddeden ibaret olan MC Misakı'nı sunmuştur. Toplantıya katılan

¹⁷ Merve Özcangaz, s. 15.

¹⁸ Mehmet Hasgüler, Mehmet Uludağ, *Uluslararası Örgütler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 51-52.

¹⁹ İnan Rüma, s. 378-379.

²⁰ Faruk Sözmecoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989, s. 584.

²¹ A. LeRoy Bennett, James K. Oliver, s. 31 vd.

²² Deniz Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 4.Baskı (Derleyen: Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınevi, İstanbul 2005, s. 482.

devletler dünyada bir daha savaş yaşanmaması, yerine barış ve güvenliğin sağlanması için, bu ilkelere uymalarını sağlayan bir anlaşma yapmışlardır. Wilson, self determinasyon ilkesini savunsa da başkanlığını yaptığı komisyonca hazırlanan MC Misakı'nda bu ilkedan açıkça bahsedilmemiş, böylelikle söz konusu ilke Avrupa ile sınırlı kalarak sadece Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'nın bağımsız kalmasını sağlamıştır.²³ Toplantıda Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya ve müttefiklerinin topraklarının belli bir kısmı işgal edilerek cezalandırılmasına karar verilmiştir. Milletler Cemiyeti, o dönemin şartlarında birtakım anlaşmazlıkların çözülmesine katkı sağlasa da genellikle amaçlarını gerçekleştirmede zayıf kalmıştır; dahası, küçük devletlere uyguladığı caydırıcılığı büyük devletlere uygulayamamıştır.

“MC Misakı'nda Üye Devletler kurucu ve davetli üyeler olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Barış antlaşmalarına galip devlet statüsü ile imza koyan devletler kurucu üye statüsündeydi. I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmış olan devletler ise davetli üyeler statüsündeydi. Bu iki statüdeki üyenin dışında MC'ye sonradan giren üyeler de vardı. Bu üyeler savaşın mağlubu veya onlara destek veren ülkelerdi. I. Dünya Savaşı sonrasında geçen süreçte koşullu veya koşulsuz olarak, kendi başvurusu ile ya da davetli olarak MC'ye üye olan devletlerin sayısı artmıştır.”²⁴

Bu husus, cemiyetin en fazla eleştirilen özelliğidir. Büyük devletlerin yönlendirmesinden kurtulamayan MC, yine büyük devletlerin küçük devletlere karşı haksız görünen saldırılarını önleyememiştir. Fakat, her şeye rağmen MC deneyimi devletlerin tam güçleriyle örgütün ilke ve hedeflerini destekleme gerekliliğini ortaya koymuştur.²⁵ MC'nin en mühim çalışması ise Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulması olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından tesis edilen barış düzeninin başarısız olması daha yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. 1935'te Almanya saldırganlığını gittikçe artırmış, 1936'da İtalya ile cephe oluşturmuş, Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler buna direnmek yerine göz yummuş, Habeşistan konusunda İtalya'ya tavizde bulunmuşlardır.²⁶ Bu gelişmeler, Almanya tarafından İkinci

²³ Akif Kütükçü, “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 2004, (ss. 259-276), s. 264.

²⁴ Bkz: Doğan Şafak Polat, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:76, (ss. 1950-1967).

²⁵ Kürşat Kan, “Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler”, *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler* (Editörler: Şaban H. Çalış, Erdem Özlük), 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022, (ss. 49-82).

²⁶ Doğan Şafak Polat, s.1952.

Dünya Savaşı'nın başlatılmasının önünü açmış, Milletler Cemiyeti'nin işlevsiz kalarak yok olmasıyla sonuçlanmıştır.²⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra dünyada barışı sağlama misyonunu üstlenen örgüt **Birleşmiş Milletler** adıyla ortaya çıkmıştır. BM, kurucu antlaşma hüviyetini haiz BM Şartı²⁸ ile yönetilmektedir. Bu Şart, San Francisco'da Türkiye'nin de aralarında yer aldığı 50 ülke tarafından 26 Haziran 1945'te imzalanmıştır. Daha sonra, Polonya'nın da imzalamasıyla, kurucu üye sayısı 51'e yükselmiştir. BM beş daimî üyesi dahil diğer üyelerin çoğunluğu tarafından onay işlemleri tamamlandıktan sonra 24 Ekim 1945'te resmen faaliyete başlamıştır. BM Şartı 19 bölüm ve 111 maddeden ibaret olup örgütün ilkeleri, yapısı ve işleyişini düzenlemektedir. BM'nin ana organları Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Mütevelli Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik'tir. Beş daimî üyenin veto hakkı günümüzde her geçen gün daha fazla eleştirilse de bu yapı, örgütün kuruluş sırasında var olan uluslararası sistemden ileri gelen durumdan kaynaklanmıştır.²⁹

BM ile ilgili sorunlardan biri de örgütün finansmanı meselesidir. BM ile alakalı faaliyetlerin yıllık toplam maliyeti Üye Devletlerin askeri harcamalarının yüzde 1'inden daha azına tekabül ettiği için, aslında örgütün mali bir sorunla karşılaşmaması gerekir. Fakat, 1960'lardan itibaren mali sıkıntı BM'nin varlığını tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. 1986'dan sonra ABD Kongresi tek taraflı bir işlemle BM'ye sağladığı bütçe katkısında ciddi azalmaya gitmiştir. 1946'da bütçe oluşturulduğu zaman 20 milyon dolardan az iken, 1999'da 1.26 milyar dolara ulaşmıştır.³⁰ BM uluslararası örgütler alanındaki evrimin en son halkasıdır. Her ne kadar haklı ve haksız eleştirilere maruz kalsa da dünya düzeni bu örgüt üzerinden işlemektedir. *“BM ulusal çıkarıya dayalı devlet dış politikası ile dünya düzeni arayışlarını dengelemek, yani ulusal çıkarların düzensizlik yaratmasına izin vermemek amacıyla kısmen dengeli bir kurumlaşmayı*

²⁷ İnan Rüma, s. 381-382.

²⁸ Bkz: Bilal Altın, “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (ss.1-9), s. 4-5, <https://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>, (Erişim tarihi: 16.06.2022).

²⁹ Bilal Altın, s. 8.

³⁰ A. LeRoy Bennett, James K. Oliver, s.132.

simgeler.”³¹ BM’ye yönelik eleştirileri tümünden kabul etmek veya reddetmek günümüz gerçekleri açısından geçerli olmayacaktır. Bu yüzden, uluslararası örgütler arasında halihazırda dünya düzenine etki edecek ikinci bir örgütün yokluğunu, ayrıca, böyle bir örgütün oluşturulmasının mümkün olmadığını vurgulamak gerekir.

1.1.3. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması

Uluslararası örgütler siyaset yazınında farklı kriterler baz alınarak değişik sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Burada kullanılan kriterin seçilmesi önemli rol oynar ve sınıflandırmaya çeşitlilik katar. Bu yüzden, uluslararası örgütler açısından tek bir sınıflandırma geçerli değildir.³² Genellikle alanla ilgili ders kitaplarında uluslararası örgütler iki tür olup, bunlardan biri hükümetlerin kendi aralarında anlaşma yaparak resmi şekilde kurdukları bir örgüt türüdür ve *hükümetler arası örgütler* (IGO) olarak tanımlanmaktadır. Bu örgütler birden fazla üye-devlet tarafından kurulmuş olan organize yapılardır.³³ Bir diğeri de hükümetlerdışı kurulan, resmi olmayan örgüt türüdür. Bunlara *uluslararası sivil toplum kuruluşları* (INGO-Non Governmental Organization) denmektedir. Uluslararası Sivil Toplum kuruluşlarından bahsetmeden önce sivil toplumun ne olduğuna kısaca değinmekte yarar vardır: “*Sivil toplum, devletle toplum arasındaki ara kademeyi ifade eder. Bu anlamda sivil toplum, büyük ölçüde politik toplumun, başka bir deyişle devletin dışında kalan ve toplumsal gruplar tarafından doldurulan alanı ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır.*”³⁴ Sivil toplum kavramı, demokratik bir kimlik çağrıştırmakta olup, günümüzde neredeyse demokrasiyle eş anlamlı bir şekilde zikredilmektedir. Türkçe literatürde bu tür grupları ifade etmek için *sivil toplum kuruluşları* (STK) veya *sivil toplum örgütleri* (STÖ) kavramları kullanılır.³⁵ Sivil toplum kuruluşlarının tarihi eskilere dayansa da ağırlıklı

³¹ İnan Rüma, s. 387.

³² Bu konuda bkz: Beril Dedeoğlu, “Uluslararası Örgütlerin Farklı Sınıflandırma Biçimleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 49, Sayı: 0, Yıl: 1998 (ss. 15-30).

³³ Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 204.

³⁴ Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, “Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerine Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 10, Mayıs 2014, (ss. 130-169), s. 132.

³⁵ Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, s. 132.

olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Bu dönemden itibaren devletler ve toplumlar arasındaki uyuşmazlıkları çözüme bağlamak amacıyla uluslararası kurum ve kuruluşlar, ayrıca, Birleşmiş Milletler'in çatısı altında devlet dışı birimler tesis edilmiştir.³⁶ Bu örgütler, “*çıkar, inanç, düşünce, mekân, fiziksel özellik, sorun, ideal, algı vb. özellikleri olan insanların belli amaçları gerçekleştirmek için kendi iradeleri ile bir araya gelerek devletlere bağlı olmadan ve kar amacı gütmeyen oluşturdukları kuruluşlardır.*”³⁷ Yukarıda da vurguladığımız hususlar doğrultusunda uluslararası örgütlerin sınıflandırılmasını ana hatlarıyla sunabiliriz. 1) Amaçlarına göre uluslararası örgütler a) Özel amaçlı (örn. Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı), b) genel amaçlı (BM, İKÖ vs.) 2) Üye sayılarına göre a) çift taraflı (örn. Çelik Paktı, Almanya-İtalya, 1939), b) çok taraflı (BM, CENTO). 3) Sürelerine göre a) daimî (BM, NATO vs.) b) Geçici (Balkan paktı), 4) Coğrafi dağılımlarına göre a) Evrensel (BM ve uzmanlık kuruluşları) b) Bölgesel örgütler (ASEAN, AB, NAFTA) 5) Faaliyetlerinin önceliğine göre a) siyasal ve/veya askeri ittifak (NATO, Avrupa Konseyi), b) Teknik (Uluslararası Posta Birliği) c) Ekonomik (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü), Faaliyet alanının sayısal çokluğuna göre a) Tek işlevli (BM Sınai Geliştirme Örgütü- UNIDO), b) Çok işlevli (UNESCO, UNICEF vs.) 7) Kalkınma motifli (G-7, 10 vs.), b) siyasal ve ideolojik motifli (Avrupa Konseyi, Uluslararası Pen Kulübü) c) Dinsel (İKÖ) Dünyası Siyonist Birliği d) Irk motifli (Arap Birliği), Dünya Zenci Müslümanlar Birliği 8) Görevlerine göre a) Birlikte davranmayı esas alan örgütler (Avrupa Konseyi, AGİT, OPEC) b) Bir anlaşmazlığı çözerek kurala bağlayan (Dünya Ticaret Örgütü, Tuna Nehri Komisyonu) c) Üyelerini idare etmeyi esas alan (Avrupa Birliği, COMECON) 9) Örgüt içerisinde karar alma yetkisinin kullanımına göre a) Uluslararası iş birliği (BM, Avrupa Konseyi, Arap Birliği) c) Uluslar üstü iş birliği (üyelerin çoğunluk kararı diğer üyeleri bağlar – Avrupa Konseyi Adalet Divanı), Nihayet, daha önce açıklamaya çalıştığımız 10) üyelerinin aktör tipine göre i) Hükümetler arası örgütler. Bu örgütler de iki yer ayrılır: Delege yolu ile temsile göre ii) Doğrudan hükümet tarafından temsile göre (Devlet başkanları, hükümet başkanları vs.)

³⁶ Mustafa Talas, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 29, Yıl: 2011, (ss. 387-401), s.391.

³⁷ Gökhan Tuncel, “Ulus Devletin Dönüşümünde Hükümet Dışı Örgütlerin Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 2014 (ss. 39-54), s. 42; Nematollah Aghabalaei Fanid, “Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Yargılamadaki Etkisi (Mahkeme Dostları)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 7, Sayı 4., 2020, (ss. 2783-2810), s. 2787.

b) Hükümetler dışı örgütler (Uluslararası Af Örgütü) c) Hem hükümetin hem hükümet dışı temsilcilerin yer aldığı örgütler (örn. Üçlü bir yapıya sahip olan ILO) d) Hükümetlerarası (transgovernmental), örn. Uluslararası Yerel Otoriteler Birliği, Bunların dışında, uluslararası örgütler üyelerin refah düzeyine, benimsenen örgüt düzeyine, kuruluş ve gelişim zamanlamasına, yaptırım başarısına, örgüt organlarındaki oylama yöntemlerine göre tasnif edilmektedir.³⁸

1.1.4. Uluslararası Örgütlerin İşleyişi

Uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütlerin işlevselliği her teorisyenin farklı görüşlerine göre değerlendirilmektedir. Kimi teorisyenler realizm düşüncesine, kimileri ise idealizm düşüncesine dayalı yaklaşım üzerinden uluslararası örgütleri farklı biçimlendirmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde devletlerin güvenliği güç elde ederek sağlanmaktadır. Yapısalcı güvenlik anlayışına göre, devletler kendi güvenliğini artırmak için aralarında iş birliğinin geliştirilmesi için değil, güç elde etmek için rekabet ve çatışma içindedirler. Bu sebepten, devletler savunmacı değil, saldırgan politikalar izler. Kenneth Waltz, yazmış olduğu kitapta devletlerin varoluş durumunu güce dayalı olduğundan bahseder.³⁹ Uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütler işlevselcilere göre, devletlerin birbirine olan karşılıklı bağımlılığından bir araya gelerek sorunları birlikte çözmeye isteklerinden doğmuştur. Karşılıklı bağımlılık devletlerin amaçlarının ortak biçimde değerlendirilerek sorunlara çare bulmada en önemli araç olarak nitelendirilmektedir. Bu bağımlılık, dünyada yeni uluslararası örgütlerin sayısının çoğalmasıyla beraber örgütlerin işlevselliği veya işlevsizliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.⁴⁰ İnşacılara göre, uluslararası örgütler kendi başına göre hareket edebilen, herhangi bir çatışma veya sorunlara doğrudan müdahale edebilen, gerektiğinde etkin kararlar alabilen, kendi otoritesine sahip varlıklardır. Realistlere göre, uluslararası örgütler büyük güçlerin ulusal çıkarlarına göre hareket eder. Herhangi bir sorun büyük güçleri ilgilendiren konular olup olmadığına göre değerlendirilmektedir. Bu yüzden,

³⁸ Beril Dedeoğlu, s. 18-27, Daha öz sınıflandırma için bkz: Şaban Halis Çalış, s. 22.

³⁹ Atila Eralp, *Devlet ve Ötesi*, İstanbul 2014, s. 115.

⁴⁰ Ensar Muslu, *Uluslararası Sistemde Uluslararası Örgütlerin Rolü: İslam Konferansı Örgütü Örneği*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012, s. 34-35.

uluslararası örgütleri zayıf veya güçlü kılan şey, devletlerin kendileridir. Uluslararası örgütler herhangi bir devlette çatışma yaşanırca, ciddi durum ortaya çıkana kadar maddi ve askeri harcama yapmamak için ses çıkarmaz. Kendi çıkarlarına uygun görüldüğü zaman müdahale etseler bile ya geri çekilir veya başarısız operasyonlar yapar.⁴¹ Liberal kurumsalcılar ise realistlere göre farklı düşünce yapısına sahip olup, uluslararası örgütlerin herhangi bir devletlerin müdahil olmamaları için özerk olması gerektiğini vurgular. Realist düşünürler dünyada güçlü devletlerin varlığını önemli sayar; sebebi dünyada barış ve güvenliğin sağlanması, savaşın yaşanmaması için devletler güçlerini dengede tutar. Eğer güç dengesi kaybolursa, dünyada büyük savaşlar yaşanır, bu savaşlar da sadece iki devleti değil, dünyadaki tüm devletleri etkiler.⁴²

Uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütlerin dünyadaki rolü işlevsellik veya işlevsizlik durumuna göre değerlendirilir. Genelde bu değerlendirme uluslararası ilişkilerde realizm veya idealizm ile ölçülmektedir. Uluslararası örgütlerin kuruluş amaçları birbirinden farklıdır. Bu uluslararası örgütlerin çalışmasını üç kategoride değerlendirmek yerinde olacaktır. Bunlar: a) Bu tür örgütler aralarında çatışma sorunu olmayan devletlerin birbiriyle iş birliği yapmaları için kurulur; b) Bu tür örgütler çatışma içindeki devletlerin sorununu çözmek, gerilimi azaltmak, çatışma yaşanmasını önlemek için kurulur; c) Bu tür örgütler farklı sorunları olan devletleri bir araya getirerek sorunlarını halletmek, çözüm bulmak için (yani arabulucu konumunda) kurulur.⁴³

Uluslararası örgütlerin ana amacı, dünya barışını ve istikrarı koruma olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, burada güvenlik önemli amaçsal unsur olarak ortaya çıkmıştır. Fakat,

“Uluslararası örgütlerin rolleri sadece güvenlik bağlamında olmamıştır. Yoksulluğun azaltılması, kalkınmanın sağlanması, çevrenin korunması önemli yeni sorumluluklar olarak ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl başından itibaren, kalkınmanın güvenlik ve barış ile ilişkisinin de net olarak anlaşılmasının uluslararası örgütlerin bu sorumluluğu üstlenmelerinde etkisi olmuştur. Egemen olan kapitalist üretim biçimi içerisinde, uluslararası örgütlerin rollerinin sistemin bu amaçlar çerçevesinde yenilenmesinden ziyade, yan etkilerinin azaltılması

⁴¹Muhittin Ataman, Mehmet Öztürk, “Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Başarısız Müdahalelerinin Nedenleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2, Yıl: 2017, (ss.137-168), s.156-157.

⁴² Haydar Çakmak, *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*, Doğu Kitabevi İstanbul 2014, s.119-120; Niyazi Gasimov, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yukarı Karabağ Sorununa Bakışı ve Çözüm Arayışları (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017, s.10.

⁴³ Zuhâl Çalık Topuz, s.22

bağlamında olduğu gözlemlenebilir. Ancak, sistemin daha iyi işleminde rol alan bu örgütler, sistem değiştirmeyi amaçlayan görüş, eylem ve insanlara da imkân sağlamışlardır.”⁴⁴

Uluslararası örgütlerin faaliyetleri 20. yüzyıl boyunca insanlığın öncelikli sorunları konusunda işlevsellik göstermiştir. İnsan hakları, çevre, ekonomi, kalkınma, refah ve birtakım sorunlar bu öncelikler arasında yer almıştır.

1.2. Uluslararası İslami Kuruluşlar

20. yüzyılda dünya genelinde gelişen devletler arası örgütlenmeler içinde pek çok İslam devleti (Müslüman ülkesi) de yer almıştır. Bu örgütlenmelerin kuruluş amaç ve yapıları birbirinden farklı olduğu gibi, genellikle ekonomik iş birliği ve kısmen güvenlik üzerine odaklanmıştır. İslam ülkeleri genellikle bu örgütler içinde üyelerin tamamını veya önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu çerçevede İslam dünyasında örgütlenme süreçleriyle yakından ilişkili olan bu kuruluşlara aşağıdakileri örnek gösterebiliriz:

- a) Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)
- b) Afrika Birliği (AfB)
- c) Arap Ligi (AL)
- d) Gelişen Sekiz Ülke (D-8)
- e) İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)
- f) Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)
- g) Mağrip Arap Birliği (MAB)
- h) Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC)

1.2.1. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)

Bu örgüt, 1977’de daha önce işlevselliğini kaybeden Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü’nün yerine kurulmuştur. Türkiye, Pakistan ve İran arasında yapılan anlaşmayla kurulurken, 1979’da İran İslam Devrimi ve rejim değişikliği nedeniyle

⁴⁴ İnan Rüma, s. 404.

örgütün faaliyetleri durdurulmuştur. Örgüt, 1985'te Türkiye, İran ve Pakistan tarafından tesis edilmiştir.⁴⁵ 1991'de Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çözülme aynı zamanda Müslüman devletler açısından yeni fırsatlar doğurmuştur. Bu doğrultuda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın, ayrıca, Afganistan'ın da katılmasıyla teşkilat genişleme sürecine girmiştir. Bu ülkelerin katılımıyla, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı 8 milyon km² alanı kapsayarak ve 500 milyon nüfusa sahip ekonomik bölgesel örgüt haline gelmiştir.⁴⁶ Teşkilat'ın kurumsal yapısı Bakanlar Konseyi, Sekretarya, Bölgesel Planlama Konseyi, Temsilciler Konseyi ve Teknik Komitelerden oluşmaktadır.⁴⁷ Şunu belirtelim ki:

“Dünyada küreselleşmeye paralel olarak gelişen hatta daha hızlı seyreden bölgeselleşme ve entegrasyon hareketlerinin birçoğunun başarısı ve paydaşlarına sundukları imkanlar ortadayken, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı coğrafyasında henüz adından söz ettirecek bir bütünleşme hareketi görülememesi, üzerinde dikkatle düşünmeyi gerektirmektedir.”⁴⁸

1.2.2. Afrika Birliği (AfB)

Afrika Birliği 25 Mayıs 1963'te Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da 32 Afrika devletlerinin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. İlerleyen tarihlerde genişleyen örgütün halihazırda 54 üyesi bulunmaktadır. Örgütün kuruluş amacı, Üye Devletlerin bağımsızlıklarını korumak, devletler arası birlik ve beraberliği korumak, iş birliği ve dayanışma içinde olmak, Üye Devletlerin hak ve çıkarlarını korumaktır. Bu birlik, Soğuk Savaş döneminde Bağlantısızlar Grubu içinde yer almıştır; nedeni, o dönemde yaşanan Doğu-Batı Bloklar arası çatışmadan uzak kalmaktı. İki kutuplu sistemin dağılmasının ardından “*çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar ve salgın hastalıklar örgütü daha etkin bir kuruluş haline gelmeye yöneltmiştir.*”⁴⁹ AfB'nin

⁴⁵ Sercan Doğan, “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: 21. Yüzyılda Tarihi İpek Yolunu Canlandırma Çabaları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011 (ss. 63-70), s. 65.

⁴⁶ Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, https://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati_-eit_.tr.mfa, (Erişim tarihi: 28.03.2022).

⁴⁷ Mehmet İkizoğlu, “İktisadi Bütünleşme ve Ekonomik Etkileri: Türkiye-İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri”, *İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans tezi, Malatya, 2015, ss.24-25.

⁴⁸ *Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT) Geleceği* (Hazırlayan: Büyükelçi (E) Numan Hazar), Rapor No: 108, Şubat 2012.

⁴⁹ Afrika Birliği, <https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

kurumsal yapısı Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi, Bakanlar Konseyi, Genel Sekreterlik, Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu organlarından oluşmaktadır. AfB de dünyadaki pek çok örgüt gibi işlevsellik sorunu yaşamaktadır. Nitekim hem kıta dahilinde hem de uluslararası alanda kıtaya ilgili sorunları ve durumu gündeme almaktadır; fakat örgütün kabul ettiği kararlar geliştirilen yaptırım mekanizmalarına rağmen “*etkin şekilde uygulanamamakta, uygulansa bile değiştirici ve dönüştürücü etkisi sınırlı olmaktadır.*”⁵⁰ Buna rağmen günümüzde Afrika Birliği örgütü sorunların ortadan kaldırılma ve ilerleyen dönemlerde bir güç merkezi olma yönündeki çalışmalarını sürdürmektedir.⁵¹

1.2.3. Arap Ligi (AL)

Arap Devletleri Ligi'nin kuruluşu yükselen Arap milliyetçiliği zemininde gelişmiştir. Örgütün kuruluş süreci 25 Eylül-8 Ekim 1944 tarihli konferansla başlatılmıştır. Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Trans-Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen'in yanında Filistinli Arapların temsilcilerinin katıldığı konferans Arap ülkeleri arasında iş birliğine yönelik bir örgütün tesis edilmesi zarureti vurgulamıştır.⁵² Bu zaruret “İskenderiye Protokolü”nde ifade edilmiştir. Protokol, 1945'te kurulacak örgüte temel teşkil etmiştir.⁵³ Zamanla genişleyen örgütün üye sayısı halihazırda 22'ye ulaşmış durumdadır. Türkiye ve Arap Ligi arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 22 Eylül 2004'te New York'ta “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile AL Genel Sekreterliği Arasında Mutabakat Muhtırası” imzalanmıştır. O tarihten itibaren iki taraflı olarak ilişkilerin geliştirilmesi yönünde pek çok adım atılmıştır.⁵⁴ Arap Ligi, içinde bulunduğu sorunlu coğrafyada, Arap dünyasında etkin bir aktör olarak kendini gösterememiştir. Zira altmış yıl önce kurulmasına rağmen bu süre içinde var olma savaşı

⁵⁰ Müge Dalar, Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliği'ne: Afrika'da Bütünleşme Çabaları (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler/Afrika Çalışmaları/ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

⁵¹ Güngör Şahin, Osman Raşid Beyhan “Afrika Birliği'nin Küresel Sistemde Güç Merkezi Olma Hedefi ve ‘Gündem 2063’ Vizyonu”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Sayı: 40, Kasım 2021, (ss.201-244), s. 238.

⁵² Cansel Poyraz Akyol, “Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 21, Yıl: 2017 (ss. 277-302), s. 280.

⁵³ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004, s.111.

⁵⁴ Arap Devletleri Ligi (AL), <https://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

veren, iç sorunlarını giderememiş, işlevselliği zayıf, hukuki düzenlemeler bakımından yenilikleri kabullenemeyen ve her seferinde zirve toplantısında dağılmanın eşiğine gelen bir örgüt olarak bilinmektedir.⁵⁵

1.2.4. Gelişen 8 Ülke Teşkilatı

Bu teşkilat Türkiye'nin öncülüğünde Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde 1997 yılında kurulmuştur. Kuruluş yeri İstanbul'dur. Teşkilat'ın Daimî Sekreteryası da İstanbul'da bulunmaktadır. Üye Devletler; Türkiye, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya ve Pakistan'dır. Teşkilat'ın kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir: *“Kalkınma yolundaki ülkelerin dünya ekonomisi içindeki konumlarını iyileştirmek, ticari ilişkilerini çeşitlendirmek ve ticaret alanında üye ülkelere yeni imkanlar yaratmak, uluslararası seviyede karar verme mekanizmalarına güçlü biçimde katılımlarını sağlamak.”* Teşkilata üye ülkeler önemli ekonomik ve beşerî potansiyele sahiptirler. Nitekim *“Toplam nüfusu 1,1 milyarı (dünya nüfusunun 1/7'si) ve toplam ekonomik büyüklükleri 4 trilyon doları aşan D-8 ülkelerinin toplam ihracatı da (700 milyar dolar) küresel ticaretin %14'ünü oluşturmaktadır. İslam coğrafyasının her bir köşesinde önde gelen ekonomileri bünyesinde barındırması D-8'e ayrı bir önem katmaktadır.”*⁵⁶

1.2.5. Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)

Konsey, 1981'de kurulmuş olup, *“Basra Körfezine kıyısı bulunan ve ortak tarihi, coğrafi, kültürel, dini ve sosyal özelliklere sahip olan ülkeleri bir araya getirmek”* amacıyla kurulan bölgesel bir örgüttür. KİK, *“üye ülkeler arasında bütünleşmeyi sağlamak, üye ülkelerin ekonomik ve siyasi güçlerini bir araya getirerek bölgesel bir güç oluşturmak”*tır. Konseyin Üye Devletleri Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Umman, Katar, Kuveyt'tir. Türkiye bu örgütle 2008'de itibaren Stratejik Diyalog Ortağı düzeyinde iş birliği yapmaktadır. KİK, bölgesel güvenlik tehditlerine karşı savunma amaçlı olarak kurulmasına rağmen ekonomik iş birliği

⁵⁵ Cansel Poyraz Akyol, s. 300.

⁵⁶ Gelişen 8 Ülke (G-8) Teşkilatı, <https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-d-8.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

alanında daha başarılı bir görüntü sergilemektedir.⁵⁷ Örgüt ülkeleri arasındaki ortak pazar uygulaması, 1 Ocak 2008 tarihinde başlatılmıştır. Bu çerçevede “KİK ülkeleri vatandaşlarının, Körfez bölgesindeki tüm kamu ve özel kuruluşlarda çalışma hakkına sahip olmaları, gayrimenkul alıp satmaları, ülkeler arasında serbest dolaşımdan faydalanmaları ve eğitim ile sağlık olanaklarından yararlanmaları hedeflenmektedir.”⁵⁸ 2000’li yıllar teşkilata üye ülkeler ve Türkiye arasında ilişkilerin geliştiği dönem olarak görülmektedir; Stratejik Diyalog Ortaklığı tesisi edildikten sonra üst düzey ziyaretler ve ticaret hacminde kayda değer gelişmeler gözlemlenmiştir.⁵⁹ Örgütün ABD ve AB hariç, Türkiye dışındaki herhangi bir ülkeyle özel ilişkiler tesis etmediği görülmektedir.⁶⁰

1.2.6. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC)

1960’larda istikrarlı bir şekilde çalışan OPEC’te 1965 yılına gelindiğinde (Tripoli toplantısında), üretim kotaları konusunda anlaşmazlık ortaya çıkmış, kotaların sınırlanan değerleriyle ilgili ülkeler arasında sorunlar meydana gelmiştir. Bu durumda Kuveyt, Suudi Arabistan ve Libya bir araya gelerek farklı bir örgütlenmeye giderek, OAPEC’i kurmuşlardır. Daha sonra Libya, Irak ve Cezayir de bu birleşime katılmıştır. Örgütün kuruluş nedeni, en genel anlamıyla OPEC içindeki aşırı uçlar arasındaki tartışmalara gösterilen bir tepki olarak nitelendirilebilir.⁶¹

1.2.7. Mağrip Arap Birliği (MAB)

Coğrafi temelli bir örgüt olarak bilinen MAB, 17 Şubat 1989’da Rabat’ta tesis edilmiştir. Üye Devletleri: Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Moritanya’dır. Niteliği gereği

⁵⁷ Gülşah Neslihan Akkaya, “Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen”, *SETA Analiz*, 70, 2013, s. 11-14.

⁵⁸ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), <https://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

⁵⁹ Merve Kaya, Emirhan Kaya, “Türkiye’nin 2000’li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1) 2019, (ss. 505-520), s. 518.

⁶⁰ Ali Oğuz Diriöz, Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/4ali.pdf, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

⁶¹ Hüseyin M.A. Mudefi, Suudi Arabistan Petrol Politikası, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1988, s. 15-16.

Mağrip bölgesi dışında, bünyesine herhangi bir üye kabul etmemektedir. MAB'ın amacı “1) Mağrip ülkeleri arasındaki diyalogun artırılması ve bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, 2) Üye ülkeler arasında kişilerin, malların ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, 3) Üye ülkeler arasında gümrük birliğinin sağlanması, 4) Ortak ekonomi, tarım, ticaret ve sanayi politikasının tesis edilmesi” şeklinde belirtilmiştir.⁶² Bu ülkelerin anayasalarında bölgesel bütünleşme vurgusu bulunurken, ülke liderleri de resmi söylemlerinde bu bütünleşmeyi desteklemektedir. Fakat, var olan siyasi uyuşmazlıklar ve iç güvenlik sorunları bu süreci olumsuz etkilemektedir. Bu durum, netice itibarıyla, “bölgenin uluslararası alanda bir blok olarak etkinlik göstermesine engel olurken, ekonomik ve siyasi açıdan izole konumunu pekiştirmektedir.”⁶³ Üye ülkeler arasında yaşanan uyuşmazlıklar nedeniyle MAB bu zamana kadar yeterli bir işlevsellik kazanamamıştır. 1994'ten bu yana örgütün Liderler Zirvesi'nin düzenlenememesi bu duruma bariz bir örnektir.⁶⁴

1.3. İslam Ülkeleri Örgütlenme Sürecinde İsrail Faktörü

Müslüman dünyasında, özellikle Araplar arasında en köklü sorunlardan birisi dayanışma kültürünün yokluğudur. Bu yüzden, Arap ülkeleri yüzyıllar boyunca kendi aralarında iç çekişmeler yaşarken dış güçlere karşı da bir araya gelememişlerdir. Arapların en büyük sorunlarından biri tarih boyunca oluşarak gelişen Yahudi-Arap uyuşmazlığıdır. Bu uyuşmazlıkların tarihi çok eskilere dayanmış olup dini gerekçelerle derinleşerek kökleşmiştir. Din motifli bu uyuşmazlığın daha belirgin hale gelme süreci 19. yüzyıldan başlamıştır. Nitekim, Yahudiler, o dönemde dünyanın siyasi haritasında yaşanan ve yaşanacak değişiklikleri fırsat bilerek kendilerine Arap topraklarında yurt edinme planlarını devreye sokmuşlardır. Yahudiler ve Araplar arasındaki uyuşmazlıklar, öteden beri dini anlatılara ve mitlere dayandırılmıştır. Yahudiler, çektikleri çile ve acıların, Tanrı ve aralarındaki bağın zayıf olmasından kaynaklandığına kendilerini

⁶² Mağrip Arap Birliği, <https://www.mfa.gov.tr/magrip-arap-birligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022)

⁶³ Hatice Rümeyza Dursun, “Dünden Bugüne Kuzey Afrika’da Otonomi Arayışı: Mağrip Arap Birliği”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dunden-bugune-kuzey-afrika-da-otonomi-arayisi-magrip-arap-birligi/1975070>, (Erişim tarihi: 16.09.2020)

⁶⁴ Mağrip Arap Birliği (MAB), <https://www.mfa.gov.tr/magrip-arap-birligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

inandırmışlardır.⁶⁵ Onlara göre Yahudilerin özüne dönmesi gerçek yurt olarak gördükleri topraklara dönmesiyle mümkün olacaktır. Bu doğrultudaki ideolojik zeminin geliştirilmesinde *Siyonizm* düşüncesi büyük rol oynamıştır. Siyon Dağı, Kudüs yakınındaki bir dağın ismidir; ayrıca, *siyon* sözcüğü, ilk çağlardan başlayarak Kudüs ile eş anlamda kullanılmıştır. Babiller Filistin'deki ilk Musevi tapınağını yıktıktan sonra bu sözcük, yurtlarından edilmiş Yahudi toplumunun özlem ve arzusunu içeren bir duygu olarak telakki edilmiştir.⁶⁶ 19. yüzyılda Avrupa'da milliyetçilik fikri uyanınca dünyanın dört bir tarafında yaşayan Yahudiler için artık vatan, yurt edinme hayalini gerçekleştirmenin zamanı gelmiştir. Bu doğrultuda Yahudiler din ve kültür temelinde birleşerek *Siyonizm* hareketini başlatmışlardır.⁶⁷ Yahudi düşünce önderleri, Avrupa'nın asla Anti-Semitizm'den vazgeçmeyeceğini, Batı toplumunun değişmesini beklemenin Yahudiler açısından anlamsız olacağını savunmuşlardır. Ayrıca, Avrupa'da ve Rusya'da Yahudilere karşı uygulanan politikalar Siyonizmi kuvvetlendirmiştir. Rus çarları III. Aleksandr (1881-1894) ve II. Nikolay (1894-1917)'in uyguladıkları zulüm ve baskı siyaseti sonucunda ülkeden iltica eden Yahudiler 1884 yılında *Siyon Aşıkları* adı altında bir örgüt kurmuştur. Örgütün amacı Filistin topraklarında İsrail devletini kurmaktır.⁶⁸ Siyonizm'i hızlandıran gelişmelerde biri Dreyfus olayıdır. 1890'lı yıllarda Fransa'da istikamet eden Yahudi bir devlet çalışanı Almanya devleti için casusluk yaptığı gerekçesiyle idam edilmiştir. Bu olaydan korkan Viyanalı gazeteci Theodor Herzl, vatani olmayan Yahudilerin artık vatan edinmesi gerektiğini ve orada güvende olabileceklerini savunmuştur. Herzl, 1896'da kaleme aldığı *Yahudi Devleti* kitabıyla temelleri atılan Siyonizm'in siyasi hedefleri 1897'de Basel'de düzenlenen, Siyonist Kongresi'nde dile getirilmiştir.⁶⁹ O dönemde Siyonist hareket ve İngiltere'nin çıkarları birbiriyle örtüşmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere Almanya'yı içten

⁶⁵ Rabi Benjamin Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 68.

⁶⁶ Alain Boyer, *Siyonizm'in Kökenleri*, (Çeviren: Nezih Uzel), İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.7; Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011, s.28; Habip Tokgöz, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Teodor Herzl ve Siyonizm", *Anasay*, Sayı:1, 2017 (ss. 183-195), s.187.

⁶⁷ Mehmet Ali Duran, "*Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti*", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2020, (ss.135-158.), s.141.

⁶⁸ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul 2004, s.266-268.

⁶⁹ Habip Tokgöz, s. 188.

zayıflatmak için Siyonistlerden destek alacağını amaçlamıştır. Siyonistlerin Londra'daki, sözcüsü Chaim Weizmann'ın çabalarıyla gelişen yakınlaşma 1917 Balfour Deklarasyonu'nun ilanına yol açmıştır.⁷⁰ Balfour Deklarasyonu, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma yolundaki önemli kırılma noktasıdır. İngiltere Yahudilerin isteklerini gerçekleştirmek için tam gücünü seferber edecektir.⁷¹ Neticede, bu bildiri sayesinde Yahudi göçü hızlandırılmıştır. Yahudi göçü dünyanın dört bir yanından "aliyah"⁷² adı altında gerçekleştiriliyordu. Toplamda Filistin'e göç eden Yahudi sayısı 1944 yılında 1.764.000'e ulaşmıştır. Sayıları hızla artan Yahudiler kendilerine bırakılan topraklarla yetinmeyip Araplara ait toprakların bir kısmını işgal etmeye girişmiştir. Bu durum farklı din ve kültüre mensup iki toplum arasında günümüze kadar devam eden, herhangi bir galibi olmayan, yıllarca süren ve bugün devam eden çatışmalara yol açmıştır.⁷³ 1920 San Remo Konferansı ve Filistin üzerinde İngiliz mandasının ilanı Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri açısından büyük kolaylık sağlamıştır.⁷⁴ Sonraki dönemlerde yaşanan göç dalgaları sonucunda Yahudi devletini ilan etme düşüncesi gündeme gelmiştir. Böylelikle, 1948'de İngiliz mandası sonlandırılarak İsrail devleti kurulmuştur.⁷⁵ Bu kuruluşun ardından yaşanan savaşlar, Arapların yenilgisiyle sonuçlanırken, İsrail devleti sahip olduğu toprakları daha da genişletmiş, Filistinlilere yönelik etnik temizlik yapılmış, yüz binlerce Filistinliyi yurtlarından etmiştir. 1949 yılına gelindiğinde, İsrail nüfusu artarken, BM Taksim Planı doğrultusunda kendisine ayrılan toprakları yüzde kırkı oranında genişletmiştir.⁷⁶ 1967'de gerçekleşen ve "Altı Gün Savaşı" olarak bilinen Araplar için ekonomik ve psikolojik anlamda yıpratıcı sonuçlar doğurmuş, askeri, ekonomi ve toprak bütünlüğü açısından çok büyük

⁷⁰ N. Neşe Kemiksiz, "Filistin Sorunu", *Akademik Orta Doğu*, Cilt:11, Sayı:1, 2016 (ss.133-179), s.135.

⁷¹ Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 3, Sayı:25, 2016 (ss. 65-78), s. 69.

⁷² Aliyah kelimesi sözlükte 'yükselmek' demektir, yani, Yahudilerin Filistin'e göç etmesi anlamında kullanılmaktadır.

⁷³ Mehmet Ali Duran, s.155.

⁷⁴ Hasan Karaköse, "Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış (XIX. Yüzyılın Ortalarından XX: Yüzyılın Ortalarına Kadar)", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2018, (ss. 150-165), s. 156.

⁷⁵ *Yüzyılın İşgali Tek Taraflı Planların Gölgesinde: Filistin*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020, s. 8.

⁷⁶ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, 7. Baskı, İHH Yayınları Yayın No: 5, İstanbul 2010, s. 57-58.

kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum bazı Arap devletlerini İsrail’le ateşkes ve barış anlaşması yapmaya itmiştir.⁷⁷ Bu şekilde gelişen ve ilerleyen dönemlerde yaşanan savaşlar, ayrıca, çok sayıda barış görüşmeleri Arap ülkelerinin büyük güçlerle gizli pazarlıkları, Filistin meselesinde İsrail’in üstünlüğünü, ABD ve Batı’nın İsrail’e kesintisiz desteğini açık şekilde gözler önüne sermiştir. Arapların yenilgi psikolojisine kapılması, İslam ülkeleri arasında birlik ve beraberliğin olmaması, ABD’nin ve Avrupa’nın bu çatışmalarda tarafgir tutum takınması vd. nedenler İslam dünyasında örgütlenme süreçlerini hızlandırmıştır. Bu anlamda İslam Konferansı Örgütü (İslam İşbirliği Teşkilatı)’nın ortaya çıkmasında yukarıda bahsi geçen duruma karşı tepkiler de etkili olmuştur. Bu konudaki somut olay, 21 Ağustos 1969 yılında Kudüs’teki, Al-Aksa Mescidi’nin kundaklanması olmuştur.⁷⁸

1.4. İslam Konferansı Örgütünün Kuruluşu

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) dört kıtada 57 ülkeyi kapsayan, geniş coğrafyaya hitap eden, zengin ekonomik ve beşerî potansiyele sahip bir örgüttür. İlk önce İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) adıyla kurulan bu kuruluşun adı, ilerleyen dönemlerde İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Teşkilat’ın amacı, İslam ülkeleri arasında iş birliği ve dayanışmayı sağlamaktır.⁷⁹ Teşkilat’ın Üye Devletlerinin toplam nüfusu dünya nüfusunun %23,2’sine karşılık gelmektedir.⁸⁰ Pek çok alanda potansiyel zenginliğe ve geniş bir stratejik ticaret bölgesine sahiptir.⁸¹ Teşkilat’ın kuruluşundaki ilk adım 1965 yılında Suudi Arabistan’ın Mekke şehrinde yapılan Rabitat-ül Aleml İslam adlı toplantıda atılmıştır. Toplantıda Nijerya Başbakanı Ahmad Bello bütün dünya Müslümanlarının artık birlik olması gerektiği yönünde çağırı yapmıştır. Bu çağırı, Suudi

⁷⁷Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Savaş, Siyaset, Diplomasi*, Cilt: 1, Dora Yayınları, Bursa 2017, s.259-264.

⁷⁸ Nurbay Sey, “İslam İşbirliği Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme: Ekonomik Sorunlar ve Fırsatlar”, *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 2020, (ss. 55-74), s. 58.

⁷⁹ Engin Ergül, “Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:19, Ekim 2014, (ss. 491-516), s. 495.

⁸⁰ Soner Doğan, *Türkiye’nin Dönem Başkanlığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı*, İNSAMER, 2016, ayrıca: https://www.insamer.com/tr/islam-isbirligi-teskilati-ve-turkiyenin-donem-baskanligi_442.html (Erişim tarihi: 22.10.2022)

⁸¹ Kahraman İsmet Arslan, “İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Yıl:2014, Cilt:10, Sayı:21, (ss. 179-198).

Arabistan Kralı Faysal ve Fas Kralı II. Hasan tarafından desteklenmiştir. Fakat, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın çıkması bu yöndeki girişimleri sekteye uğratmıştır.⁸² 1969 yılı Mescid-ül Aksa'da tüm Müslüman alemini üzüntüye boğan, aynı zamanda öfkeliendiren bir olay yaşanmıştır; bu kutsal mekân fanatik bir Yahudi tarafından ateşe verilmiştir. Bu olayın ardından Ürdün Kralı Hüseyin tarafından Arap Birliği liderlerine çağırıda bulunulmuş ve bir Arap Zirvesi toplanması istenmiştir. Gerek 1967 savaşları gerekse bahsi geçen kundaklama hareketi İslam ülkeleri arasında dayanışma ve iş birliğinin yeni bir formatta tesis edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu çağrı üzerine Ağustos 1969'da 14 Arap devletinin katılımıyla Arap Birliği ülkeleri dışişleri bakanları Kahire'de toplanarak müzakerelere başlamıştır. Söz konusu toplantıda en kısa zamanda İslam devletleri liderlerinin katılacağı bir zirvenin yapılması konusunda karara varılmış, bu konuda, Fas ve Suudi Arabistan yönetimleri görevlendirilmiştir.⁸³ Diğer taraftan 23 Müslüman devletin temsilcisi Mescid-i Aksa olayı sonrası ortaya çıkan durumu görüşmek üzere BM Güvenlik Konseyi'nin acilen toplanmasını istemiştir. Bu talep üzerine Güvenlik Konseyi toplanarak İsrail'i kınayan bir karar (15 Eylül 1969) almıştır. Bu olaylar yaşanırken diğer taraftan Kahire'de kabul edilen karar doğrultusunda İslam Zirve Konferansı çalışmalarını sürdürmek için İran, Malezya, Nijer, Pakistan, Suudi Arabistan, Somali ve Fas temsilcilerinden oluşan bir hazırlık komitesi Rabat'ta toplanmıştır. Komite, Zirve toplantısının 22-24 Eylül 1969'da Rabat'ta yapılması konusunda tavsiye kararı almıştır.⁸⁴ Suudi Arabistan Kralı Faysal bütün dünya Müslüman devletleri bu birliğe davet ederek şöyle seslenmiştir:

“İnanığımız İslam birliği anlayışına ve bütün dünyadaki Müslümanların, özellikle el-Aksa Mescidi'ne karşı girişilen çirkin suikast üzerine, devlet veya hükümet başkanlarının toplanma yolundaki isteklerini dikkate alarak 8-9 Eylül 1969 tarihinde, Rabat'ta bir araya gelen İran, Malezya, Nijer, Pakistan, Suudi Arabistan, Somali ve Fas temsilcilerinin oluşturduğu hazırlık komisyonunun raporu doğrultusunda, sizi 22-24 Eylül 1969 tarihlerinde, krallığımızın başkenti Rabat'ta el-Aksa Mescidi'nin uğradığı felaketi görüşmek ve Kudüs şehri

⁸² Davut Dursun, *İslam Dünyasında Entegrasyon Hareketleri ve İslam Konferansı Teşkilatı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, s. 136.

⁸³ Bu konuda bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt I (1945-1990)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 731. Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayınları, Ankara 2005, s. 262 vd.

⁸⁴ Mühittin Ataman, “İKÖ: Müslüman Ülkelerin Birleşmiş Milletleri”, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye* (Editör: Şaban H. Çaltı vd.), Çizgi Kitapevi, Konya 2006, (ss. 239-269), s. 629.

sorunundaki tutumlarımızı birleştirmek için yapılacak İşlam zirvesi toplantısına katılmaya davet ediyorum...”⁸⁵

Zirveye Hindistan da katılmak istemiş, fakat Pakistan buna karşı çıkmış, Türkiye ve İnan Pakistan’ın bu tutumunu desteklemiş, sonunda Hindistan’daki İşlam topluluğu adına bir heyet bu etkinliğe katılmıştır. Bu katılım bundan sonraki sũreçlerde gerçekteşmemiştir. Otuz altı devletin davet edilmesine rağmen, bazı ũlkeler farklı gerekçelerle toplantıya iştirak etmemiştir. Örneğin Irak, Filistin Kurtuluş Örgütü’nün davet edilmemesine itiraz ederken, Suriye de Fas’la diplomatik ilişkilerin olmaması gerekçesiyle bu toplantıya katılmamıştır.⁸⁶ Rabat Konferansı’nda bazı konular görüşülmüş ve ilgili kararlar alınmıştır. Bunlar, 1967 savaşından sonra Orta Doğu’daki durum, Kudüs’ün statüsü, BM Güvenlik Konseyi’nin işgal altındaki toprakları boşaltmak konusunda 22 Kasım 1967 tarihli ve 22 sayılı kararın uygulanmasıydı. 1969 yılında yapılan ilk Zirve Konferansı’nda birçok konu ana gündem maddesi olarak ele alınmış ve ilgili kararlar kabul edilmişti.⁸⁷ Konferans kendine uluslararası arenada resmiyet kazandırılması için Kurucu şart’a ihtiyaç duymuştur. 1970 yılında Cidde’de ilk Dışışleri Bakanları Konferansı (DBK) gerçekteştirilmiş ve o toplantıda Kurucu şart’ın maddeleri kabul edilmiştir. Kurucu Genel Sekreter, Malezya eski başbakanı Tunku Abdurrahman Putro El-Hac’dır.⁸⁸ Bu konferansta örgütün Genel Sekreterliği oluşturulmuştur. 4 Mart 1972 yılında 3. Dışışleri Bakanları Konferansı’nın toplantısı gerçekteştirilmiş ve Kurucu şart onaylanmıştır. şart, göre Üye Devletlerin basit çoğunluğunun onay belgelerini Genel Sekreterliğe verdiği andan itibaren yürürlüğe girecektir. Böylelikle 3. Dışışleri Bakanları Konferansı’nın basit çoğunluğunu teşkil eden 16 devlet onay belgelerini Genel Sekreterliğe verdikten sonra 28 şubat 1973’te yürürlüğe girmiş, şubat 1974’te BM’de kayıt altına alınmıştır. O dönemde Türkiye örgütün şartı’na çekince ile katılmıştır. Anayasa hükümleri saklı kalarak şart’a katılma

⁸⁵ Selahaddin Bakan, Canan Katılmış, “Ortadoğu’da Bir Bölgesel Örgüt Olarak İşlam İşbirliği Teşkilatı’nın Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, (ss. 80-96), s. 85.

⁸⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yũzyılın Siyasi Tarihi* (Cilt I. 1914-1980), Türkiye İş Bankası Kũltür Yayınları, 10. Baskı, Ankara 1994, s. 629.

⁸⁷ İsmail Soysal, s. 732.

⁸⁸ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, “Sembolizm ve Aktivizm Arasında İşlam İşbirliği Teşkilatı”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) Analiz*, 2014, s. 9

girişimi TBMM tarafından zamanında çıkarılmadığı için kadük kalmıştır.⁸⁹ Şart'ın yürürlüğe girmesinin ardından Konferans Tüzüğü hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. İlerleyen tarihlerde yapılan zirve toplantılarında teşkilat daha da genişletilmiş, organları geliştirilmiş ve alt birimleri, komisyonlar ve uzmanlık kuruluşları oluşturulmuştur.

İslam İşbirliği Teşkilatı 1991'de üye ülkeler arasında tercihli ticaret sistemi oluşturmaya karar vermiş ve bu doğrultuda İslam İşbirliği Teşkilatı Tercihli Ticaret Sistemi Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Fakat, anlaşmanın yasal olarak yürürlüğe girmesi uzun zaman almış ve 9 Ağustos 2011'de gerçekleşebilmiştir. Halihazırda söz konusu anlaşmadan ileri gelen yükümlülükleri yerine getiren on üç ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler; Birleşik Arap Emirlikleri, Bangladeş, Fas, Katar, Kuveyt, Malezya, Pakistan, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün ve Türkiye'dir (www.ticaret.gov.tr).⁹⁰

İslam İşbirliği Teşkilatı sadece güvenlik değil, aynı zamanda ekonomik iş birliği ve ticaret ekseninde geliştirilmeye çalışan bir örgüttür. Fakat, ileride üzerinde daha detaylı yorumlama yapacağımız üzere, örgütün ticari hedefleri, beklenenin altında kalmaktadır. Genel olarak, *“teşkilata üye ülkelerin dünya ticaretindeki payları düşünüldüğünde ulaşılması amaçlanan hedeflerin ütopyik olmadığı fakat amaçlara ulaşmak için ortaya konan çabanın yetersiz olduğu gözükmektedir.”*⁹¹

7-8 Aralık 2005'te Mekke'de düzenlenen 3. Olağanüstü İslam Zirvesinde teşkilatta reforma gidilmesi öngörülerek “10 Yıllık Eylem Planı” kabul edilmiştir.

Örgüt, kurulduğu günden itibaren İslam dünyasındaki saygınlığını koruyup devam ettirmeye çalışmıştır. Fakat, gerek kurumsal gerekse siyasi nedenlerle üye devletler arasında pek çok uyuşmazlık gözlemlenmektedir. Kurumsal olarak baktığımız zaman, finansman konusunda yeterli destek sağlanmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum örgütü hem mali yönden zayıf kılmakta hem de örgütün karar alma sürecini olumsuz etkilemektedir.⁹²

⁸⁹ Gökçen Alpkaya, “Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran 1991, s. 63.

⁹⁰ Seda Benek, Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri ile Karşılıklı Ticaretin Çekim Modeli Yaklaşımı ile Analizi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2019, s. 2.

⁹¹ Nurbay Sey, s. 61.

⁹² Nurbay Sey, s. 61.

1.5. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yeni Şartı (2008)

İKÖ Şartı'nın yerine 13-14 Mart 2008 tarihlerinde 11. İKÖ Zirvesi'nde kabul edilen İslam Konferansı Örgütü'nün yeni Şartı kabul edilmiştir. Bu Şart ile teşkilat yapısında değişikliklere gidilmiştir. Şart, İKÖ'nün anayasası hükmündedir. Üye olmak isteyen herhangi bir Müslüman devlet Kurucu Şart'ı kabul etmesi durumunda üyeliği resmileşmiş olur. Şart'ın içeriğine bakıldığında, onun BM'deki gibi bütün insanlığa ve devletlere kucak açma gibi insancıl maddeler içerdiğini görebiliriz. 17 Bölüm (ayrıca, Geçici Hükümler Bölümü) ve 39 maddeden oluşmaktadır.⁹³

Şart'ın Giriş Bölümünde teşkilatın ana ilkeleri, hedef ve amaçları yer almaktadır. Bu doğrultuda Üye Devletler İslami değerleri esas alarak kendi aralarında birlik ve dayanışmanın güçlendirilmesini doğrularak, BM Şartı, Teşkilat'ın Şartı ve uluslararası hukukun ilkelerine bağlı kalarak, *“yüce İslam değerleri olan barış, merhamet, hoşgörü, eşitlik, adalet ve insanlık onurunu korumaya ve teşvik etmeye”*, *“Üye Devletlerin halkları için sürdürülebilir kalkınma, ilerleme ve refah temin ederek, İslam'ın dünyadaki öncü rolünü yeniden canlandırmak için gayret göstermeye, Müslüman halklar ve Üye Devletler arasında birlik ve dayanışma bağlarını geliştirmeye ve güçlendirmeye”* kararlı oldukları beyan edilmiştir. Şart'a göre Teşkilat, Üye Devletlerle ilgili ulusal egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü ilkelerine saygı olduğunu, ayrıca, bu ilkeleri koruyarak savunduğunu, belirtmektedir. Söz konusu metinde üye ülkelerin *“uluslararası barış ve güvenliğe, medeniyetler, kültürler ve dinler arası anlayış ve diyaloga katkı sağlamaya ve dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini, karşılıklı saygı ve iş birliğini geliştirmeye ve teşvik etmeye”* kararlı olduğu, devletler arasında *“güveni geliştirmeye ve dostluk ilişkilerini, karşılıklı saygıyı ve iş birliğini teşvik etmeye”*, ortak İslam sembolleri ve mirasını korumaya, *“ortaklık ve eşitlik ilkelerine uygun olarak küresel ekonomiyle etkin şekilde bütünleşmenin temini için sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla Üye Devletler arasında iş birliğini teşvik etmeye”* Teşkilat'ın kararlı olduğu belirtilmiştir. Giriş metninde Filistin halkına verilen desteğe vurgu yapılırken, kendi kaderini belirleme hakkı dahil, Kudüs'ün başkent olacağı bir egemen devlet kurulması yönünde destekleme azimli olduğu bildirilmiştir. İlke ve amaçlar doğrultusunda kadın haklarını koruma ve hayatın her

⁹³ Charter of the Organisation of Islamic Cooperation (OIC), https://www.oic-oci.org/upload/documents/charter/en/oic_charter_2018_en.pdf (22.05.2022).

alanına katılımlarını sağlama yönünde teşvik etmeye vurgu yapılırken, bunun Üye Devletlerin mevzuatına ve kanunlarına uygun şekilde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Metinde, Müslüman çocuklar ve gençlerin, sosyal, kültürel, manevi ve ahlaki yönlerinin geliştirilmesine yönelik olarak İslami değerlerin öğretilmesi, Üye Devletler dışındaki ülkelerde yaşayan “Müslüman azınlık ve toplulukların onurlarını, kültürel ve dini kimliklerini korumalarına yardım edilmesi” öngörülmüştür. Şart’a göre

“İşbu Şart’ın, Birleşmiş Milletler Şartı’nın ve uluslararası hukuk ile uluslararası insancıl hukukun amaçlarını ve ilkelerini, esasen her devletin iç yargı yetkisine giren meselelere karışmama ilkesine kati şekilde bağlı kalarak, desteklemeye; uluslararası düzeyde iyi yönetişime ulaşılması ve devletler arasında eşitlik, karşılıklı saygı ve iç yargı yetkisi içerisinde yer alan konulara karışmama ilkeleri temelinde uluslararası ilişkilerin demokratikleştirilmesi için gayret göstermeye”

kararlı oldukları vurgulanmıştır.⁹⁴ Şart’ın I. Bölümü 2 maddeden ibaret olup Amaçlar ve İlkeler başlığı altında düzenlenmiştir. 1. maddede amaçlar 20 madde olarak düzenlenmiştir. Bu amaçlar,

“Üye Devletler arasında kardeşlik ve dayanışma bağlarını güçlendirmek ve sağlamlaştırmak; ortak menfaatleri muhafaza etmek ve korumak, Üye Devletlerin meşru davalarını desteklemek; ... saldırganlık neticesinde işgal altında bulunan her Üye Devletin tam egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yeniden tesisini, uluslararası hukuk temelinde ve ilgili uluslararası ve bölgesel örgütlerle iş birliği ile desteklemek;.. İslam Ortak Pazarı kurulmasını sağlayacak ekonomik bütünleşmeye ulaşmak amacıyla İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticari iş birliğini güçlendirmek;...kadın, çocuk, yaşlı ve özel ihtiyaçları olan insanların haklarını ve ayrıca, İslami aile değerlerini korumak dahil insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve muhafaza etmek;... uluslararası alanda ortak çıkarlara ilişkin konularda müşterek tutum benimsenmesini teşvik etmek ve savunmak”

vd. şeklinde belirtilmiştir.

Şart’ın 2. maddesinde ise bir önceki maddede zikredilen amaçlara ulaşılması için nelere dikkat edileceği belirtilmiştir. Burada Üye Devletlerin iç hukuku, egemenlik ilkesi ve bağımsızlığına saygı duyulması özellikle vurgulanmıştır. II. Bölüm: *Üyelik Şartları* (3-4. maddeler), III. Bölüm *Organlar* (5. madde), IV. Bölüm *İslam Zirvesi* (6-9. maddeler), V. Bölüm *Dışişleri Bakanlar Konseyi* (10. madde), VI. Bölüm (11. madde), VII. *Bölüm İcra Komitesi* (12. madde), VIII. Bölüm *Daimî Temsilciler Komitesi* (13. madde), IX. Bölüm (14. madde), X. *Bölüm Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu* (15. madde), XI. *Bölüm Genel Sekreterlik* (16-21. madde), XII *Bölüm Alt Kuruluşlar* (22-23. Madde) XIII. Bölüm *Uzmanlık Kuruluşları* (madde 24) ve *İlgili Kuruluşlar* (madde 25), XIV Bölüm *İslami ve Diğer Örgütlerle İşbirliği* (madde 26),

⁹⁴ Şart’ın Türkçe metni için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615M1-2.htm>, (Erişim tarihi: 22.10.2022).

XV. Bölüm *Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü* (Madde 26-28), XVI. Bölüm *Bütçe ve Maliye* (29-31), XVII. Bölüm *Usul Kuralları ve Oylama* (madde 32-33), XVIII Bölüm *Nihai Hükümler* (Madde 34.) *Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar*, (Madde 35.) *Çekilme*, (Madde 34.) *Değişiklikler*, (Madde 37.) *Yorumlama* ile ilgili düzenlemeler içermektedir. 38. maddeye göre örgütün dilleri Arapça, İngilizce ve Fransızcadır. *Onaylanma ve Yürürlüğe Giriş* kenar başlığı altında düzenlenen *Geçici Düzenleme* (madde 39)'a göre bu Şart'ın Dışişleri Bakanları Konseyi'nin üçte iki çoğunluğu ile kabul edileceği, her bir Üye Devletin anayasal usulüne uygun olarak imza ve onayına açık olacağı, onay belgelerinin Örgütün Genel Sekreterine teslim edileceği, BM Şartı'nın 102. maddesi uyarınca "*1 Şubat 1974 tarihinde tescil ettirilmiş olan İslam Konferansı Örgütü Şartı'nın yerini aldığı*" belirtilmiştir.

Türkiye ile on devlet yeni Şart'ı imzalarken, TBMM tarafından 23.02.2012 tarihli ve 6280 Sayı ile kabul edilen İslam Konferansı Örgütü Şartı'nın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun⁹⁵ kabul edilmiştir. Şart'ın imzalanması sırasında Şart'ın 37. maddesinin 2. fıkrası doğrultusunda "*Türkiye'nin Şart'ı Anayasası ve kanunları ile uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerine uygun olarak yorumlayacağı ve uygulanacağını beyan ettiğine*" ilişkin bir çekince koymuş, ayrıca, Şart'ın onay işlemi de tamamlanmıştır.⁹⁶

"10 Yıllık Eylem Planı" çerçevesinde 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nce (2011 Astana/Kazakistan)⁹⁷ alınan karar doğrultusunda örgütün ismi İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiş, yeni amblemi kabul edilmiştir.⁹⁸ Yeni amblem "*beyaz zemin üzerinde yeşil bir hilalin çevrelediği meridyen ve paralel çizgileriyle oluşturulan kürenin merkezinde bulunan Kâbe figürü, İslam ülkelerinin odak noktası olan birliği temsil etmektedir.*"⁹⁹

⁹⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120229-2.htm>, (Erişim tarihi: 22.10.2022).

⁹⁶ Süleyman Sırrı Terzioğlu, *Bir Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak İslâm İşbirliği Teşkilâtı*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 9.

⁹⁷ Aydoğan Kalabalık, "Kuruluşunun 49'uncu yılında İslam İşbirliği Teşkilatı", <https://www.aa.com.tr/dunya/kurulusunun-49uncu-yilinda-islam-isbirligi-teskilati/1264063>, 25.09.2018, (Erişim tarihi: 18.06.2021).

⁹⁸ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s.9.

⁹⁹ Engin Ergül, s. 497.

1.6. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yapısı ve İşleyişi

1.6.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İç Birimleri

1.6.1.1. Genel Olarak

1970 yılında İKÖ'nün ilk DBK'nde Örgütün Merkezi Sekretaryası Suudi Arabistan'ın Başkenti Cidde'ye taşınması ve daimî bir statü kazandırılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰ Genel Sekreterliğe de Malezya eski Başbakanı Tunku Abdurrahman Putro El Hac getirilmiştir.¹⁰¹ İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kurumsal yapısını iyi anlatmak için onu “temel organlar” ve “yardımcı organlar” olmakla, ikiye ayırarak, değerlendirmekte fayda vardır. Temel organlara İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanlar Konseyi, Genel Sekreterlik, Daimî Komiteler, İcra Komitesi, Uluslararası İslami Adalet Divanı, Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komitesi, Uzmanlık Kuruluşları girmektedir. Yardımcı organlara ise SESRİC, IRCICA, IUT, İslam Dayanışma Fonu ve Vakfı, İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT), Uluslararası Fıkıh Akademisi girmektedir.¹⁰² Aşağıda ayrıntılı olarak alt bölümlerde bu organlara yer verilmektedir. Bu organlar Şartın metninde şu şekilde düzenlenmiştir:

- 1) İslam Zirvesi
- 2) Dışişleri Bakanları Konseyi
- 3) Daimî Komiteler
- 4) İcra Komitesi
- 5) Uluslararası İslami Adalet Divanı
- 6) Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu
- 7) Daimî Temsilciler Komitesi
- 8) Genel Sekreterlik
- 9) Alt Organlar

¹⁰⁰ Nazlı Üstün, *İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İşlevselliği ve Türkiye'nin Rolü*, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Konya, 2016, s.1.

¹⁰¹ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s.12.

¹⁰² Merve Acar, “Uluslararası Bir Aktör Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:1, Yıl: 2019, (ss. 51-68), s. 58.

- 10) Uzmanlık Kuruluşları
- 11) İlgili Kuruluşlar (Madde 5)

Bunların arasında en önemli üç organ Zirve Konferansları, Dışişleri Bakanları Konferansları ve Genel Sekreterlik'tir.

1.6.1.2. İslam Zirvesi

İslam Zirvesi teşkilatın en yüksek karar alma organı olup, üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşmaktadır. Üç yılda bir toplantı yapar ve bu toplantı zamanında dönem başkanını seçer. Şart'ın 9. maddesine göre Zirve

“İslam Aleminin çıkarlarının gerektirdiği durumlarda, İslam Alemi için hayati öneme sahip konuları değerlendirmek ve örgütün politikalarını buna göre düzenlemek amacıyla Olağanüstü Oturumlar düzenlenecektir. Bir Olağanüstü Oturum Dışişleri Bakanları Konseyi'nin tavsiyesi üzerine veya Üye Devletlerin basit çoğunluğunun desteğini alması koşuluyla Üye Devletlerden birinin veya Genel Sekreter'in girişimi üzerine toplanabilir.”

Bugüne kadar yapılan Zirvelerde İsrail-Filistin sorunu başta olmakla İslam dünyasının güncel sorunları ele alınmıştır.¹⁰³

1.6.1.3. Dışişleri Bakanlar Konseyi

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Türkiye başkanlığında 2008'de yapılan yeniden yapılanma sürecinde Dışişleri Bakanları İslam Konferansı (DBİK) Kurucu Anlaşma'nın yenilenmesi üzerine şimdiki ismi Dışişleri Bakanları Konseyi olarak değiştirilmiştir. Bu organ İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İslam Zirvesi'nden sonraki en önemli organıdır. Bu Konsey'de yılda bir kez farklı ülkelerde toplantı yapılır ve en önemli kararlar alınır. Şart'ın 10. maddesinin 2. bendine göre “*Dışişleri Bakanları Konseyi'nin Olağanüstü Oturumu, Üye Devletlerin basit çoğunluğunun onayını alması koşuluyla Üye Devletlerden birinin veya Genel Sekreter'in girişimiyle toplanabilir.*” Genel Sekreter ve yardımcıları bu konseyde seçilir ve atanır. Örgütün bütçesini kabul eder ve denetler. Kurucu Şart'ın 10. maddenin 4. bendinde sinde DBK'nın nasıl çalışacağı belirtilmiştir;

Dışişleri Bakanları Konseyi örgütün genel politikalarının uygulanmasına ilişkin araçları aşağıdaki şekillerde değerlendirir:

¹⁰³ Bkz: Mühittin Ataman, “İKÖ: Müslüman Ülkelerin Birleşmiş Milletleri”..., s. 246-249.

- a) Örgütün amaçlarının ve genel politikalarının uygulanmasında ortak çıkarları ilgilendiren konularda kararlar ve ilke kararları almak;
- b) Önceki zirvelerde ve Dışişleri Bakanları toplantılarında alınan kararların ve ilke kararlarının uygulanmasında kaydedilen gelişmeyi gözden geçirmek;
- c) Genel Sekreterlik ile alt kuruluşların program, bütçe ve diğer mali ve idari raporlarını değerlendirmek ve onaylamak;
- d) Bir veya daha fazla Üye Devleti etkileyen herhangi bir meseleyi, ilgili Üye Devletin uygun önlemlerin alınması amacıyla bu yönde talepte bulunması halinde değerlendirmek;
- e) Yeni bir organ veya komite kurulması yönünde tavsiyede bulunmak;
- f) Şart'ın sırasıyla 16. ve 18. maddelerine uygun olarak Genel Sekreter'i seçmek ve Genel Sekreter Yardımcılarını atamak;
- g) Uygun gördüğü diğer konuları değerlendirmek.

1.6.1.4. Genel Sekreterlik

Daha önce de belirtildiği gibi, Genel Sekreterlik İslam İşbirliği Teşkilatı'nın üç önemli organından biridir. Bu organ örgütün yürütme organıdır. Genel Sekreter DBK tarafından yapılan karşılıklı anlaşma neticesinde beş yıl süreyle seçilir. Seçilmiş olan Genel Sekreter en fazla iki dönem başkanlık yapabilmektedir.¹⁰⁴ Genel Sekreter'in İslam Zirvesi'nde ve DBK'inde alınan kararların uygulanmasını takip etmek, bütçeleri hazırlamak ve harcamaları kontrol etmek, İslam İşbirliği Teşkilatı çalışanlarının işlerini kontrol etmek, DBK'ne yılda bir kez rapor vermek gibi görevleri vardır.

Genel Sekreter adil coğrafi dağılım ilkesi çerçevesinde ve yetkinlik, dürüstlük ve Şart'ın amaçlarına bağlılığı dikkate Genel Sekreter Yardımcısı adaylığını DBK'ya sunar. Konseyin alacağı karar doğrultusunda atama işlemi yapılır. Genel Sekreterlik personeli Genel Sekreter tarafından "*Üye Devletlerin vatandaşları arasından, yetkinlik, uygunluk, dürüstlük ve cinsiyeti dikkate alarak, adil coğrafi dağılım ilkesi çerçevesinde atama*" yetkisine sahip iken geçici olarak uzman ve danışmanlar tayin edebilmektedir.

¹⁰⁴ Bkz: İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Resmi İnternet Sayfası

İslam İşbirliği Teşkilatı Şartı'nın 21. maddesine göre “*Genel Sekreterliğin Merkezi, Kudüs şehrinin kurtuluşuna kadar Cidde şehrinde olacaktır. Bilahare Kudüs örgütün daimî merkezi olacaktır.*” Genel Sekreter İslam İşbirliği Teşkilatı'nda alınan kararları uygulama gibi işleri yerine yetirmektedir.

Tablo 1: İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yıllara Göre Genel Sekreterleri

	Adı, Mensup Olduğu Ülkesi	Görev Yılları
1	Ahmed Seku Ture, Gine	1969-1971 yılları arasında
2	Tunku Abdul Rahman, Malezya	1971-1974 yılları arasında
3	Hassan Al-Touhami, Mısır,	1974-1975 yılları arasında
4	Dr. Amadou Karim Gaye, Senegal	1975-1979 yılları arasında
5	Habib Chatty, Tunus	1979-1984 yılları arasında
6	Seyid Şerifuddin Pirzade, Pakistan	1985-1988 yılları arasında
7	Hamid Algabid, Nijer	1988-1996 yılları arasında
8	Dr. Azeddine Laraki, Fas	1997-2000 yılları arasında
9	Dr. Abdelouahed Belkeziz, Fas	2001-2004 yılları arasında
10	Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, Türkiye	2005-2013 yılları arasında
11	İyad Ameen Madani, Suudi Arabistan	2014-2016 yılları arasında
12	Yusuf Bin Ahmed El Useymim, Suudi Arabistan	2016-2021 yılları arasında
13	Hissein Brahim Taha, Çad	2021 yılından bugüne dek

*İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Resmi İnternet Sayfası

1.6.1.5. Daimî Komiteler

İslam İşbirliği Teşkilatı 4 daimî komiteden oluşuyor.¹⁰⁵ *Komiteler* “*Üye Devletler için hayati öneme sahip konuları irdelemek*” amacıyla kurulmuştur. Şart’ın 11. maddesinin 2. bendinde yer alan hükme göre “*Daimî Komitelere Krallar ile Devlet ve Hükümet Başkanları başkanlık yapar ve bu Komiteler Zirve kararlarına uygun olarak veya Dışişleri Bakanları Konseyi ile Komitelerin üyelerinin tavsiyesi üzerine kurulur.*” Aynı maddenin 1. bendinde Daimî Komiteler şu şekilde sıralanmıştır:

- I. Kudüs Komitesi
- II. Enformasyon ve Kültürel İşler Daimî Komitesi (COMIAC)
- III. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi (COMCEC-İSEDAK)
- IV. Bilim ve Teknolojik İşbirliği Komitesi (COMSTECH)

1.6.1.5.a. Kudüs Komitesi

Kudüs Komitesi, 12-15 Temmuz 1975 tarihlerinde Suudi Arabistan’ın Cidde kentinde düzenlenen 6. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı’nda kabul edilen 1/6-P kararı uyarınca kurulmuştur. Komitenin 1979’da Fas’ın Fes kentinde düzenlenen 10. Dışişleri Bakanları Konferansı kararına göre Kudüs Komitesi Başkanı görevi Fas Kralı II. Hasan’a havale edilmiştir. 1998 yılında, Beytu’l-Mal el-Kuds eş-Şerif Ajansı adında Kudüs Komitesine bağlı bir vakıf kurulmuştur. Vakfı sağlık, eğitim, barınma ve dini mirasın korunması alanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir. Komitenin 16 üyesi vardır. Üyeler üç yılda bir yenilenmektedir. Halihazırda komite üyesi devletler şunlardır: 1. Fas Krallığı, 2. Suudi Arabistan Krallığı, 3. Ürdün Haşimi Krallığı 4. Irak Cumhuriyeti, 5. Suriye Arap Cumhuriyeti, 6. Filistin Devleti 7. Lübnan Cumhuriyeti, 8. Moritanya İslam Cumhuriyeti, 9. Mısır Arap Cumhuriyeti, 10. Bangladeş Halk Cumhuriyeti, 11. Pakistan İslam Cumhuriyeti, 12. İran İslam Cumhuriyeti, 13. Endonezya Cumhuriyeti 14. Senegal Cumhuriyeti, 15. Nijer Cumhuriyeti, 16. Gine Cumhuriyeti.¹⁰⁶ Komite, başkanının veya

¹⁰⁵ Standing Committees, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=172&p_ref=58&lan=en, (Erişim tarihi: 18.08.2022).

¹⁰⁶ Standing Committees, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=172&p_ref=58&lan=en (Erişim tarihi: 18.08.2022); Fas'tan Kudüs Komitesi'nin yeniden toplanması için çağrı,

İşbirliği Teşkilatı üyelerinin tamamı bu kuruluşa üyedir.¹⁰⁹ İSEDAK Başkanı görevi halihazırda Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan tarafından yürütülmektedir. İSEDAK, 38. Toplantısını 11 Kasım 2022’de gerçekleştirmiştir.¹¹⁰ İSEDAK’ın görevleri arasında “*üye ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlara çözüm getirerek ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmak, refah seviyelerini arttırmak, ticari faaliyetlerin ve iş birliğinin gelişmesi için gerekli çalışmaları yapmak, ticari ve ekonomik kapasitelerinin arttırılmasına yönelik gerekli programları yapmak ve bunları uygulamak, ekonomik ve ticari konularda uluslararası düzeyde ortak hareket etmesini sağlamak vs. yer almaktadır.*” İSEDAK günümüze kadar hazırladığı programlar Kalkınma için İslam Dayanışma Fonu (ISF), Mesleki Eğitim ve Öğretim Programı (VET), Afrika İçin Özel Kalkınma Programı (SPDA) ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs)’dir. Bu programların içinde en önemlisi SDH olup, bu programda yoksul Üye Devletlerin yoksulluğu 2030 yılında tamamen giderilmiş olmalıdır. Bu yoksulluğun giderilmesi için de “Menkul Kıymetler Borsaları Forumu” ve “Sermaye Piyasaları Düzenleyici Forumu” gibi finansal kuruluşlar kurulmuştur.¹¹¹ İSEDAK (COMCEC), üye ülkeler arası ilişkileri daha üst düzeye ulaştırmak için her alanda çalışmalar yürütmektedir. Bunlardan en önemlisi ticareti geliştirme olup, her türlü projelere dayalı çalışmalar yapılmaktadır. Bunların içinde en aktif çalışana “Tercihli Ticaret Sistemi” projesidir. Bu proje kapsamında Üye Devletler iş birliği yapmaktadırlar.¹¹²

¹⁰⁹ İSEDAK Resmi Web Sitesi: <http://www.comcec.org/isedak/isedak-hakkinda-2/> (Erişim tarihi: 13.10.2022); Hüseyin Yıldırım, İslâm Dünyası’nda Yapısal Sorunların Çözümünde Uluslararası Kuruluşların Rolü, (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2017, s. 82.

¹¹⁰ İSEDAK 38. Toplantısı Açılış Programı’nda Yaptıkları Konuşma, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/141900/isedak-38-toplantisi-acilis-programi-nda-yaptiklari-konusma> (Erişim tarihi: 12.11.2022)

¹¹¹ İSEDAK Resmi Web Sitesi.

¹¹² Nurbay Sey, s.62.; Mehmet Serhat Akgül, Türkiye’nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı (T.C. Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara 2013, s.20-21.

1.6.1.5.d. Bilim ve Teknolojik İşbirliği Daimî Komitesi (COMSTECH)

25-29 Ocak 1981 yılında Suudi Arabistan’da Mekke ve Taif’te geçirilen 3. İslam Zirvesinde kurulması kararlaştırılmıştır. Merkezi Pakistan’ın Başkenti İslamabad’da yerleşmiş olup, bu komiteye Pakistan Cumhurbaşkanı başkanlık etmektedir. Kuruluş amacı Üye Devletler arası bilim ve teknolojiyi geliştirmek, bu alanda iş birliği yapmak, gelişen teknoloji sayesinde Üye Devletlerin sanayileşmesine yardımda bulunmaktır.¹¹³

1.6.1.6. İcra Komitesi

Bu komite İİT Genel Sekreteri, İslam Zirve Başkanları, DBK Başkanları, Suudi Arabistan, şimdiki, geçmişteki ve gelecekteki Dönem Başkanları ve İcra Komiteleri olarak 8 üyeden oluşmaktadır. Gerektiği anda acilen toplantı yaparlar (İİTŞ, madde 12)

1.6.1.7. Daimî Temsilciler Komitesi

Şarta göre “Daimî Temsilciler Komitesi’nin yetkileri ve çalışma usulleri Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından tanımlanacaktır.” (İİTŞ, madde 13)

1.6.1.8. Uluslararası İslami Adalet Divanı (IJC)

Bu organ adından belli olduğu gibi İslam İşbirliği Teşkilatı’nın yargı organıdır. 25-29 Ocak 1981 tarihinde Suud Arabistan’ın Mekke ve Taif şehrinde gerçekleştirilen 3. Olağan İslam Zirve’sinde yapılan toplantıda İslami Adalet Divanı’nın kurulmasına karar verilmiş, 1987 yılında Kuveyt’te gerçekleştirilen 5. Olağan İslam Zirve’sinde bu kuruluş resmen onaylanmıştır. İslami Adalet Divanı her biri dört yıllık bir dönem için seçilen ve bir kez yenilenebilen yedi yargıçtan oluşuyor. Mahkemenin iki üyesi aynı milliyetten olamaz.¹¹⁴

Uluslararası İslami Adalet Divanı’nın işleyişi İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Şartı ve Divan Tüzüğü’nde yer alan hükümlerine göre gerçekleştirilmektedir. İİT Kuruluş

¹¹³ Soner Doğan, s.7.

¹¹⁴ Mohammad Amin Al-Midani, Presentation of The Islamic International Court of Justice: A Muslim Judiciary Court, Arab Center for International Humanitarian Law and Human Rights Education (ACIHL), https://acihl.org/articles.htm?article_id=8 (Erişim tarihi: 12.12.2022).

Şartı'nın 49. maddesine göre Uluslararası İslami Adalet Divanı'nın yürürlüğe girmesi Üye Devletlerin üçte iki kısmının onayı ve imzasına bağlıdır. Bu onay ve imza tamamlandığı zaman mahkeme çalışmaya başlayacaktır.¹¹⁵ Ancak, Üye Devletlerin bazıları İslam Adalet Divanı'nın bağımsız çalışmasını istememiş, İslami adaletten yola çıkarak yönetilmesini istemişlerdir. Farklı yönetim biçimlerine sahip olan devletler buna karşı çıkmışlar, Adalet Divanı'nın çalışmaya başlaması kararı yeteri kadar oy alamamış, bu sebepten bugüne kadar faaliyete başlayamamıştır.¹¹⁶ İslam İşbirliği Teşkilatı üye ve gözlemci devletler arasında yargı alanında iş birliğinin tesis edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla 14-15 Aralık 2018'de İstanbul'da, İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye/Gözlemci Devletlerin Anayasa/Yüksek Mahkemeleri 1. Yargı Konferansı temalı "Hukukun Üstünlüğü ve Temel Hakların Korunmasında Yüksek Yargının Rolü" İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye/Gözlemci Devletlerin Anayasa/Yüksek Mahkemeleri 1. Yargı Konferansı adlı bir etkinlik düzenlenmiştir.¹¹⁷ Toplantının amacı İİT "üye ve gözlemci devletlerin yüksek mahkemeleri arasında verimli ve yapıcı bir iletişim sağlanması için yargısal bir forum oluşturmaktır." Toplamda 42 ülke ve temsilciden üyenin katıldığı bu toplantıda İstanbul Deklarasyonu kabul edilmiştir.¹¹⁸ Divan Tüzüğü henüz yürürlüğe girmedigi için bu belgede öngörülen yargısal mekanizma da çalıştırılmamaktadır. Şunu da belirtelim ki "Tüzük bir bütün olarak incelendiğinde, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsünden esinlendiği görülmektedir. Divanın yapısı, yargılama yetkisi, yargılama usulü gibi birçok konuda UAD statüsünün hükümler Tüzükte neredeyse aynen tekrarlanmıştır."¹¹⁹

¹¹⁵ Abdulrahman İlhan, Türkiye'nin Dış Politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı (1969-2012), (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2019, s. 65. Not: tez çalışması kitap olarak yayınlanmıştır. Çalışmada yazarın doktora tezi metni kullanılmıştır.

¹¹⁶ Niyazi Gasimov, s.33.

¹¹⁷ İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye/Gözlemci Devletlerin Anayasa/Yüksek Mahkemeleri 1. Yargı Konferansı, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/uluslararasi-iliskiler/islam-isbirligi-teskilati-na-uyegozlemci-devletlerin-anayasayukse-mahkemeleri-1-yargi-konferansi/>, (Erişim tarihi: 18.08.2022).

¹¹⁸ İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) Üye Devletlerin Anayasa ve Yüksek Mahkemeleri/Konsejleri ve Muadili Kurumları I. Yargı Konferansı (J-OIC) İstanbul Deklarasyonu.<https://www.anayasa.gov.tr/media/4229/iit-deklarasyonu.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2022).

¹¹⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 97.

1.6.1.9. Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu

2008 yılında Kurucu Şart'ın yenilenmesi üzerine 15. maddede kurulması kararlaştırılan bu komisyon, aynı yılı Üye Devletler arası sosyal, siyasal, ekonomik ve insan haklarının korunması yolunda yoğunlaşması gereken bir kurum olarak faaliyete başlamıştır. Bu Komisyon'da Üye Devletlerdeki Müslümanların hak ve hürriyetleri doğrultusunda, azınlık Müslümanlar doğrultusunda çalışmalar yapılması, genel olarak insan hakları doğrultusunda araştırma yapmak ve bilgi sunmak, çalışmalar sürdürmek gibi görevlerde bulunması öngörülmektedir.¹²⁰ İslam İşbirliği Şartı'nın 15. maddesine göre *“Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu, örgütün anlaşmaları ve bildirileri ile evrensel kabul görmüş insan hakları belgelerinde koruma altına alınmış medeni, siyasal, sosyal ve ekonomik hakları, İslami değerlere uygun olarak teşvik edecektir.”*

1.6.2. Yardımcı Organlar

İslam İşbirliği Teşkilatı kapsamında faaliyet gösteren bir takım yardımcı veya yan organlar İslam Zirvesi veya DBK tarafından alınan kararlarla kurulurlar. İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olan devletler doğal olarak yardımcı organlara da üye olmuş olurlar. Bu organların bütçeleri DBK tarafından onaylanır. Bu kuruluşlar aşağıdakilerdir:¹²¹

- 1) İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)
- 2) İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
- 3) İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT)
- 4) İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT)
- 5) Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IIFA)
- 6) İslami Dayanışma Fonu ve Vakfı (ISF)

¹²⁰ Hüseyin Yıldırım, s. 42-43.

¹²¹ Abdulrahman İlhan, s. 14.

7) İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)

1.6.2.1. İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC)

Bu organ 1977 yılında Libya'nın Trablus Şehri'nde gerçekleştirilen 8. DBK toplantısında kurulması kararlaştırılmış ve 1978 yılında Türkiye'nin Başkenti Ankara'da kurularak faaliyete başlamıştır.¹²² Kurumun görevleri "1) Üye ülkeler hakkında ve üye ülkeler yararına sosyoekonomik alanlarda istatistikleri derlemek, değerlendirmek ve yayımlamak, 2) Üye ülkeler arasında iş birlikleri başlatabilecek ve mevcut iş birliklerini geliştirecek öneriler üretilmesine yardımcı olmak amacıyla üye ülkelerdeki ekonomik ve sosyal gelişmeleri araştırmak ve analiz etmek, 3) Üye ülkelerinin ihtiyaçları ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın genel hedefleri doğrultusunda, belirlenen öncelikli alanlarda eğitimler, konferanslar ve iş birliği programları düzenlemek" şeklinde belirlenmiştir. Kurum bünyesinde, 1) Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar 2) İstatistik ve Enformasyon 3) Eğitim ve Teknik İşbirliği 4) Yayın ve Bilgi İşlem 5) İdari ve Mali İşler birimleri yer almaktadır.

SESRIC çalışmaları 2025 Eylem Programı, zirveler ve bakanlar düzeyindeki değişik toplantıların sonuçlarını, hem de Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini referans almaktadır. Bu kuruluş, üye ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlara yönelik tutarlı çözümler belirleme, ortak müdahalelere zemin hazırlama ve ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaya çalışmakta, onların sosyoekonomik gelişimine ilişkin müzakerelerde bir nevi köprü rolü oynamaktadır. Bunun yanı sıra, SESRIC bünyesinde yer alan Üye Devletler arasında bir koordinasyon eksikliğinin olduğu vurgulanmaktadır.¹²³

¹²² Bkz: *SESRIC, Topyekün Kalkınma İçin İşbirliği*, İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi, <https://www.sesric.org/files/SESRIC-Brochure%20-TR-2015.pdf>, (Erişim tarihi: 12.10.2022); The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC), <https://www.sesric.org/> (Erişim tarihi:12.10.2022).

¹²³ Abdullah Özbay, İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin (SESRIC) İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Üyesi Ülkelerde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Sağlanmasına Yönelik Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021, s. 114.

1.6.2.2. İslami Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

IRCICA'nın kuruluş önerisi 1976'da 7. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları İstanbul Konferansı (bugün: Dışişleri Bakanları Konseyi)'nda Türkiye tarafından önerilerek onaylanmıştır. Kurumun Statüsü 1978'te Dakar'da düzenlenen 9. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansında onaylanmış, 1991'de Dakar'da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı kurumlarının Çerçeve Statüsü kapsamında 6. İslam Zirve Konferansında tadil edilmiştir. IRCICA'nın ilk çalışma programı 1980'de İslamabad'da düzenlenen 11. DBK'da yürürlüğe girmiştir.¹²⁴ IRCICA, 1976 yılında Türkiye'de geçirilen 7. Dışişleri Bakanlar Konferansı toplantısında kurulması kararlaştırılmış ve 1980 yılında İstanbul'da kurularak faaliyete başlamıştır. IRCICA'nın ilk başkanı olarak Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu seçilmiştir. IRCICA'da kültür, sanat, tarih alanlarında Üye Devletlerle iş birliği geliştirerek, ortak değerleri paylaşmak, önemli projeleri geliştirmek, bilim adamlarıyla sempozyumlar geçirmek ön plana çıkmıştır. IRCICA'nın temel işlevleri şunlardan ibarettir:

- İslami Kültür, Sanat alanında Üye Devletler arası ilmi çalışmalar ve araştırmalar yapılması için faaliyette bulunmak;
- İslami Kültür ve Medeniyetin doğru anlatılmasını sağlamak, Müslüman ve Müslüman olmayan ülkeler arası karşılıklı diyalogları geliştirmek;
- İslami Tarih, Sanat, Kültür ve Medeniyet sahalarında bilim işlerini teşvik etmek, kitap, albüm, bibliyografi ve diğer İslami bilgileri doğru biçimde yayınlanmasını sağlayarak kamuoyunun dikkatine yetirmek;
- Üye ülkeler arası proje, sergi, sempozyum ve kongreler düzenleyerek sonuçlarını yayınlamak;
- İslami Kültür Mirasını korumak, restorasyon işlerine öncülük etmek, kayıp veya dağılmış bilgileri arşivlemek;

¹²⁴IRCICA Resmi Web Sayfası, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi-IRCICA, 1 Ocak 1980, <https://www.ircica.org/tr/ircica/islam-tarih-sanat-ve-kultur-arastirma-merkezi-ircica>, (Erişim tarihi:12.10.2022).

- Üye ülkeler arası Yüksek Öğretim üyelerinde İslami Kültür ve Medeniyet alanında her türlü yarış ve projeler düzenleyerek, öğrencilerin yüksek derecelere erişmelerini sağlamak ve ödüllerle ödüllendirilmesini teşvik etmek;
- Bu alanda DBK ve Genel Sekreter'in istedikleri konularda araştırma ve incelemede bulunarak, yardımda bulunmak.¹²⁵

1.6.2.3. İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT)

İslam Teknoloji Üniversitesi¹²⁶ ilk olarak 1978 yılında Senegal'in Dakar kentinde düzenlenen Dokuzuncu İslam Dışişleri Bakanları Konferansı'nın (DBK) 5/9-E sayılı Kararı uyarınca İslami Teknik ve Mesleki Eğitim ve Araştırma Merkezi, ICTVTR olarak kurulmuştur. 1994 yılında Fas Krallığı Kazablanka'da düzenlenen 22. DBK toplantısında ismi İslam Teknoloji Enstitüsü (İİT) olarak yeniden adlandırılmıştır. 20-23 Kasım 2000'de Dakka'da Enstitü Yönetim Kurulu, kurumun adının değiştirilmesinin isabetli olacağı, zira mühendislik, teknoloji ve teknik eğitim alanlarında yürütülmekte olan akademik programlar ve ulaştığı seviye dikkate alındığında, Yüksek Enstitüsünü tipik bir Teknoloji Üniversitesi eğitim kurumu olarak değerlendirilebileceğini ve diğer ünlü üniversitelerle etkileşimini kolaylaştırmak, mezunlarının başka yerlerde yüksek eğitimlerini sürdürmelerini sağlamak ve İKT Üye Devletlerinden başarılı öğrencileri çekmek için Enstitünün adının "İslam Teknoloji Üniversitesi" olarak değiştirilmesi tavsiye edilmiştir. 25-27 Haziran 2001 tarihlerinde Mali Cumhuriyeti'nin Bamako kentinde düzenlenen DBK'nin 28. Zirvesinde bu eğitim kurumunun ismi İslam Teknoloji Üniversitesi olarak değiştirmiştir. Üniversitenin amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

- İİT Üye Devletlerinin taleplerine binaen, Üye Devletlerin kendi aralarında Teknolojik iş birliğini sağlamak amacıyla kurulan bu organın ilk amacı İslami tekniğin geliştirilmesi, yüksek kaliteli mesleki eğitim vermek, mühendis, uzman ve kaliteli insan gücü yetiştirmek;

¹²⁵ IRCICA Resmi Web Sayfası; Abdulrahman İlhan, s.124-127.

¹²⁶ Resmi Web Sitesi: Islamic University of Technology, <https://iutoic-dhaka.edu/about> (Erişim tarihi: 16.11.2022).

- Bu alanlarda iş birliğinin sağlanması için faaliyet ve gözetimde bulunmak;
- Üniversite tarafından yürütülmekte olan kurslarda daha da eğitilmiş ve kaliteli personeller yetiştirilmesi için sınavları muvaffakiyetle tamamlayan öğrencileri teşvik etmek amacıyla sertifika, diploma gibi ödüllerle ödüllendirmek,
- İslami eğitim ve araştırma merkezinin uluslararası kuruluşların taleplerine uygun şekilde yürütülmesini sağlamak.¹²⁷

1.6.2.4. İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT)

Bu merkez, 1984'te İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletler arasında ticaret ve yatırımı teşvik etmek amacıyla Kazablanka'da kurulmuştur.¹²⁸ Merkezin hedefleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Üye Devletler arasında düzenli ticaret ve alışverişi teşvik etmek,
- Üye Devletler arasında ticaret akışını geliştirecek yatırımları teşvik etmek,
- Üye Devletlerin ürün ve hizmetlerinin tanıtımına katkıda bulunarak yabancı pazarlara erişimlerini desteklemek,
- Ticaret bilgilerini yaygın hale getirmek,
- Üye Devletlere ticaret geliştirme ve uluslararası müzakereler konusunda destek olmak,
- İslam İşbirliği Teşkilatı'nın girişimleri ve ekonomik aktörlere yardımları genişletmek.

Bu kuruluş aynı zamanda 2025 yılına kadar öngörülmuş İslam İşbirliği Teşkilatı'nın yeni "On Yıllık Eylem Planı"nı koordine etmekten mesuldür. Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Malezya, Türkiye, Endonezya, Katar, Kuveyt, Mısır, Nijerya ve Lübnan'ın başını çektikleri ticari faaliyetlerin 2019 yılındaki toplam hacmi 2

¹²⁷ Ensar Muslu, s. 60-61.

¹²⁸ Bkz: Fatma Çınar, "İslam Ticareti Geliştirme Merkezi Nasıl Çalışıyor?", <https://katilimfinans.com.tr/islam-ticareti-gelistirme-merkezi-nasil-calisiyor-makale,12670.html>, 08.02.2021, (Erişim tarihi: 12.12.2022), Subsidiary, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=64&p_ref=33&lan=en#ICDT_, (Erişim tarihi: 12.12.2022).

trilyon dolar teşkil ederken dünya ticaretinin yüzde 10.5'lik bir payına tekabül etmektedir.¹²⁹

1.6.2.5. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IIFA)

İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, 1981'de Mekke'de yapılan 3. İslam Zirvesi Konferansı'nın aldığı kararla kurulmuştur.¹³⁰ Akademinin yönetmeliği 22-26 Ağustos 1982'de Nijer'in başşehri Niamey'de toplanan 13. DBK'da kabul edilmiştir. Kuruluş toplantısı 7-9 Haziran 1983'te Mekke'de yapılmış ve İslam Konferansı Teşkilatı sekreterliği tarafından hazırlanan program çerçevesinde çalışmalara başlanmıştır. 19-22 Kasım 1984'te Mekke'de gerçekleştirilen ilk oturumda kurumun statüsü ele alınarak uygulanması düşünülen projeler için bir icra planı oluşturulmuştur. Akademi tüzel kişiliğe sahiptir. Üyeleri, İslam dünyasının farklı yerlerinden fıkıh, kültür, eğitim, bilimsel, ekonomik ve sosyal bilgi alanlarında uzmanlaşmış seçkin Müslüman hukukçular, alimler, araştırmacılar ve entelektüellerdir. Akademi, tam bağımsız olarak ve Kur'an-ı Kerim'e dayanarak, aynı zamanda, İslami mirastan kaynaklanan ve İslami düşüncenin gelişmelerine açık çözümler sunmayı amaçlayan özgün ve etkili bir içtihat gerçekleştirerek çağdaş yaşam meselelerini de inceler. Kırk yıl boyunca Akademi, çeşitli konularda kararların kabul edildiği yirmi dört oturum düzenlemiş ve bugüne kadar 238 karar çıkarmıştır. Akademinin kuruluş yönetmeliğinde öngörülen organlar şunlardır:

- 1) Akademi Meclisi. Bu meclis İslam Konferansı Teşkilatı Üye Devletlerin temsilcilerinden oluşuyor.
- 2) İhtisas Şubeleri. Bu şubeler a) Planlama Şubesi b) Araştırma ve İnceleme Şubesi c) Fetva Şubesi d) Mezhep Görüşlerini Uzlaştırma Şubesi e) Tercüme ve Yayın Şubesi'nden ibarettir.
- 3) Yönetim Kurulu (Büro). Bu organ İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri veya vekiliyle altı üyeden oluşmaktadır.

¹²⁹ Fatma Çınar, <https://katilimfinans.com.tr/islam-ticareti-gelistirme-merkezi-nasil-calisiyor-makale,12670.html>

¹³⁰ <https://iifa-aifi.org/en>, (Erişim tarihi: 12.12.2022).

4) Genel Sekreterlik. Bu organ idari ve mali işlerle uğraşmaktadır.

Akademinin oturumlarında alınan karar ve tavsiyeler kitapçık olarak Arapça yayınlanırken, İngilizce, Fransızca, Urduca, Türkçe ve Farsçaya tam ve kısmen tercüme edilmektedir.¹³¹

1.6.2.6. İslami Dayanışma Fonu (ISF) ve Vakfı

İslami Dayanışma Fonu, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bir alt organıdır. Fon, Şubat 1974'te Lahor'da düzenlenen 2. İslam Zirvesi Konferansı'nın bir kararı doğrultusunda kurulmuştur. Fonun amaçları;

- Dünyadaki Müslümanların fikri ve ahlaki seviyelerini yükseltmek için mümkün olan tüm adımları atmak;
- İslam Devletlerinin başına gelebilecek doğal afetler ve insan kaynaklı afetler gibi acil durumlarda gerekli maddi yardımın sağlanması;
- Dini, sosyal ve kültürel standartlarını iyileştirmek için Müslüman azınlıklara ve topluluklara yardım sağlamak.¹³²

1.6.3. Uzmanlık Kuruluşları

Uzmanlık Kuruluşları İslam Zirve Konferansları veya DBK tarafından kurulur. İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletlerinden herhangi biri kendi isteğiyle bu kuruluşlara katılabilir, isterse bunların dışında kalabilir. Bu kuruluşlar kendine ait bütçeye sahip olduklarından dolayı diğer temel organlardan bağımsız çalışırlar. Uzmanlık kuruluşları şu şekilde sıralanmıştır.

¹³¹ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecmaul-fikhil-islami> (Erişim tarihi: 10.10.2022)

¹³² Islamic Solidarity Fund (ISF) and its Waqf, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=64&p_ref=33&lan=en#ISLAMIC_SOLIDARITY_FUND, (Erişim tarihi: 10.10.2022)

1.6.3.1. İslami Kalkınma Bankası (İKB)

İslam Kalkınma Bankası'nın merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde dir. İKB, elinde bulundurduğu sermayeyi kullanarak aşağıdaki önemli işlevleri yerine getirir:

- İslam'a uygun şekilde bankacılığı teşvik etmek;
- İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletlerin ekonomik kalkınmasını sağlamak;
- Lüzum gördüğü herhangi bir Üye Devlete kredi vermek;
- Yatırım ve üretim finansmanı sağlamak;
- Üye Devletler arasında iktisadi iş birliğini yükseltmek;
- Sermayeleri İslami kurallara uygun biçimde kullanılmasını desteklemek.

İKB'nin işleyişini incelerken, bu kurumun olumlu ve olumsuz yönlerine şahit olunmaktadır. İKB, ilk kuruluş yıllarından 2019'lara kadar toplam 9375 proje geliştirmiştir. Bu projelerin hayata geçirilmesi için 193 milyar dolar miktarında finans sağlanarak, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Üye Devletlerinin en yoksul devletlerine aktarılmıştır. Bu sermaye yoksul ülkelerin sosyal ekonomisine, eğitim ve kamu harcamalarına bölüştürülerek, yoksul devletlerin temel altyapısını iyileştirme hizmetlerine verilmiştir.¹³³ İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin büyük bir kısmı hammadde ve petrol üreticisidir. Ancak, teknoloji ve sermaye yetersizliğinden dolayı bu ülkeler mal üretememektedir. Bundan dolayı, bu devletler dıştan mal satın almaktadırlar, yani dışa bağımlıdırlar. Bu bağlamda, bu banka lüzum görüldüğü ülkelere gerekli sermaye aktaramadığından üye ülkelerde bugüne kadar önemli gelişme veya kalkınma söz konusu olamamıştır. Bu devletlerin yakın zamanda refaha kavuşması için bu gibi kuruluşların daha etkin ve aktif bir şekilde çalışması çok önemlidir.¹³⁴

1.6.3.2. İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ICESCO)

Başlangıçta İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü adıyla kurulan bu kurumun tesisine ilişkin karar Mekke/Taif'te düzenlenen 3. İslam Zirvesi'nde ilan edilmiş olup,

¹³³ Nurbay Sey, s.64.

¹³⁴ Abdulrahman İlhan, s.122-123.

ilk kuruluş konferansı, 3-5 Mayıs 1982’de Fas Krallığı’nın Fes şehrinde yapılmıştır.¹³⁵ Kurumun bugünkü adı 30 Ocak 2020’de Birleşik Arap Emirlikleri/Abu Dabi’de düzenlenen 40. Oturumunda değiştirilerek İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü adını almıştır.¹³⁶ Örgütün amaçları;

“Üye Devletler arasında eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında iş birliğini güçlendirmek, teşvik etmek ve pekiştirmek ve İslam dünyasının medeniyet referansı çerçevesinde ve insani İslami değer ve idealler ışığında bu alanları geliştirip yükseltmek; Üye Devletlerin içindeki ve dışındaki halklar arasındaki anlayışı pekiştirmek ve çeşitli yollarla, özellikle eğitim, bilim, kültür ve iletişim yoluyla dünya barışının ve güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak; İslam ve İslam kültürünün doğru imajını duyurmak, medeniyetler, kültürler ve dinler arasında diyalogu teşvik etmek, adalet ve barış değerlerinin yanı sıra özgürlük ve insan hakları ilkelerini İslam medeniyet perspektifine uygun olarak yaymak için çalışmak; kültürel kimliği ve düşünce bağımsızlığını korurken, Üye Devletlerde kültürel etkileşimi teşvik etmek ve kültürel çeşitliliğin yönlerini desteklemek, İslam İşbirliği Teşkilatı’nın uzmanlaşmış kurumları arasında, eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında ve ICESCO Üye Devletleri arasında tamamlayıcılığı ve koordinasyonu pekiştirmek ve Üye Devletler içinde ve dışında aynı çıkarı paylaşan benzer hükümet ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğini ve ortaklığı teşvik etmek, İslam kültürüne daha fazla ilgi göstermek, özelliklerini vurgulamak ve entelektüel çalışmalarda, bilimsel araştırmalarda ve eğitim müfredatında önemli noktalarının reklamını yapmak; Üye Devletlerin eğitim sistemleri arasında tamamlayıcılık ve korelasyon kurmaya çalışmak”

olarak belirlenmiştir.

1.6.3.3. İslami Yayın Birliği (IBU)

İslami Yayın Birliği ihtisas kurumu olarak başlangıçta İslam Devletleri Yayın Teşkilatı (ISBO) Temmuz 1975’te Cidde’de düzenlenen 6. DBK tarafından kabul edilen karar doğrultusunda kurulmuştur. Kurumun ana hedefleri İslami davet ilkelerini yaymak ve Arapça öğretmek, Müslüman halkların birbirini tanımasını sağlamak, İslami davaları açıklamak ve mücadele etmek, Müslüman halklar arasında kardeşlik ruhunu güçlendirmek, yayın alanında İslami teknik kuruluşlar ve Üye Devlet kurumları arasında iş birliğini geliştirmek, teşkilatın amaçlarını ilerletmek için radyo ve televizyon programları yapmak ve mübadele etmek olarak belirlenmiştir.¹³⁷

¹³⁵ Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en#isesco (Erişim tarihi: 22.12.2022).

¹³⁶ ИСЕСКО переименована в Организацию по вопросам образования, науки и культуры исламского мира, <https://islamofera.ru/isesko-pereimenovana-v-organizaciyu-po-voprosam-obrazovaniya-nauki-i-kultury-islamskogo-mira/>, 12.02.2020 (Erişim tarihi: 22.08.2022).

¹³⁷ Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).

1.6.3.4. Haber Ajansları Birliği (UNA)

Bir uzman kuruluş olarak İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletleri Haber Ajansları Birliği (UNA), 1970 yılında 3. İslam Konferansı zirvesinde, Karaçi’de (Pakistan İslam Cumhuriyeti) aldığı bir ön kararın ardından, Mart 1972’de Cidde’de toplanan Dışışleri Bakanları Konferansı’nda kurulmuştur.¹³⁸ Birliğin amaçları şu şekilde belirtilmiştir: bilgi alanında Üye Devletler arasında yakın ve daha iyi ilişkiler geliştirmek; Üye Devletlerin haber ajansları arasındaki temasları ve teknik iş birliğini teşvik etmek; İslam halklarının ve onların siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarının daha iyi anlaşılması için çalışmak. Merkezi Cidde’dedir.

1.6.3.5. İslami Uluslararası Kızılay Komitesi (ICIC)

Uluslararası Hilal İslam Komitesi, İslam İşbirliği Teşkilatı’nın uzmanlaşmış bir kurumudur. Doğal afet ve savaşların neden olduğu acıları hafifletmeye yardımcı olur. Mayıs 1977’de Trablus’ta (Libya) düzenlenen 8. İslam Dışışleri Bakanları Konferansı, bu kurumun oluşturulması ilkesini onaylamıştır. Komitenin hedefleri tıbbi yardım sağlamak ve doğal afetler ile insan kaynaklı felaketlerin neden olduğu acıları hafifletmek, ayrıca, insanlığa hizmet eden uluslararası ve yerel kuruluşlara, imkanları ölçüsünde gerekli her türlü yardımı sunmak şeklinde belirlenmiştir. Komitenin merkezi, Libya/Bingazi’dedir.¹³⁹

1.6.3.6. Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Teşkilatı (STIO)

Bu kurum, İslam Zirvesi Konferansı, COMSTECH Genel Kurulu ve Dışışleri Bakanları Konseyi’nin bilim, teknoloji ve inovasyonla ilgili karar ve kararlarını uygulama yetkisine sahip uzmanlaşmış bir organdır; İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Tüzüğü’ne göre örgütlenmiştir.¹⁴⁰ STIO, 34. DBK (İslamabad, 2007) tarafından kabul edilen karar uyarınca 24 Şubat 2010’da Suudi Arabistan Krallığı Riyad’da yapılan

¹³⁸ Union of OIC News Agencies (UNA), <https://uia.org/s/or/en/1100041138> (12.08.2022); Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi:12.08.2022).

¹³⁹ Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).

¹⁴⁰ Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).

toplantıda tüzüğünün kabul edilmesiyle faaliyete başlamıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletleri, STIO'ya üyelik başvurusunda bulunma ve Bakanlar Kurulu'nun salt çoğunlukla onayı ile tam üye olma hakkına sahiptir. İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki gözlemci devletler, STIO'da gözlemci statüsü için başvuruda bulunma hakkına sahip olacaktır. Gözlemci üyeliği, Bakanlar Kurulunun salt çoğunluğu ile verilir.¹⁴¹

1.6.3.7. İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı (IOFS)

İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletlerinde tarımsal ve kırsal kalkınmayı teşvik etmenin yanı sıra gıda güvenliğini artırmayı amaç edinmiş bir ihtisas kurumudur. 15-17 Kasım 2012 tarihlerinde Cibuti'de gerçekleştirilen 39. DBK Toplantısında Kazakistan Cumhuriyeti'nin Astana'sında bir gıda güvenliği kurumu kurulmasına karar vermiştir. Ardından, 9-11 Aralık 2013 tarihlerinde Gine Cumhuriyeti'nin Conakry kentinde düzenlenen 40. DBK toplantısında İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı'nı (IOFS) tarım ve kırsal kalkınmayı teşvik etmek amacıyla kurulan uzmanlaşmış bir kurum olarak Tüzüğü onaylamıştır. Tüzük 19 Şubat 2018'den itibaren olarak yürürlüğe girmiş, IOFS Sekreterliği 1 Mart 2018'te faaliyetlerine başlamıştır.¹⁴²

IOFS'nin genel hedefleri “uygun olanların değişimi ve transferi de dahil olmak üzere ortak tarım politikalarını koordine etmek, formüle etmek ve uygulamak; gıda güvenliği rezervlerinin oluşturulması dahil olmak üzere gerekli acil ve insani yardımı belirlemek ve yapmak için Üye Devletlerdeki gıda güvenliği durumunu değerlendirmek ve izlemek; tarımı geliştirmek için finansal ve tarımsal kaynakları seferber etmek ve yönetmek; ve diğerlerinin yanı sıra Üye Devletlerde gıda güvenliğini artırmak” olarak belirlenmiştir. İİT üyesi her devlet, Statüyü imzalayıp onayladıktan sonra Örgüte üye olabilir.¹⁴³ Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Eylül 2020'de BM Genel Kurulu'nun 75. oturumunda Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, IOFS'nin insani yardımdaki rolüne dikkat çekmiştir: “*Önümüzdeki 10 yıl bizim neslimiz için kritik. Temel hedef - dünya genelinde açlığın tamamen ortadan kaldırılması koşulsuz olarak gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, 2021'de Gıda*

¹⁴¹ Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).

¹⁴² Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).

¹⁴³ Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).

Sistemleri Zirvesi'nin toplanmasının önemini not ediyoruz. İslami Gıda Güvenliği Örgütü, gıda rezervlerinin geliştirilmesi ve büyük ölçekli bir uluslararası insani yardım kampanyasının uygulanması için kapsamlı destek sağlamaya isteklidir."¹⁴⁴ 2021 yılında kurumun "10 Yıllık Eylem Planı" kabul edilmiştir.¹⁴⁵

1.6.3.8. Kadınları Geliştirme Örgütü (WDO)

Kadınları Geliştirme Örgütü (WDO) İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde faaliyet gösteren ihtisaslaşmış kurumlardan biridir. Örgüt, kadınların güçlendirilmesine yönelik iç düzenlemelerin yapılandırılmasında ve sürdürülmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Örgüt, faaliyetlerini ağırlıklı olarak dört yönde sürdürmektedir: aşırılıkçılıkla mücadelede kadınların rolü, iktidar ve karar verme konularındaki kadınlar, şiddete karşı kadınların korunması ve kadınların güçlendirilmesi, ekonomik kalkınma ve finansal katılım. Örgüt, Üye Devletlerle birlikte kadın haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin ortak sorunları gündeme getiriyor. Kadın haklarının geliştirilmesi için gerekli politikaların uygulanmasına yönelik programlar ve girişim oturumları düzenlemenin yanı sıra, kadınların refahına yönelik çalıştaylar ve eğitim odaklı programlar düzenlemektedir. Örgüt ayrıca, İİT tüzüğü çerçevesinde araştırmalar yürütmektedir.¹⁴⁶ Örgüte üyelik gönüllü olup, İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerine açıktır. Gözlemci Üye Devletler, gözlemci statüsü için başvurabilirler. Her durumda, oylama yalnızca kuruluşun Üye Devletleri ile sınırlıdır (Tüzük, md. 6).

¹⁴⁴ Islamic Organization for Food Security , <https://www.iofs.org.kz/page/our-history> (Erişim tarihi: 12.05.2022).

¹⁴⁵ *Islamic Organization for Food Security (IOFS). Vision 2031. 10 Year Strategic Plan*, September 14, 2021, Enabling a Sustainable OIC Food System, https://www.iofs.org.kz/uploads/documents/1632369830875_en.pdf, (Erişim tarihi: 12.05.2022).

¹⁴⁶ Statute of the OIC Women Development Organization, https://oic-iphrc.org/docs/en/legal_instruments/OIC_HRRIT/385106.pdf, (Erişim tarihi: 06.08.2022).

1.6.4. Bağı Kuruluşlar (Enstitüler)

Bu kurumlara üyelik isteğe bağlıdır ve İİT Üye Devletlerinin kurum ve organlarına açıktır. Bütçeleri, Genel Sekreterlik ile yardımcı ve ihtisas organlarının bütçelerinden bağımsızdır. Bağı kuruluşlara Dışişleri Bakanları Kurulu kararı ile gözlemci statüsü verilebilir. Üye Devletlerin yanı sıra yan kuruluşlardan ve uzmanlaşmış organlardan gönüllü yardım alabilirler.¹⁴⁷ Bu kuruluşlar aşağıdakilerdir:

- İslam Ticaret, Sanayi ve Tarım Odası (ICCIA)
- İslami Başkentler ve Şehirler Teşkilatı (OICC)
- İslami Dayanışma Spor Federasyonu (ISSF)
- Uluslararası Arap-İslam Okulları Dünya Federasyonu (WFAIIS)
- İslam Ülkeleri Gemi Sahipleri Teşkilatı (OISA)
- İslam İşbirliği Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF-DC)
- Uluslararası Müslüman Alimler Birliği (IUMS)
- İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC)
- İslam Dünyası Bilim Akademisi (IAS)
- İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Konseyi (CIBAFI)
- İslam Ülkeleri Müttehhitler Federasyonu (FOCIC)
- OIC Bilgisayar Acil Müdahale Ekibi (OIC-CERT)
- İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)
- Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi (IIUM)
- İslam Ülkeleri Vergi İdareleri Birliği (ATAIC)
- İslam Devletleri Gayrimenkul Birliği (REUOS)
- İslam İşbirliği Teşkilatı Yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF)¹⁴⁸

¹⁴⁷ Affiliated, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=66&p_ref=35&lan=en, Erişim tarihi:12.08.2022).

¹⁴⁸ Kurum ve kuruluş isimlerinin Türkçe karşılıklarının alındığı site: Uluslararası Kuruluşlar, Örgütler, Alt Birim ve Kuruluşları Listesi, <https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararası-kuruluslar-agustos-2020.pdf>, (Erişim tarihi: 22.08.2022).

1.6.5. İslam Üniversiteleri

İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından desteklenen üniversiteler şunlardır:1) Nijer İslam Üniversitesi, Niamey, Nijer 2) Uganda İslam Üniversitesi, Mbale, Uganda, 3) İslam Teknoloji Üniversitesi, Dakka, Bangladeş 4) Uluslararası İslam Üniversitesi, Malezya.¹⁴⁹

1.7. İslam Konferansı Teşkilatı Üye Devletler

1.7.1. İslam İşbirliği Teşkilatı (İslam Konferansı Örgütü) Üyeleri

İslam Konferansı Örgütü 25 Üye Devletle kurulmuştur. Günümüzde 57 üyeden oluşan bu örgüt üyelik sayısı çokluğu açısından BM'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.¹⁵⁰

Tablo 2: İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İslam Konferansı Örgütü) Üye Devletler

	Üye Devletler	Üyelik Yılı
1	Afganistan	1969
2	Cezayir	1969
3	Çad	1969
4	Mısır	1969
5	Gine	1969
6	Endonezya	1969
7	İran	1969
8	Ürdün Haşimi Krallığı	1969
9	Kuveyt	1969
10	Lübnan Cumhuriyeti	1969
11	Libya Devleti	1969
12	Malezya	1969
13	Mali Cumhuriyeti	1969
14	Moritanya İslam Cumhuriyeti	1969
15	Fas Krallığı	1969

¹⁴⁹ Islamic Universities, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=238&p_ref=80&lan=en, (Erişim tarihi: 22.08.2022).

¹⁵⁰ Faruk Sönmezoğlu, s.116-117.

16	Nijer Cumhuriyeti	1969
17	Pakistan İslam Cumhuriyeti	1969
18	Filistin	1969
19	Suudi Arabistan Krallığı	1969
20	Senegal Cumhuriyeti	1969
21	Somali Federal Cumhuriyeti	1969
22	Sudan Cumhuriyeti	1969
23	Tunus Cumhuriyeti	1969
24	Türkiye Cumhuriyeti	1969
25	Yemen Cumhuriyeti	1969
26	Bahreyn Krallığı	1970
27	Umman Sultanlığı	1970
28	Katar Devleti	1970
29	Suriye Arap Cumhuriyeti	1970
30	Birleşik Arap Emirlikleri	1971
31	Sierra Leone Cumhuriyeti	1972
32	Bangladeş Halk Cumhuriyeti	1974
33	Gabon Cumhuriyeti	1974
34	Gambia Cumhuriyeti	1974
35	Guinea Bissau Cumhuriyeti	1974
36	Uganda Cumhuriyeti	1974
37	Burkino Faso	1975
38	Kamerun	1975
39	Komorlar Birliği	1976
40	Irak	1976
41	Maldivler Cumhuriyeti	1976
42	Cibuti Cumhuriyeti	1978
43	Benin	1982
44	Negara Brunei Darusselam	1984
45	Nijerya Federal Cumhuriyeti	1986
46	Azerbaycan Cumhuriyeti	1991
47	Arnavutluk Cumhuriyeti	1992
48	Kırgız Cumhuriyeti	1992
49	Tacikistan Cumhuriyeti	1992
50	Türkmenistan Cumhuriyeti	1992
51	Mozambik Cumhuriyeti	1994
52	Kazakistan Cumhuriyeti	1995
53	Özbekistan Cumhuriyeti	1995

54	Surinam Cumhuriyeti	1996
55	Togo Cumhuriyeti	1997
56	Guyana	1998
57	Fildişi Sahili	2001

Not: (Suriye'nin üyeliği 14-15 Ağustos 2012 tarihlerinde düzenlenen 4. Olağanüstü İİT Zirvesi'nde askıya alınmıştır.)

*Kaynak: İslam İşbirliği Teşkilatı'nın internet sitesinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır (<https://www.oic-oci.org/states/?lan=en>), (Erişim tarihi: 22.05.2022).

1.7.2. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Gözlemci Devletleri

İİT de diğer örgütler gibi kendi gözlemci üyelerine sahiptir. Bu üyeler sayısı 5 tane olup, bunlar:

1) Rusya Federasyonu (2005 yıl);

2003 yılının ekim ayında Rusya Federasyonu yönetimi ilk defa Malezya yönetiminin daveti üzerine İKÖ'nün 10. İslam Zirvesine katılmıştır. Daha sonra Vladimir Putin 2004 yılında Malezya'ya resmi ziyarette bulunduğu sırada İKÖ'yle iş birliği yapma kararı almıştır. Rusya Başkanının İKÖ'yle iş birliği yapma isteğinin sebebi, Rusya Federasyonu'nda yaklaşık 30 milyon Müslüman toplum yaşamaktadır. Şu sebepten Rusya İKÖ'ye katılmayı onun hakkı olduğunu iddia ediyor. Malezya'ya resmi ziyarette bir sene önce Suudi Arabistan Prensi Moskova'ya teşrif buyurduğu zaman Vladimir Putin'le yapılan mülakatlarda Rusya'nın da İKÖ'yle iş birliği yapabileceğini hoşgörüle karşılamıştı. Bu mülakat diğer Müslüman ülkeleri için de bir mesaj olmuştur.¹⁵¹ Rusya Federasyonu'nu temsil eden Kâmil İshakov Rusya başbakanı Dmitriy Medvedev tarafından İİT'nin 'Daimî Temsilci' olarak atanmıştır. K. İshakov Tataristan Otonom Devletinin başkenti Kazan'da 17 sene valilik yapmıştır. K. İshakov 4 Temmuz 2008'den 6 Eylül 2011'e kadar bu görevde bulunmuştur. K.İshakov'dan sonra Oleg Ozerov (6 Eylül 2011-20 Şubat -20 Şubat 2017), Sergey Kozlov (20 Ocak 2017-20 Aralık 2018) bu göreve atanmışlar. Şunu da belirtelim ki her ikisi Müslüman değildir; Rus milletine mensup bürokratlardır. 20 Aralık 2018'den itibaren temsilci

¹⁵¹ Вениамин Попов, "Россия и ОИК: год сотрудничества", *Российская газета*, 31.07.2004, https://rg.ru/2004/07/31/islamsky_mir.html. (Erişim tarihi: 22.01.2022).

görevine Avar kökenli, Müslüman, Dağıstan Cumhurbaşkanı Ramazan Abdulatipov atanmıştır.¹⁵²

- 2) KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti), 1979 yılında;
- 3) Orta Afrika Cumhuriyetleri, 1996 yılında;
- 4) Tayland, 1998 yılında;
- 5) Bosna- Hersek, 1994 yılında gözlemci üyeliğe kabul edilmiştir.¹⁵³

Bu ülkelerin bazıları, bünyesinde Müslüman yurttaşlar barındırdığı için bu örgüte üye olmaya karar vermişler. Müslüman topluluklardan Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi (1977) İslam İşbirliği Teşkilatı'nın gözlemci üyesidir.¹⁵⁴ 1970'lerden mücadeleye başlayan bu kuruluşa Libya, Malezya ve Suudi Arabistan'ın yanı sıra İslam İşbirliği Teşkilatı de önemli ölçüde maddi destek sağlamıştır.¹⁵⁵

Bunun dışında diğer Uluslararası Örgütler de İslam İşbirliği Teşkilatı'nın gözlemci üyesidir. Bu uluslararası örgütler şunlardır:

- 1) Birleşmiş Milletler Teşkilatı, 1976 yılında;
- 2) Bağlantısızlar Hareketi, 1977 yılında;
- 3) Arap Ligi, 1975 yılında;
- 4) Afrika Birliği, 1977 yılında;
- 5) Ekonomik İşbirliği Örgütü, 1995 yılında gözlemci üyeliği kabul edilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵² Atamalarla ilgili bilgiler Rus basımından derlenmiştir.

¹⁵³ İnternet Erişimi: https://www.oic-org/oicv2/page/?p_id=67&p_ref=36lan=en, (Erişim tarihi: 22.01.2022).

¹⁵⁴ Observes, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=179&p_ref=60&lan=en, (Erişim tarihi: 22.01.2022).

¹⁵⁵ Görkem Tanrıverdi, Filipinler'de Barış Süreci, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018, s. 70.

¹⁵⁶Nasuh Uslu, "İslam İşbirliği Teşkilatı ve Çatışmaların Çözümü", Not: Kaynak, 17-18 Nisan 2018 tarihlerinde İstanbul Gelişim Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "IV. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu: Orta Doğu'da Barışı Tesis Etmek" başlıklı konferansta sunulan bildirinin metnidir, yazara ait internet adresinden temin edilmiştir.

1.8. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Niteliği ve Hukukî Kişiliği

İslam İşbirliği Teşkilatı hükümetler arası bir örgüttür. Şunu da belirtelim ki uluslararası hukukta “uluslararası örgüt” kavramı “hükümetlerarası örgüt” kavramı anlamında kullanılmaktadır. Her iki terim aynı anlamda kullanılırken, 14 Mart 1975 tarihli Evrensel Nitelikteki Uluslararası Örgütlerle İlişkilerinde Devletlerin Temsili Hakkındaki Viyana Sözleşmesi kapsamındaki kavramı karşılamaktadır.¹⁵⁷ Bir birleşmenin uluslararası örgüt olarak tanımlanması için bazı unsurları taşıması gerekir. Bu unsurlar şöyledir: 1) örgütün bir antlaşmaya dayanması 2) hukuksal kişiliğe sahip olması 3) kurumsal nitelik taşıması, dolayısıyla, kendine özgü sürekli bir yapıya ve organlara sahip olması.¹⁵⁸ Uluslararası örgütlere yönelik farklı kriterler üzerinden yapılan sınıflandırma bağlamında İslam İşbirliği Teşkilatı konusunda yapacağımız değerlendirmede, bu örgütün coğrafi anlamda herhangi bir sınırlandırmaya tabi olmadığı, evrensel nitelik taşıdığı tartışmalıdır. Zira dünyanın neresinde bulunmasına bakılmaksızın herhangi bir devlet veya oluşum örgüte üye olabilirken, evrensel örgütlerin bir özelliği olan heterojen (birbirinden farklı üyelere sahip olması) olma şartının İİT tarafından karşılanmadığı, homojen bir yapıya, yani İslamî kimliğe sahip üyelere dayalı bir kuruluş olduğu açık şekilde ifade edilmektedir. Amaç ve mahiyet kriterini baz aldığımızda, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın amaç bakımından dini, politik, ekonomik ve kültürel bir örgüt olduğu, genel kapsamlı bir uluslararası niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Fakat, dini olmaktan ziyade siyasi bir örgüttür. Yetki niteliği bazında ele alındığı zaman İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bütünleşmeyi amaçlayan bir örgüt değil, iş birliğine dayalı bir kuruluş olduğu görülmektedir.¹⁵⁹ Başlangıçta bir Zirve Konferansı şeklinde toplanmış olan bu örgüt, yönetim organlarını oluşturarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Hukuk kişiliği bakımından değerlendirmek gerekirse, örgütün eski ve yeni Şartında bu konuda, herhangi bir hükmün yer aldığını görebiliriz. Fakat, 1976'da kabul edilen İKÖ'nün Bağımsızlık ve Ayrıcalıkları hakkında Antlaşmanın 1. maddesinde örgütün hukuksal kişiliğe sahip olduğu açık şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca, eski Şartın Genel Sekreterlikle ilgili hükümlerinde İslam Konferansı Teşkilatı'nın Üye Devletlerde ayrıcalık ve bağımsızlıktan yararlanacağı, aynı şekilde örgüt memurlarının da aynı

¹⁵⁷ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 11.

¹⁵⁸ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 146.

¹⁵⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 12-17.

haklardan yararlanacağı ifade edilmiştir. Bu husus, teşkilatın uluslararası hukuk kişiliğine sahip olmasının bir göstergesidir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 18-19.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ÇALIŞMALARI, KAPASİTE VE İŞLEVSELLİĞİ

2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirve Konferansları

İslam İşbirliği Teşkilatı faaliyetini, bünyesinde yer alan ilgili organların toplantı ve kararları doğrultusunda sürdürmektedir. Bu toplantılardan en önemlisi teşkilatın Zirve Konferansları'dır. Zirve Konferansları üye devletlerin cumhurbaşkanları tarafından yürütülmekte olup, en önemli meseleleri müzakere ederek karara bağlar. Zirve Konferansları üç yılda bir gerçekleştirilir. Genelde toplantılar normal zamanlarda gerçekleştirildiği için Olağan İslam Zirve Konferansı olarak adlandırılır.

2.1.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Olağan Zirve Konferansları¹⁶¹

Tablo 3: İslam İşbirliği Teşkilatı Olağan İslam Zirve Konferansları

Olağan Zirve Konferansları	Tarihler
Fas Krallığı, Rabat	22-25 Eylül 1969
Pakistan İslam Cumhuriyeti, Lahour	22-24 Şubat 1974
Suudi Arabistan Krallığı, Mekke ve Taif	25-29 Ocak 1981
Fas Krallığı, Kazablanka	16-19 Ocak 1984
Kuveyt, Kuveyt	26-29 Ocak 1987
Senegal Cumhuriyeti, Dakar	9-11 Aralık 1991
Fas Krallığı, Kazablanka	13-15 Aralık 1994
İran İslam Cumhuriyeti, Tahran	9-11 Aralık 1997
Katar Devleti, Doha	12-13 Kasım 2000
Malezya Cumhuriyeti, Putrajaya	16-17 Ekim 2003
Senegal Cumhuriyeti, Dakar	13-14 Mart 2008
Mısır Cumhuriyeti, Kahire	6-7 Şubat 2013
Mısır Cumhuriyeti, Kahire	6-7 Şubat 2013
Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul	14-15 Nisan 2016
Suudi Arabistan, Mekke	31 Mayıs 2019

¹⁶¹ Bkz: Şefik Çalışkan, s.50-52; Söner Doğan, “Türkiye'nin Dönem Başkanlığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı”, İNSAMER Yayınları, Kasım 2016. Liste, tarafımızdan güncellenmiştir.

2.1.2. İslam İşbirliği Teşkilatı Olağanüstü Zirve Konferansları¹⁶²

Görülen lüzum üzerine acilen yapılması gereken bir toplantı Olağanüstü İslam Zirve Konferansı olarak adlandırılır. Olağanüstü Zirve Konferansları ise Müslüman toplumlar açısından önemli sorun veya meseleler söz konusu olduğunda üye devletlerin acilen bir araya gelmesiyle yapılır.¹⁶³

Tablo 4: İslam İşbirliği Teşkilatı Olağanüstü İslam Zirve Konferansları

Olağanüstü Zirve Konferansları	Tarihler
Pakistan, İslamabad	23-24 Mart 1997
Katar, Doha	4-5 Mart 2003
Suudi Arabistan, Mekke	7-8 Aralık 2005
Suudi Arabistan, Mekke	14-15 Ağustos 2012
Endonezya, Cakarta	6-7 Mart 2016
Türkiye Cumhuriyeti	13 Aralık 2017
Türkiye Cumhuriyeti	18 Mayıs 2018

2.1.3. Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları

Dışişleri Bakanlar Konseyi¹⁶⁴ teşkilatın çalışma ve faaliyetlerine yön veren önemli bir organdır. Bu organ teşkilâtın ikinci büyük karar organı olup, olağan toplantılarını periyodik şekilde düzenler.¹⁶⁵

Tablo 5: İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları

Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları	Tarihler
---	----------

¹⁶² İnternet Erişimi: <https://www.oic-oci.org/extraordinary/summit> sitesindeki verilerden derlenmiştir. (Erişim tarihi: 16.10.2022).

¹⁶³ Şefik Çalışkan, İslam Konferansı Örgütü, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, s.57.

¹⁶⁴ İslam Konferansı Teşkilatı Resmi Web Sayfasından güncellenmiştir: <https://www.oic-oci.org/confdetail/?cID=11&lan=en>, (Erişim tarihi: 22.12.2022).

¹⁶⁵ Davut Dursun, İslâm Konferansı Teşkilâtı, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam-konferansi-teskilati> (Erişim tarihi: 12.10.2022)

Suudi Arabistan, Cidde	1970
Pakistan, Karaçi	1970
Suudi Arabistan, Cidde	1972
Libya, Bingazi	1973
Malezya, Kuala Lumpur	1974
Suudi Arabistan, Cidde	1975
Türkiye, İstanbul	1976
Libya, Trablus	1977
Senegal, Dakar	1978
Fas, Rabat	1979
Pakistan, İslamabad	1980
Irak, Bağdat	1981
Nijer, Niyamey	1982
Bangladeş, Dakka	1983
Yemen, Sana	1984
Fas, Rabat	1986
Ürdün, Amman	1988
Suudi Arabistan, Riyad	1989
Mısır, Kahire	1990
Türkiye, İstanbul	1991
Pakistan, Karaçi	1993
Fas, Kazablanka	1994
Gine, Konakri	1995
Endonezya, Cakarta	1996
Katar, Doha	1998
Burkina Faso, Ouagadougou	1999
Malezya, Kuala Lumpur	2000
Mali, Bamako	2001
Sudan, Hartum	2002
İran, Tahran	2003
Türkiye	2004
Yemen, Sana	2005
Azerbaycan, Bakü	2006
Pakistan, İslamabad	2007
Uganda, Kampala	2008
Suriye, Şam	2009
Tacikistan, Düşenbe	2010
Kazakistan, Astana	2011

Cibuti, Cibuti	2012
Gine, Kanakri	2013
Suudi Arabistan, Cidde	2014
Kuveyt, Kuveyt	2015
Özbekistan, Taşkent	2016
<u>Abidjan</u> , Fildişi Sahili	2017
Bangladeş, Dakka	2018
Abu Dabi, BAE	2019
Niamey, Nijer	2020
İslamabad, Pakistan	2022

2.1.4. Dışişleri Bakanları Konseyi Olağanüstü Konferansları

Dışişleri Bakanları Konseyi görülen lüzum üzerine olağanüstü toplantısını yapar.¹⁶⁶

Tablo 6: İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağanüstü Konferansları

Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağanüstü Konferansları	Tarihler
Pakistan, İslamabad	1980
Ürdün, Amman	1980
Fas, Rabat	1980
ABD, New York	1980
Türkiye, İstanbul	1992
Suudi Arabistan, Cidde	1992
Pakistan, İslamabad	1994
Katar, Doha	2001
Malezya, Kuala-Lampur,	2002
Suudi Arabistan, Cidde	2006
ABD, New-York, BM Genel Merkezi	2015
Suudi Arabistan, Mekke (acil toplantı)	2016
Malezya, Kuala Lumpur	2017
Türkiye, İstanbul	2017
Suudi Arabistan, Cidde	2018
Suudi Arabistan, Cidde	2018

¹⁶⁶ İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Resmi Web Sayfasından güncellenmiştir; <https://www.oic-oci.org/confdetail/?cID=14&lan=en> (Erişim tarihi: 16.10.2022).

2.2. İslam İşbirliği Teşkilatı'nda Türkiye Dönem Başkanlığı

Türkiye, 1969 yılında İİT'nin kurucu üyelerinden biri olmasına rağmen, ABD'nin Kıbrıs sorununda Türkiye'ye nasıl bir tavır sergilediğini görene kadar, İİT'yle herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Fakat, Kıbrıs sorunu Türkiye açısından Batı tarafının gerçek yüzünü bir kez daha göstermiştir. Artık Türkiye, uluslararası alanda Batılı olmayan diğer ülkelerle aktif bir ilişkiler tesis etmeye ihtiyaç duymaktaydı. Türkiye, ilk defa İİT'ye 1975 yılında DBK toplantısına bakan göndermiştir. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye'nin İİT'yle aktif iş birliği içine girdiği gözlemlenmiştir. Turgut Özal cumhurbaşkanı makamına seçildikten sonra, Türkiye'nin İİT'yle iş birliği ilerleme kaydetmiş, aktif katılım sağlanmaya çalışılmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan bağımsız Türk devletleri, Türkiye'nin teşvikiyle İKÖ'ye katılmıştır.¹⁶⁷ Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu teşkilatın sorunlarıyla yakından ilgilenmişler. Bu siyaset Türkiye'nin, uluslararası alanda etkinliğinin artmasına yol açmışlardır.¹⁶⁸

İİT'nin Türkiye'deki kuruluşları aşağıdakilerdir:

- İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) (daimi komite)
- İslam Kalkınma Bankası (İKB) Türkiye Ofisi (uzmanlık kuruluşu temsilciliği)
- İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) (alt kuruluş)
- İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) (alt kuruluş)
- İslam İşbirliği Gençlik Forumu (ICYF), (bağlı kuruluş)
- İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC), (bağlı kuruluş)
- İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC), (bağlı kuruluş)

¹⁶⁷Bunyamin Keskin, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği", *SETA Perspektif*, Sayı:125 Nisan 2016 (ss. 1-4), s.3.

¹⁶⁸Bunyamin Keskin, s.3.

- İslam İşbirliği Teşkilatı Yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (IBRAF), (bağlı kuruluş)

Bunun dışında, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Tahkim Merkezi 2012 yılının kasım ayından itibaren İstanbul'da faaliyete geçmiştir. Halihazırda İİT Medya Forumu (OMF) ve İİT Polis İşbirliği ve Koordinasyon Merkezi'nin (PIKM) kurulması çalışmaları devam etmektedir.¹⁶⁹ Türkiye'nin dönem başkanlığında, ev sahipliği yaptığı pek çok önemli toplantı gerçekleştirilmiştir. Bunlar, 1) 14-15 Nisan 2016'da İstanbul'da gerçekleştirilen 13. İslam Zirvesi 2) 17-19 Mayıs 2016'da İstanbul'da gerçekleştirilen 3. Su Konularından Sorumlu Bakanlar Konferansı 3) 4-8 Ekim 2016'da 3. Gençlik ve Spor Bakanlar Konferansı, 4) 1-3 Kasım 2016'da, İstanbul İİT Ülkelerinin Kalkınmasında Kadının Rolü konulu 6. Bakanlar Konferansı 5) 1 Ağustos 2017'de İstanbul'da gerçekleşen Dışişleri Bakanları Düzeyinde Açık Katılımlı Olağanüstü İcra Komitesi Toplantısı, 6) 13 Aralık 2017'de İstanbul'da gerçekleştirilen 6. Olağanüstü İslam Zirvesi (7) 18 Mayıs 2018'de İstanbul'da düzenlenen 7. Olağanüstü İslam Zirvesi, 8) 22 Mart 2019'da İstanbul 'da düzenlen Dışişleri Bakanları Düzeyinde Açık Katılımlı Acil İcra Komitesi Toplantısı.¹⁷⁰

2.3. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Genel Sekreterlik Dönemi

Bilindiği üzere, Türkiye, İKÖ'ye 1969 yılında üye olmasına rağmen, Kuruluş Şartı'nı 1976 yılında imzalamıştır. Ancak, gerçek anlamda Türkiye'nin İİT'yle aktif iş birliği Ekmeleddin İhsanoğlu Genel Sekreter seçilmesinin ardından başlamıştır.¹⁷¹ Ekmeleddin İhsanoğlu'nun İİT'nin reform sürecindeki önemli rol oynaması kendisinin bilim insanı olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷²

¹⁶⁹ <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim tarihi: 10.12.2022).

¹⁷⁰ <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim tarihi: 10.12.2022).

¹⁷¹ Muhittin Ataman, "İslam İşbirliği Teşkilatı: Müslüman Ülkelerin Birleşmiş Milletler", İçinde: *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler* (Editörler: Şaban H. Çalış, Erdem Özlük), 2. Baskı, Çizgi Yay., İstanbul 2018, (ss. 239-269), s.24.

¹⁷² İlay Aygün Kılıç, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ekmeleddin İhsanoğlu Örneği (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s.6.

Türkiye için Orta Doğu ülkeleri ile iş birliği yapmak her zaman jeopolitik ve ekonomik açıdan önem arz etmiştir. 1970’li yıllardan sonra Arap ülkeleri ile ilişkiler Batı ülkelerine petrol akışını hızlandırmak açısından daha fazla ilerlemiştir. Bu birlik arayışları her iki bölge açısından karşılıklı çıkar ve iş birliği bakımından önemli olmuştur.¹⁷³ 1990’lı yıllardan sonra Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyeliğinin reddedilmesinin ardından Orta Asya ve Orta Doğu’ya yönelmesi İKÖ üye sayısının çoğalmasına neden olmuş, ticaret, inşaat ve eğitim alanlarında iş birliğini geliştirmenin önü açılmıştır. Türkiye, AB’ye üyeliği reddedilse de dünyanın birçok yerlerine ihracat yapan, “Gümrük Birliği”nin bir üyesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bundan dolayı AB ile ticaret alanında yaptığı iş birliği bugün de devam ederken,¹⁷⁴ aynı şekilde, İİT üyeleriyle de her alanda ilişkiler devam etmektedir. Türkiye, geliri yüksek olan devletlerden olduğu için İİT’nin önde gelen finansörlerinden biri olarak kalmaktadır.

2000’li yıllarda Türkiye, dış politikasında aktif rolü üstlenen AK Parti döneminde İİT dönem başkanlığını verimli bir şekilde yürütmüştür. Türkiye Uluslararası alanda karar alma mekanizmalarında ve sorun çözümede doğrudan müdahil olabilen ülkelerin başında gelmektedir. Bu da Türkiye’nin güçlü bir aktör olduğunun göstergesidir. Genel Sekreter Ekmeleddin İhsanoğlu, Türkiye’nin imajına olumlu katkı yapan devlet adamlarından birisi olarak tanınmıştır. İlk başlarda 25 sene İİT’nin İRCİCA kuruluşunda Genel Direktör olarak çalışmıştır.¹⁷⁵ 14 Mayıs 2004’te İslam Konferansı Örgütü’nün 31. Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında Genel Sekreter görevine seçilmiştir. O dönemden itibaren İKÖ’de Türkiye’nin ilk başkanlık dönemi başlanmıştır. Ekmeleddin İhsanoğlu göreve başladığı andan itibaren reform hareketlerinde bulunmuş, örgütün dünya çapında önemli bir uluslararası aktör olarak tanınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bunun için ilk adımı örgütün kendi içerisindeki problemleri çözerek başlaması gerekirdi. Reform hareketinin ikinci önemli değişikliği, örgütün isminin değiştirilmesi olmuştur.¹⁷⁶

¹⁷³Abdulrahman İlhan, s.35.

¹⁷⁴Abdulrahman İlhan, s.21.

¹⁷⁵Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s.14.

¹⁷⁶Nebi Miş, Medaim Yanık, “Ekmeleddin İhsanoğlu’nun Siyasal Anlamı”, Sayı: 105, *SETA Analiz*, Ağustos 2014.

Türkiye'nin dönem başkanlığında Müslüman azınlıkların hakları gündeme getirilmiş, İslamofobi sorunlarına çözüm arayış sorunları ortaya atılmıştır. En önemli reform ise “İnsan Hakları Daimi Komisyonu”nun kuruluşu olmuştur. Bu komisyonun İslami Şeriat'a göre değil, uluslararası hukuk kurallarına göre yönetilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, yazmış olduğu “*Yeni Yüz Yılda İslam Dünyası*” adlı kitabında örgütü şu sözlerle karakterize eder:

“İKT'ye yöneltilen eleştirilerden biri “zayıf bir teşkilat” olduğudur. Güçlü ve belirgin bir kurumsal imaj yansıtamadığı veya dünya gündemindeki konularda bir varlık gösteremediği söylenir. Bu memnuniyetsizlik üye ülkelerin kamuoyunda ve bazen de İKT'deki temsilciler tarafından dile getirildi. İKT Genel Sekreterleri'nden bazıları da teşkilatın yapıcı gayretlerinin ve kaydettiği başarıların dikkate alınmadığından, başarısızlıklarının ise hep ön plana çıkarıldığından yakınmışlardı.”¹⁷⁸

Türkiye toplamda İİT'de üç kere dönem başkanlığı yapmıştır: 1976, 1991 ve 2004 yıllarında.¹⁷⁹ İİT'nin bu reformlar doğrultusunda doğru kararlar alarak, onları etkin biçimde kullanması en önemli meselelerden biridir.

2.4. Yeni Reformların Hayata Geçirilişi

İİT'de ilk reform çağrısı Suudi Arabistan Prensi Abdullah bin Abdülaziz'in 21 Ocak 2005'te yaptığı konuşmayla başlamıştır. Prens, İİT'de köklü bir değişimin ilk olarak kendi içerisinde başlaması gerektiğini belirtmiştir. Bunun için ilk adımı İİT'nin içerisinde görev yapan başkanlardan ve İslam aleminin alimlerinin hareketlerinden başlanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸⁰ İlk “10 Yıllık Eylem Planı” 2005 tarihli Türkiye Dönem Başkanlığı döneminde Genel Sekreter Ekmeleddin İhsanoğlu'nun girişimleriyle hayata geçirilmesi planlanmış ve böylece İİT'de köklü değişimlere imza atılmıştır. “10 Yıllık Eylem Planı”nda siyasal, ekonomik, bilimsel alanlarda üye devletlerin gerçekleştireceği iş birliği söz konusu olmuştur. Buna ek olarak, İİT içerisinde de köklü değişimler yapılması öngörülmüştür.¹⁸¹ Bu reform hareketleri aslında ilk değildir,

¹⁷⁷Merve Acar, s.62.

¹⁷⁸Ekmeleddin İhsanoğlu, *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı. 1969-2009*, Timaş yayınları, İstanbul 2014, s. 64.

¹⁷⁹Merve Acar, s.60.

¹⁸⁰Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s.15.

¹⁸¹ İlay Aygün Kılıç, s.34.

Ekmeleddin İhsanoğlu'ndan daha önce de birkaç girişimler olmuşsa da herhangi bir değişiklik yapılamamıştır. Reform hareketleriyle ilgili 1982 tarihli Niamey'de yapılan 13.DBK'da kararlar alınmıştır. 14. ve 15. DBK toplantısında da bunun devamını sağlayan kararlar kabul edilmiştir. Genel Sekreterliğin araştırma yapılmasını istemesi üzerine Suud Arabistan'da yerleşen "Suudi Kamu Yönetimi Enstitüsü" (SİPA) hemen faaliyete başlamıştır. Bu araştırmalar üzerine DBK'da İİT yapısında değişiklik yapılması doğrultusunda alınan kararların uygulamaya konulması için birkaç toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılar 13. DBK toplantısından 18. DBK toplantısına kadar devam etmiş, fakat bir takım sorunlar nedeniyle yetersiz kalmıştır:

- Teşkilat'ın gelişme planının önceliklendirme açısından doğru bir şekilde oluşturulmadığı durumlarda, öncelikli amaçların geri plana itilerek ikinci derecede önemli olan konular üzerinde yoğunlaşması;
- İKÖ içerisindeki faaliyet ve programların, genel politika ve hedefler göz önüne alınarak, düzenli bir şekilde denetlenmemiş olması;
- İKÖ içerisindeki farklı kurum ve kuruluşlara benzer amaçlar verilerek, gösterilen gayretlerde gereksiz tekrarlara yol açılması ve bunun aynı zamanda İKÖ'nün mali yükünü artırması;
- İKÖ içerisinde sürekli bir bilgi akışının olmayışı;
- Görev ve sorumlulukların paylaşımında net sınırlar çizilememesi;
- Personel yetersizliği.¹⁸²

Birleşmiş Milletler'den sonra ikinci büyük örgüt, tüm Müslümanların temsilcisi olarak bilinen İİT, çatışmaların çözümü girişiminde bulunduğu zaman başka aktörler tarafından dikkate alınmıştır. Ancak, örgütün bu alanda kendisini yeterince geliştirdiğini söylemek zordur. Özellikle, 2004 sonrasında İİT yetkilileri çatışmaların çözüm mekanizmasının geliştirilmesi konusunda önemli adımlar atmış ve birçok çatışmada aktif rol oynamak için çaba göstermiştir. Fakat, hayata geçirilmek istenen reformlar üye devletler tarafından yeterince kabul görmemiş ve istenen düzeye ulaşamamıştır.¹⁸³ İİT'nin diğer uluslararası örgütler gibi birtakım sorunları olduğu, kurumsal yapısının zayıf olduğu, bütçe sorunlarından, bunun dışında, üye devletlerin farklı yapılarından dolayı sorunları çözmede yeterli performansı gösterememiştir. Birinci bölümde de belirtildiği üzere, 2004 yılında Senegal'da gerçekleştirilen 11. İslam Zirvesi'nde

¹⁸² İlay Aygün Kılıç, s. 28-29; Ekmeleddin İhsanoğlu, s.67-68.

¹⁸³ Nasuh Uslu, "İslam İşbirliği Teşkilatı ve Çatışmaların Çözümü", *Avrasya Etüdleri*, Cilt: 54, Sayı: 2, Yıl: 2018 (s. 27-64), s. 62-63.

İKÖ'nün 1972 yılında kabul edilen Kurucu Şart'ı yeniden düzenlenmiş ve günün taleplerine uygun hale getirilmiştir. Yeni Şart 2008 yılında Senegal Devleti'nin Başkenti Dakar'da 11. İslam Zirve'sinde kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Amaç ve ilkeleri genişletilen Şart'la beraber herhangi bir uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, teşkilatın bütçesinin tekrar gözden geçirilerek genişletilmesine ilişkin kararlar alınmıştır.¹⁸⁵ Eylem planı kabul edilmiş, çatışma yaşanan Müslüman ülkelerin sorunlarına çare bulmak için özel temsilciler atayarak taraflar arasında arabulucu diyalogları gerçekleştirmiştir. Müslüman olmayan ülkelerin, uluslararası ve bölgesel örgütlerin temsilcilerini kabul etmiş, dünyada barış ve güvenliğin sağlanması ve korunması için onlarla iş birliği geliştirmiştir.¹⁸⁶ 2008 yılında örgüt bünyesinde "Uluslararası İşbirliği ve İnsani Faaliyetler Dairesi" kurulmuştur. Bu kuruluş üye devletler ile iletişim ve koordinasyon çalışmalarını kontrol etmektedir. 2011 yılında kurulan "İnsan Hakları Bağımsız Daimi Komisyonu", adından da belli olduğu gibi üye devletlerin bağımsız çalışan temsilcilerinin tavsiyelerini kabul eder ve raporlarını yayınlar. Üye devletlerden seçilen uzmanlar, bağımsız temsilciler tarafından sunulan raporları incelemekle görevlidir. Komisyon teknik açıdan değil, düşünsel yönden, yani gündemdeki konuları tartışarak çalışır.¹⁸⁷

15 Aralık 2015 yılında Suud Arabistan'da 34 İslam ülkelerinin bir araya gelmesiyle "Teröre Karşı İslam İttifakı" yani, İslam Ordusu (İO) kurulmuştur. Bu devletler şunlardır:¹⁸⁸ Suud Arabistan, Somali, Maldivler, Bangladeş, Sierre Leone, Gine, Benin, Türkiye, Mısır, Fas, Sudan, Filistin, Lübnan, Ürdün, Libya, Katar, Kuveyt, Komor Adaları, Nijerya, Pakistan, Çad, Moritanya, Somali, Bahreyn, Yemen, Malezya, Togo, Tunus, Nijer, Cibuti, Senegal, Mali, Gabon, Birleşik Arap Emirlikleri.¹⁸⁹ İslam

¹⁸⁴Эмин Аббасов, Правовые аспекты деятельности организации Исламская Конференция, Министерство образования Азербайджанской Республики, Азербайджанский Государственный Экономический Университет, магистрский центр, Баку, 2018 с.17.

¹⁸⁵İnternet Erişimi: <https://mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 12.10.2022).

¹⁸⁶ Nasuh Uslu, s.37.

¹⁸⁷ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s.16.

¹⁸⁸ Not: bu ülkeler dışında 10 ülke (Endonezya dahil) İİT'ye askeri destek vermeyi amaçlamıştır.

¹⁸⁹Bilal Sağlam, İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) Uluslararası Bir Aktör Olma Potansiyeli (Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı), Ankara 2015, s.73-74; İnternet Erişimi:

Ordusu (İO)'nun merkezi Suud Arabistan'ın başkenti Riyad şehrinde-dir. İO'nun en önemli temel amacı terörle mücadeledir. Bu ittifak tarafından Suud Arabistan'da "Kuzeyin Gök Gürültüsü" adı altında bir tatbikat düzenlemiştir; tatbikatta Türkiye dahil 20 ülkeden gelen kalabalık birliklerle büyük bir ordu oluşturmuştur. Ancak, bu ordu henüz faaliyete geçmemiştir. Sebebi, ordunun kurulması üye devletler tarafından onaylansa da henüz resmîyet kazanmamasıdır. Bu yüzden, söz konusu girişim, uluslararası ilişkiler bakımından hukuki niteliğe sahip değildir. Türkiye, 2016-2019 yılları arasında İİT'nin dönem başkanlığını devraldığı dönemde İstanbul'da düzenlenen 13. İslam Zirvesi'nde öne çıkan en temel konulardan biri de teröre ve mezhep ayrımcılığına karşı mücadele olmuş, bu bağlamda, Polis İşbirliği ve Koordinasyon Merkezi (PİKOM)'nin kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁰ Bu merkezin kuruluşu üye ülkeler arası terörle mücadele alanında iş birliği bakımından etkin olacaktır.

2.5. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Ekonomik Olanakları Bakımından İşlevselliği

Ekonomik güç devletler ve örgütlerin varlığını sürdürmeleri, hedef ve amaçlarına ulaşmaları bakımından son derece önemlidir. Bu durum tarihin tüm dönemleri için geçerli olmuştur. Vurgulandığı üzere, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın faaliyet alanları geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Değişik coğrafi bölgeleri, halkları ve kültürleri inanç etrafında bir araya getiren İslam kimliğinin varlığı, bahsi geçen coğrafyanın İslam dünyası olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bu kadar farklılığı içeren ve geniş coğrafyaya dağılan devlet ve toplumların kuşkusuz, birbirinden farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları, aynı zamanda farklı olanaklara sahip olmaları kaçınılmazdır. Bu olanaklar (beşerî ve ekonomik varlıklar, doğal zenginlikler, ekonomik güç vs.), her bir egemen devletin sahip olduğu birer fırsat olarak değerlendirilebilir. Fakat, bu noktada, ulusal çıkarların yanı sıra örgütsel çıkarlar da devreye girmektedir. Bu yüzden, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın beşerî ve ekonomik kaynakları değerlendirme konusunda nasıl bir

https://worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=asc, (Erişim tarihi: 12.10.2022).

¹⁹⁰Hüseyin Yıldırım, İslam Dünyası'nda Yapısal Sorunların Çözümünde Uluslararası Kuruluşların Rolü (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2017, s.72-73.

işlevsellik sergilediğini irdelemek isabetli olacaktır. Burada, egemen devletlerin öz varlıkları olarak kabul edilen olanakların örgüt tarafından benimsenmesi değil, İslam dünyasının tamamının çıkarları doğrultusunda ve örgüt çapında kararlar alınarak nasıl kullanılacağına ilişkin bir değerlendirme söz konusudur. Zira bu devletlerin, bir araya gelerek sahip oldukları kaynakları koruma, en rasyonel şekilde kullanma ve olanaklarını artırma konusunda etkin iş birliği gerekmektedir. Konuya girmeden önce İslam İşbirliği Teşkilatı'nın önemli faaliyet alanlarından olan Orta Doğu'nun ekonomik politikasını temel çizgileriyle şu şekilde belirlemek mümkündür:

“Orta Doğu hem ekonomisi büyük ölçüde doğal kaynakların üretim ve dış satımı temelinde kurgulanmış bir yapıya sahip ülkeler ile kıt kaynaklara sahip olan ülkelerden hem de ekonomi politik örgütlenme biçimi bağlamında birbirlerinden önemli ölçüde farklılaşan ülkeleri kapsamaktadır. Doğal kaynak zengini ülkelerde çeşitlenmemiş bir ekonomi söz konusu iken, kıt kaynaklara sahip ülkelerde birçok mal ve hizmetin üretilebildiği eşitlenmiş bir ekonomi vardır. Öte yandan, Orta Doğu ekonomilerinin bugünkü yapılarını ve gelişmişlik düzeylerini sadece ekonomik kaynakların varlığı/yokluğu ve nitelikleri ile açıklamak olanaklı değildir. Ayrıca, Orta Doğu zengin ekonomik kaynaklarına karşın çağdaş kapitalist ekonomileri tanımlayan sanayi ve teknoloji temelli çeşitlenmiş bir ekonomiyi yaratacak sosyoekonomik dönüşümü gerçekleştirmemiştir.”¹⁹¹

Ekonomik alanda ilk iş birliği çabaları 1974'ten itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Dışişleri Bakanları Konferanslarında çeşitli ekonomik konuları içeren kararlar alınırken, uzmanlık organları ve alt organların kuruluşu yönünde önemli girişimler başlatılmıştır. 3. İslam Zirve Konferansı'nda Üye Devletler Arasında Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesi İçin Eylem Planı kabul edilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi 3. İslam Zirve Konferansı'nda alınan kararlar Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) adlı kurum kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni devletlerin bu örgüte dahil olmasının ardından 10. İSEDAK toplantısında ekonomik ve ticari iş birliğinin geliştirilmesi konusunda, 7. İslam Zirve Konferansı tarafından onaylanan Eylem Planı 1994'te kabul edilmiştir.¹⁹²

İslam İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde kabul edilen ekonomik ve ticari anlaşmalar aşağıdakilerdir:

- 1) İslam konferansı Üyesi Devletler Arasında İktisadi, Teknik ve Ticari İşbirliği ile ilgili Genel Anlaşma (1977),

¹⁹¹ Harun Öztürkler, “Ekonomi Politik”, İçinde: *Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (Editör: Mehmet Şahin), Kopernik Yay., İstanbul 2019, (ss. 309-330), s. 329.

¹⁹² Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 157-158.

- 2) İslam Konferansı Üye Ülkeler Arasında Yatırımların Teşviki, Korunması ve Garanti Edilmesi Anlaşması (1981)
- 3) İslam Konferansı Teşkilatı'na Üye Ülkeler Arasında Ticaret Tercihleri Sistemi Genel Anlaşması (Yürürlük tarihi: 2023)
- 4) İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi Kurulmasına İlişkin Tercihli Tarife Düzenleme Protokolü
- 5) İslam Konferansı Teşkilatı Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) Menşe Kuralları
- 6) İslam Ülkeleri Arası yatırım ve İhracat Kredi Sigortası Kurumu Kuruluş Anlaşması
- 7) İslam ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü Tüzüğü (1998)
- 8) İslam Telekomünikasyon Birliği Tüzüğü (1984)
- 9) İslam Sivil Havacılık Konseyi Tüzüğü¹⁹³

Bir hukuk metni ne kadar önemliyse, bu metnin yürürlüğe konulması ve verimli bir işleyiş mekanizmasının hazırlanması da bir o kadar önemlidir. İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde faaliyet gösteren, Ankara merkezli kuruluş olarak İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) üye devletlerle ilgili istatistiksel araştırma yürüterek veri analizi yapmaktadır. Bu kurum sayesinde üye ülkelerin ekonomik potansiyelleri daha belirgin şekilde ortaya çıkmakta ve yeni iş birliği alanları keşfedilmektedir.¹⁹⁴ Bu kurumun sunduğu istatistikler doğrultusunda bazı ekonomik göstergeler ve bu doğrultuda örgütsel işlevsellik üzerine bazı tespit ve yorumlar yapılabilir. Öncelikli olarak İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletleri ve bu örgüte üye olmayan ülkelerin nüfus piramidi, bu konuda, İslam dünyasının avantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Bu istatistiklere göre İİT üyesi ülkelerde 0-14 yaş arası oran %34, 14-35 yaş arası oran %34.7, 35-55 yaş arası oran %21.2 ve 55 yaş üzeri oran ise %10'dur. Genç nüfusun yoğunluğu ve işgücüne katılma oranı yüksek olan yaş grubu, İslam İşbirliği Teşkilatı dışında kalan ülkelere nazaran daha fazladır. Bahsi geçen istatistik raporun verilerine göre 2050 yılına ilişkin tahminleri; üye ülkelerin 0-29 yaş

¹⁹³ Anlaşmalarla ilgili bkz: Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 159-163.

¹⁹⁴ Hüseyin Yıldırım, s. 58.

grubu oranı %50.3 iken İİT dışı ülkelerin aynı yaş grubu oranı %38.2'dir. Bu dinamik nüfus potansiyeli İslam İşbirliği Teşkilatı açısından önemli fırsat anlamına gelmektedir.¹⁹⁵ Fakat, %16'larda seyreden yüksek düzeydeki işsizlik oranı bu potansiyelin yeteri kadar kullanılmadığı göstermektedir. Nüfus politikalarının önemseyen, 1981'de düzenlenen 3. İslam Zirvesi Eylem Planı İSEDAK, öncelikli iş birliği alanları içinde nüfus faktörüne vurgu yapsa da¹⁹⁶ aradan geçen otuz yıl boyunca bu konuda, kayda değer bir önlem alınmadığı görülmektedir.¹⁹⁷

İSEDAK'ın hedefleri şu şekilde belirtilmiştir:

- İslam toplumunun ekonomik güçlükleri ile ilgilenmek ve üye devletlerin kalkınma çabalarına katkıda bulunmak,
- İSEDAK Stratejisinin vizyon ve ilkelerine uygun olarak üye devletler arasında bilgi üretmek ve yayımlanmasını sağlamak, deneyim ve en iyi uygulamaları paylaşmak, ortak bir anlayış geliştirmek ve politikaların yakınlaşmasını sağlamak,
- Uluslararası ekonomik ve ticari konuları tartışmak üzere üye devletleriyle merkezi bir forum olarak hizmet vermek,
- Üye devletler arasında ekonomik ve ticari iş birliğinin güçlendirilmesi için mümkün olan tüm imkanları kullanmak,
- Üye devletlerin refahının artırılması amacıyla programlar geliştirmek ve öneriler sunmak,
- Üye devletler arasında ekonomik ve ticari iş birliği ile ilgili OIC faaliyetlerinin genel koordinasyonunu sağlamak.¹⁹⁸

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın örgüt kapsamında ve üye devletler arasında iş birliği bakımından önem arz eden bir başka potansiyeli de sosyal sermayedir. Sosyal sermaye kavramı birey, aile, sivil toplum örgütleri, kamu kurumları vd. diğer toplumsal tabakaları kapsamaktadır. Ayrıca, bu yapılar arasında kural, güven ve iletişim ağları söz

¹⁹⁵ Hüseyin Yıldırım, s. 58-59.

¹⁹⁶ Bkz: Mehmet Serhat Akgül, s.16.

¹⁹⁷ Hüseyin Yıldırım, s. 60-61.

¹⁹⁸ Pınar Yardımcı, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Detay Yayıncılık, Ankara 2014, s. 138-139.

konusudur.¹⁹⁹ İslam toplumunda tarih boyunca sosyal sermaye güçlü bir yapıya sahip olmuştur. Günümüzde örgütün üye devletleri arasında sosyal uyum bakımından ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum hem üye devletlerin kendi yapıları içinde hem de diğer ülkelerle ilişkilerinde güven, istikrar, ekonomik kalkınma ve güvenlik gibi alanlarda pek çok olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır.²⁰⁰

İİT üye devletler arasında bazen yoksulluk ve yetersizlikten kaynaklanan gelir sorunu, bu devletlerin dünyanın güvenliğini tehdit eden küresel boyutlu terör eylemlerine sürüklenmesine neden olmaktadır. İİT bünyesinde 57 ülke bulunmasına rağmen, bu ülkelerin her biri farklı ekonomik potansiyele sahiptir. Üye devletler arasında İİT'ye en fazla yardımda bulunan ülkelerin başında BAE, Suudi Arabistan, Kuveyt, İran, Türkiye, Malezya ve Libya gelmektedir.²⁰¹ İİT üye devletleri hammadde ihracatçısı olduğu için ekonomik gelir kaynağı, ağırlıklı olarak tarım ve madencilik dayanmaktadır. İMF verilerine göre, İİT üye devletlerinin 22'si "*Fakir ve Ağır Borçlu Ülkeler*" kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca, üye devletler başarısız devletler indeksinde üst sıralarda bulunmaktadır.²⁰²

İİT üye devletlerinin toplam nüfusu dünya nüfusunun %23.6'sını teşkil etmektedir. Dünya rezervlerinin ise %55'ine, genç nüfusun ise %53,5'ine sahiptir.²⁰³ Bu kadar nüfusa sahip olan üye devletler sahip oldukları doğal kaynakları ve insan gücünü etkin biçimde kullanacakları takdirde, İİT'nin de güçleneceği doğaldır.²⁰⁴ Fakat, bu kadar zengin doğal kaynakların rasyonel kullanımı söz konusu değildir. Ayrıca, bu kaynaklar, ülkelerin siyasi karar alma süreçlerini yakından etkilemektedir. Dünya petrol rezervlerinin yüzde 60'sı, doğal gaz rezervlerinin yüzde 50'si bu coğrafyadadır.

¹⁹⁹ Nurettin Tüysüz, "*Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması*", (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi), TC. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 2011, s.10.

²⁰⁰ Hüseyin Yıldırım, s. 84.

²⁰¹ Abdulrahman İlhan, s. 146.

²⁰² Fikret Birdişli, Maitituoheti Atawula, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'nin Önemi ve Bölgesel Güvenlik Sorunlarının Çözümünde İşlevsizliğinin Nedenleri", *Türkiye ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TIDSAD)*, Cilt: 6, Sayı: 20, 2019 (s: 77-101), s. 77.

²⁰³ Selahaddin Bakan, Canan Katılmış, "Ortadoğu'da Bir Bölgesel Örgüt Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl: 2021, (ss.80-96), s.86.

²⁰⁴ Hatice Dönmez, s.71-72.

Dünyanın 208 trilyon metreküp doğal gazın 108 trilyonu Orta Asya ve Kafkasya’da, 1.6 trilyon varil petrol rezervinin 850-900 milyar varili Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya’da yer almaktadır. Küresel doğal gaz dağılımı bakımından da Orta Doğu ülkeleri sayıca daha fazladır. Şunu da belirtelim ki Rusya ve ABD gibi ülkeler uzun süredir doğal gaz üretimiyle uğraştıkları için halihazırda üretim sahaları ömrünün sonuna yaklaşmaktadır. Fakat, Orta Doğu’da petrol rezervleri uzun süredir işlense de doğal gaz rezervleri daha geç dönemlerde üretime başlamıştır. Bu durum, ilerleyen dönemlerde Orta Doğu ülkelerinin ihracat için büyük bir potansiyele sahip olacağını göstermektedir.²⁰⁵

İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletler arasındaki ekonomik ilişkiler çok zayıftır. Ticaret hacmi düşük olduğu gibi çoğu sektörde karşılaştırmalı üstünlükleri belirlemek zordur. Ekonomik alanda zayıf olan ilişkilerin daha ileri düzeye taşınması imkansızdır.²⁰⁶ Dünyanın 7.35 milyar (2015) nüfusunun 1.73 milyarı, yani %23,6’sı İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin payına düşmektedir. Söz konusu ülkelerin nüfus veri tahminlerine göre 2050 yılında 0-29 arası yaş grubu toplam nüfusun %50.3’ünü teşkil edecektir. İİT dışı ülkelerin nüfusunun ise %38.2’sini oluşturacağı öngörülmektedir. Bu veriler İİT ülkelerinin dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir.²⁰⁷

İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletlerinin toplam dış ticaret hacmi, dünya genelinde gerçekleşen ticaret hacminin yüzde 10’u kadardır. Ayrıca, burada, beş devlet dışında diğerlerinin pek kayda değer bir ticaret hacmine sahip olduğu söylenemez.²⁰⁸ Dolayısıyla, bu durumda ticari ve ekonomik ilişkilere yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerekir. İİT üye ülkeleri “*sağlam ekonomiye sahip olmak için iş birliğini güçlendirmek isterler. Bölgesel ülkelerin birleşerek iş birliği yapması büyük ekonomik fırsatlar yaratır, ekonomik açıdan birbirlerini tamamlarlar.*”²⁰⁹ Üye devletler, bu durumu değerlendirecekleri

²⁰⁵ İdris Demir, “Doğal Gaz”, İçinde: *Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (Editör: Mehmet Şahin), Kopernik Yay., İstanbul 2019, (ss. 291-308), 305-306.

²⁰⁶ Mehmet Hasgüler, Mehmet Uludağ, s. 421

²⁰⁷ OIC Economic Outlook: Transforming The Potentials Into Impact, <http://www.sesric.org/files/article/562.pdf>,2016, (Erişim tarihi: 02.03.2020).

²⁰⁸ Hüseyin Ağır, Mehmet Metin, “İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin Kendi İçindeki Dış Ticareti”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, Yıl: 2017, (ss. 125-138), s. 132.

²⁰⁹ Hatice Dönmez, *İslam Ülkelerinin Güvenlik Sorunları ve İslam İşbirliği Teşkilatı* (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2020, s.30.

takdirde refah, zenginlik, güç ve itibarlarının yükseleceği söylenebilir. Sahip oldukları ortak coğrafya ve uygarlık, bu ilişkileri daha zaruri hale getirmektedir.²¹⁰ Ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi için çok taraflı program ve düzenlemelerine ihtiyaç vardır. Bunun için yatırım ve insan hareketleri kolaylaştırılmalı, üretimde uzmanlaşmaya ve rekabet gücünü artıracak bir üretim altyapısının geliştirilmesine özel önem verilmelidir.²¹¹ Üye devletler arasındaki ticari ilişkilerde ticaret önündeki engeller tek sorun değildir. Burada üretim altyapısının geliştirilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bilindiği üzere, yabancı yatırımların teşvik edilmesi için yasal ve ekonomik altyapının geliştirilmesi kalkınma çabalarına ivme kazandırır. Bu yüzden, yabancı yatırımların önündeki yasal ve bürokratik engellerin aşılması ve yatırımlar için uygun bir ortam oluşturulması önemlidir.²¹²

Üye devletler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde İSEDAK'ın aktif rol alması için somut ve gerçekleştirilebilir projelere ağırlık verilmesi gerekir.²¹³ Müslüman ülkelerin büyüyen dünya ekonomisinden daha fazla pay alması ve yüksek refah düzeyini yakalaması için şu öneriler sayesinde somut sonuçlar elde edilebilir: üye devletler arasında gerçekleşen ticari ilişkilerde gümrük engellerinin kaldırılması, ülkeler arasında ulaştırma ve haberleşme olanaklarının geliştirilmesi, örgüt çerçevesinde ortak yatırımların hızlandırılması, ticaret alanlarını çeşitlendirerek yeni ürünlerin dolaşıma sokulması, gelişmiş ülkelerle ilişkilerde üye devletlerin ortak stratejiler doğrultusunda hareket etmeleri, örgüt dahilinde anlaşmalar yaparak bozuk olan dış ticaret dengesinin düzeltilmesi, fuar, sempozyum, zirve vd. etkinliklerinin artırılması, örgüt bünyesinde istatistik merkezleri açarak bu birimlerin çalışma, analiz ve verilerin üretici ve yatırımcıların kullanımına sunulması.²¹⁴

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ekonomik gücünün artırılması kuşkusuz, üye devletlerin küresel rekabet gücünün artırılmasına bağlıdır. Örgüt bünyesinde Türkiye dahil, büyük devletlerin bu rekabette söz sahibi olmaları için şunların gerçekleştirilmesi önemlidir:

“1) İİT üyesi ülkeler dünya geneline göre daha genç bir nüfusa sahip olup bu durumun yapılan projeksiyonlara göre artarak devam etmesi beklenmektedir. İslam ülkelerinin genç nüfustan kaynaklanan bu avantajını kullanarak, üretim yapılarını değiştirmesi, daha nitelikli yatırımlara ağırlık vermesi ve ekonomilerinde rekabeti ön plana çıkarması gerekmektedir. 2) İİT üyesi petrol ihraç eden İslam ülkelerinin ihracatlarının ağırlıklı olarak petrole bağımlı olması, petrol fiyatlarındaki düşüş ile birlikte dış ticaret dengelerinin bozulmasına yol

²¹⁰ Kahraman İsmet Arslan, s.189.

²¹¹ Kahraman İsmet Arslan, s. 190.

²¹² Kahraman İsmet Arslan, s. 192.

²¹³ Kahraman İsmet Arslan, s.193

²¹⁴ Recep Çakar, “Dünyadaki İslami Bankacılığın Gelişimi ile İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri; Granger Nedensellik Analizi”, *Turkish Studies International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)*, Volume: 13/15, Spring 2018, (ss. 81-99), s. 97.

açmaktadır. Petrol ihraç eden İslam ülkelerinin ihracatta ürün çeşitliliğini sağlaması gerekmektedir. 3) İT üyesi ülkelerin birbirlerinin pazarı olmaları durumunda yeni pazar arayışları azalacak, serbest ticaretin yürürlüğe girmesi ile büyük bir pazar ortaya çıkacaktır. Bu gelişme İslam ülkelerinin birlikte kalkınmalarını sağlayarak, aralarındaki ticaretin artmasını ve artan ticaret ile birlikte gelir farklılıklarının da azalmasını sağlayacaktır.”²¹⁵

Üye devletler arasında iş birliğinin geliştirilmesi açısından İSEDAK’ın, gündemini, ticaret, finans, enerji, tarım, altyapı ile araştırma geliştirme projeleri üzerine yoğunlaştırması gerekir. Kuşkusuz, bu hedeflerin kısa sürede gerçekleşmesi imkansızdır. İSEDAK tarafından, teşkilat bünyesinde yer alan küçük ekonomik blokların desteklenmesi, ilerleyen dönemlerde üye devletler arasında yaşanacak entegrasyon sürecinin çekirdeğini oluşturacaktır.²¹⁶ Gerek siyasi gerekse politik ekonomi yönüyle İslam İşbirliği Teşkilatı’nın güçlü ve zayıf yönlerini belirten, ayrıca, fırsat ve tehditleri değerlendiren SESRİC tarafından yapılan SWOT Analizine ilişkin rapora göre üye ülkelerdeki düşük istihdam oranı, sözleşmelerin uygulanmasının pahalı olması, kara taşımacılığındaki yetersizlik ve hava taşımacılığındaki kapasite yetersizliği, bilimsel yayınlar konusunda bir hayli geride kalması, teknoloji ihracatındaki düşük seviye, üye devletlerin farklı iktisadi ve kalkınma seviyelerine sahip olmaları, petrol ve yer altı kaynakların işlenmesi için gereken teknolojik potansiyele sahip olmamaları, dolayısıyla, bu yönüyle Batı’ya bağımlı olmaları ekonomik işlevsellik sorunun varlığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, su kaynaklarının azlığı, gıda ve ticaret açığı, sağlıklı işgücü yetersizliği örgüt açısından bir tehdit olarak görülmektedir.²¹⁷

2.6. İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Yapısal ve Yönetmelik Yönünden İşlevselliği

Daha önce de belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde hızla gelişen örgütlenme süreçleri çok sayıda hükümler arası ve hükümetler dışı kuruluşların meydana gelmesine neden olmuştur. Sayısal olarak yüksek artış gösteren örgütlenmelerin niteliksel özelliklerinin farklı olduğu, çoğu örgütlerin işlevsellik sorunuyla karşı karşıya kaldığı gözlemlenmektedir. İşlevsellik sorunun hangi şartlar altında ve hangi nedenlerle ortaya çıktığını hem genel olarak hem de örgütler

²¹⁵ Faruk Akın, “Türkiye ve Seçilmiş İslam Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, 2017 (ss. 60-73), s. 72.

²¹⁶ Kahraman İsmet Arslan, s. 193-194.

²¹⁷ SWOT Outlook on OIC Member Countries, 2011, (pp. 8-20), <https://www.sesric.org/publications-detail.php?id=188>, (Erişim tarihi: 12.07.2020); Hatice Dönmez, s. 74-80.

bazında irdeleyebiliriz. Kuşkusuz, bu şekilde bir irdeleme jeopolitik, bölgesel, uluslararası sistemde yaşanan değişimler doğrultusunda yapılacak olup, uluslararası sistemde aktörlerin tutum ve davranışlarının da bu konuda etkili olacağı söylenebilir. İşlevsellik sorununun yaşanmasında zaman faktörü de belirleyicidir. Zira, farklı dönemlerde uluslararası sistemde yaşanan dönüşümler örgütleri belli bir zaman dilimi içinde pasif ve işlevsiz duruma düşürebilir. “Müslüman ülkelerin Birleşmiş Milletleri”²¹⁸ olarak tanımlanan İslam İşbirliği Teşkilatı’nın işlevsellik sorununun hangi düzeyde olduğunu belirlemek bu örgütün ileriye dönük faaliyetleri konusunda tahminde bulunma fırsatı sunmaktadır. En genel anlamıyla var olan sorunlardan bahsetmek gerekirse, bünyesinde 57 ülkeyi barındıran, yetki ve faaliyetleri ile dünyanın büyük bir coğrafyasını kapsayan İslam İşbirliği Teşkilatı’nın öncelikli işlevsellik sorunu, siyasi açıdan etkin olmamasıyla ilişkilidir. Bu yüzden, örgütün *“kuruluşundan itibaren siyasal meselelerden ziyade kültürel konularda daha aktif ve başarılı olduğu, özelde, başta Filistin meselesi olmak üzere İslami, genelde ise tüm dünya meseleleri ile ilgilenme konusunda başarısı tartışmaya açıktır.”*²¹⁹

İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletlerini değişik çıkarlar etrafında bir araya getirme ve ortak hedefler doğrultusunda buluşturma misyonunun gerçekleştirilmesi pek kolay görünmemektedir:

“Bu misyonun gerçekleşmesi önündeki en büyük engelin değişik siyasi çıkarları olan ülkelerin düzenlenen zirvelerde kendi görüşlerinde direktmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu uzlaşmaz tutum ne yazık ki İslam ülkeleri arasında bölünmelere neden olmaktadır. Her birinin halkı aynı inancı paylaştığı halde, söz konusu ülkelerin hemen her uluslararası veya bölgesel sorunda farklı taraflarda konumlanmaları, çıkar çekişmelerinin yanı sıra tarihsel kin, mezhebî dışlama, etnik güvensizlik gibi faktörlere dayanmaktadır. Bu tür gerekçeler halkı Müslüman ülkeler arasında kısa dönemli iş birliği ve yakınlaşmaları etkilerken, uzun vadede farklı unsurlar da birlik ve beraberliği etki etmektedir. Bugün İİT’nin -İslam ülkeleri arasında birlik oluşturmak şöyle dursun- üyeleri arasında ekonomik ve siyasi iş birliğini ya da en azından mevcutların geliştirilmesini frenleyen uzun vadeli sorunları bulunmaktadır. İİT’nin yapısını da karmaşıklaştıran bu siyasi, ekonomik, kültürel, etnik, coğrafi ve aktüel faktörler, devletler arasındaki iş birliğini bir hayli zorlaştırmaktadır.”²²⁰

İslam coğrafyasında Ürdün-Filistin Kurtuluş Örgütü arasında yaşanan savaş (1970), Pakistan ve Bangladeş arasında yaşanan çatışma, Irak-İran Savaşı (1980-1988), Senegal ve Moritaniya arasında yaşanan savaş (1989), Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi

²¹⁸ Muhittin Ataman, s. 239.

²¹⁹ Türel Yılmaz Şahin, “Örgütler: KİK/Arap Birliği/İİT/D-8”, İçinde: *Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (Editör: Mehmet Şahin), Kopernik Yay., İstanbul 2019 (ss. 407-451), s. 428

²²⁰ Soner Doğan, s. 8-9.

(1990-1991), 1990’lardan başlayıp bugün kadar devam eden Afganistan iç savaşı, 2003’ten itibaren Irak savaşı gibi olaylar karşısında İslam İşbirliği Teşkilatı etkin bir tutum sergileyememiştir.²²¹ Üye devletler arasında fikir birliğinin sağlanmaması işlevsellik sorununu etkileyen en önemli faktörlerdendir. Ayrıca, teşkilatın bölgesel, hukuki ve uluslararası söylemi dini içerikle sınırlı kalmaktadır. Bunun dışında, üye ülkeler, İslam İşbirliği Teşkilatını ortak çıkarların korunduğu bir örgütten öte, ulusal çıkarları için bir platform olarak kullanmaktadırlar.²²² Bir başka eksiklik ise, 1972 İKÖ Şartında, üyelik statüsünün kazanılmasına ilişkin hükümdür. Burada yer alan “İslam ülkesi” kavramı soyut olduğu kadar, teşkilatın üyeliği için bu kavramın nasıl konumlandırıldığı belli değildir. Teşkilatın referans kaynağı olan İslam hukukunun bu noktada gerekli olup olmadığı, ayrıca, söz konusu ülkelerin yalnızca siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlara değinip değinmemesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, bu durum tartışmaya açıktır.²²³

İİT’nin işlevselliğine yönelik olumlu gelişmeler, ağırlıklı olarak 2005 yılında Türkiye’nin dönem başkanlığı sürecinde yaşanmıştır. İİT Genel Sekreterliği’ne seçilmiş olan Ekmeleddin İhsanoğlu’nun başlattığı “10 Yıllık Eylem Planı” adlı reform hareketi sürecinde birçok değişim gerçekleştirilmiş olup, bu reform İİT’nin imajına olumlu imaj katmıştır. Haziran ayında üzerinde çalışmaların başlatıldığı eylem planı 7-8 Aralık 2005 tarihinde Mekke’de yapılan Üçüncü Olağanüstü Zirve Toplantısında “Müslüman Ümmetin 21. Yüzyılda Karşı Karşıya Kaldığı Sorunlarla Mücadele İçin On Yıllık Eylem Planı” adıyla kabul edilmiştir. Bu planda, İslam dünyasının siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve bilimsel, alanlarda büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığına dikkat çekilirken, bu yöndeki mücadelede kararlı bir iş birliğinin önemine vurgu yapılmıştır. Eylem Planı ayrıca, terörizm”, “İslamofili ile mücadele”, “insan hakları”, “Filistin ve işgal edilmiş topraklar” gibi konuları da içermektedir.²²⁴ Sonuçta, İİT bunun sayesinde sesini dünyaya duyurmaya başlamıştır. İİT’de üye ülkeler arası modernleşme, devletlerin ekonomik durumlarının düzeltilmesi, eğitim, sağlık alanlarının iyileştirilmesi, sosyolojik alanda kadın-erkek eşitliği, hukukun üstünlüğü, insanların hak ve çıkarlarını

²²¹ Soner Doğan, s. 8; Selahaddin Bakan, Canan Katılmış, s. 90

²²² Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s. 10.

²²³ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s. 10-11.

²²⁴ Türel Yılmaz Şahin, s. 430.

korumak gibi aktif bir hal sergilenmeye başlanmıştır.²²⁵ İİT’yi eleştirel yönden değerlendirmeye alacak olursak, üye devletlerin farklı yapılarından kaynaklanan sorunların öncelikli olduğunu görebiliriz. Üye devletlerden bazıları dini, bazıları laik rejimlerle yönetilmektedir. Bazı devletlerde halk zenginlik, yarını düşünmeden, geçim kaygısı olmadan yaşarken, bazı ülkeler de yokluk içinde yaşamını sürdürmektedir. Bazı devletler sakin ve sükûnet içinde, bazıları da çatışma, savaş halinde yaşamlarını sürdürmektedir. Yoksulluk içinde yaşayan Müslüman toplumlar kötü şartlardan dolayı mali destek için radikal gruplara dahil olmakta, teröristlerin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, yoksulluk devlet rejimini tehdit etmektedir. Kurucu Şart’tan kaynaklanan sorumlulukların eksikliği, İİT’nin iç yapısından kaynaklanan personel eksikliği, teşkilatın bütçe yetersizliği halihazırda en belirgin hususlardır. Bu eksikliklerin tamamı, örgütün etkin çalışmasına engel teşkil etmiştir. Bunun dışında, teşkilat içerisinde üye devletler ABD yanlısı ya da SSCB yanlısı olarak ikiye ayrıldıkları için örgüt gerilemeye başlamıştır.²²⁶

İİT, dünya nezdinde büyük bir örgüt olsa da İslami bir teşkilat olduğu için, faaliyetleri bazen diğer örgütler tarafından engellenebilmektedir. BM üye devletleri İİT’nin aleyhine olumsuz oy kullanarak, Filistin, Suriye, Irak, Somali gibi devletlerde yaşanan çatışmalara müdahalesini saf dışı bırakmayı amaçlamışlardır. İİT’nin güçlenmesini istemeyen bazı devletler BM aracılığıyla kaygılarını dile getirebilmektedirler. 2007, 2009, 2011 tarihlerinde BM ve İİT ardı ardına bir araya gelmiş, iş birliği daha da üst düzeye yükseltmek için girişimlerde bulunmuş, dünyada barışın korunması, çatışmaların önlenmesi, güvenliğin sağlanması için kararlar kabul etmişlerdir. 2013 yılında İİT ve Avrupa Birliği “*Medeniyetler Arası Diyalog*” ve “*Doğu Batı Diyalogu*” projelerine imza atmışlardır. Çatışma yaşanan bölgelerde Daimi Temsilcilik Misyonu açılmış, her türlü yardım edilmesi için ofisler kurulmuştur.²²⁷

İslam İşbirliği Teşkilatı’nın işlevsellik sorununu ele alan Selaheddin Bakan ve Canan Katılmış, bu konuda 1) bölge içi 2) bölge dışı etkenlerin belirleyiciliğinden bahsetmektedirler. İslam İşbirliği Teşkilatı’nın etkin bir siyasi aktöre dönüşmemesinin

²²⁵ Nazlı Üstün, s. 6.

²²⁶ Ensar Muslu, s.103-104.

²²⁷ Nasuh Uslu, s.39.

sebebi Orta Doğu'nun ekonomi politikini şekillendiren unsurlarla bağlantılıdır. Bazı ülkeleri hesaba katmazsak, İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin önemli kısmı düşük GSYİH'ya sahip devletlerdir. Bu ülkelerde az gelişmişlik, refaha ermeme, işsizlik, düşük makro ekonomik göstergeler, enflasyon gibi sorunlar söz konusudur.²²⁸ Önceki bölümlerde belirtildiği üzere, İslam devletlerinin bulunduğu coğrafya, dünyanın son derece zengin doğal kaynaklarına, özellikle petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Bu kadar enerji rezervine sahip olan coğrafyadaki devletlerin önemli bir kısmı gelişmekte veya az gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Ekonomi politikisi açısından bir başka husus ise, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Orta Doğu coğrafyasında yer alan devletlerin bazıları kalabalık nüfus ve yüksek işgücü potansiyeline rağmen enerji kaynaklarından yoksundurlar. Mısır, Yemen ve Suriye gibi devletler buna örnek gösterilebilir.²²⁹

İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletlerinin yer aldığı coğrafyada mezhepsel ayrışmaların derin olduğu ve sürekli tekrarlanan bir çatışmanın söz konusu olduğunu da ayrıca vurgulamak gerekir. “Şii jeopolitisi” olarak bilinen alanda yer alan pek çok ülkede “İslam Devrimi”nin başarılarını” yaymaya çalışan İran, Sünni coğrafyasında kendine özgü yere sahip, Vahhabi mezhebini bir devlet dini haline getirmiş olan Suudi Arabistan, mezhepsel ayrışmaların iki uç noktasıdır. Bunun dışında, Yemen, Irak, Suriye ve diğer ülkelerde Sünni-Şii ayrışması derin ihtilaflara, teröre ve silahlı saldırılara yol açmaktadır. Bu durumda,

“barış, merhamet, hoşgörü, eşitlik, adalet ve insan onuru gibi yüce İslam dininin değerlerini korumak ve teşvik etmek; ılımlılık, hoşgörü, farklılıklara saygı, İslami sembollerin ve mirasın korunması ve İslam dininin evrenselliğini savunmak ile ilgili temel İslami değerleri teşvik etmek; Müslüman çocuk ve gençlerin sesi için yardım oluşturmak ve onların kültürel, sosyal, ahlaki ve etik ideallerini güçlendirmek için eğitim süresince İslami değerleri aşılacak”

şeklinde ifade olunan hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik ciddi bir misyonun varlığından söz edilemez.

Bölge dışı etkenlerin belirleyiciliğine gelince, Orta Doğu coğrafyasında yer alan otoriter ve diktatörlük rejimlerinin sadece iç değil, aynı zamanda dış etkenlerden kaynaklandığını vurgulamak gerekir. Bir taraftan Orta Doğu'da petrol kaynaklarını güvence altına almak isteyen ABD, halk desteğinden yoksun otoriter rejimleri

²²⁸ Selahaddin Bakan, Canan Katılmış, s. 89.

²²⁹ Selahaddin Bakan, Canan Katılmış, s. 89.

desteklerken, diğ er taraftan “demokrasi ve insan hakları” altında ÷lkelerde kaos ve ayaklanmalar çıkarmakta, “teröre karşı savaş” adıyla ÷lkelerin toprak bütünlüğüne saldıracak kadar müdahaleci bir tutum sergilemektedir. “Arap Baharı” adıyla bilinen süreç, Irak ve Afganistan müdahalesi buna birer örnektir. Böylelikle, istikrarsızlık oluşturan pek çok üye devlet bölge dışı aktörlerden beslenmektedir; devlet dışı aktörlerin etkisi altında ise pek çok aktör devlet bünyesinde yer alan illegal yapılanmalar, dini ve etnik azınlıklar yer almaktadır. Bu tür yapılar otoritesi zayıflamış devletlerde daha etkin olabilmektedir.²³⁰ “Arap Baharı” konusunda İslam İşbirliği Teşkilatı’nın etkisiz tavır sergilemesinin birtakım objektif ve subjektif nedenleri vardır. İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletleri Filistin, İslamofobi ve dünyadaki Müslümanlar konusunda mutabık kalırken, “Arap Baharı” sürecinde farklı görüş sergilemişlerdir. Özellikle, Mısır’da Muhammed Mursi’nin askeri bir darbeyle devrilmesi sırasında teşkilat pasif rol üstlenmiş, bu konudaki tartışmalardan uzak durmayı tercih etmiş, bundan dolayı, özellikle Türkiye’de, dönem Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu sert bir dille eleştirilmiştir. Teşkilat, Suriye krizinde de belirleyici rol oynamamıştır.²³¹ Ayrıntılara girmeden, örgütün bu konudaki tavrı, Muhittin Ataman ve Ayşe Nur Gökşen’in çalışmasında üç düzlemde ve son derece isabetli şekilde yorumlanmıştır.

“Arap Birliği’nin Arap Baharı’nda, özellikle Suriye meselesinde inisiyatif almış olması ve Arap Birliği üyelerinin aynı zamanda İİT üye ÷lkeleri olması örgüt için öteleyici bir faktör oldu. İkinci olarak örgüt üyeleri arasındaki çıkar uyumsuzlukları önemli bir faktördür. Bu açıdan İran-Körfez, İran-Türkiye ve Türkiye-Körfez ilişkilerine bakılması önemlidir. İran ve Körfez ÷lkelerinin Suriye, Bahreyn ve Yemen konularında ciddi çıkar uyumsuzluğu yaşaması örgütü eyleme uzak bir noktada tuttu. Bununla birlikte, İİT, İran ve Türkiye gibi Suriye üzerinde uyumsuzlukta olan iki etkin üyeyi barındırmaktadır. Dışarıdan görünürlüğü az, ama ciddiyet arz eden bir diğ er husus da Türkiye-Körfez ÷lkeleri arasındaki kaygı farklılığıdır. Dışarıdan bakıldığında Körfez ÷lkeleri ve Türkiye, Suriye konusunda aynı safta gözükmelerine rağmen bu ilişki bir kaygı farklılığı barındırmaktadır.”²³²

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi İslam İşbirliği Teşkilatı’nın işlevselliğini olumsuz yönde etkileyen hususlardan biri de örgütün finansmanı sorunudur Üyelik katkı paylarının yaklaşık yarısı yedi ÷lke Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Libya, İran, Malezya ve Türkiye) tarafından ödenmektedir. Diğ er büyük örgütlerle kıyaslarsak, İslam İşbirliği Teşkilatı daha dar bir bütçe ile yürütölmektedir.

²³⁰ Selahaddin Bakan, Canan Katılmış, s. 90-91.

²³¹ Nazlı Üstün, s. 6.

²³² Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s. 22.

Ülkelerin milli gelirlerine göre hesaplanmasına rağmen birçok üye ülke zorunlu katkı paylarını bile ödeyememektedirler. Dolayısıyla, örgüt faaliyetlerinin yürütülmesinde, gönüllü mali katkıların rolü büyüktür; çünkü etkin üyeler gönüllü finansal katkıları yapan ülkeler arasında bulunmaktadır. BM ile siyasi etkinlik açısından bir benzerlik gösteren İİT’de büyük miktarda mali destek sağlayan üyelerinin veto hakkı olmasa da bütçe katkıları dolayısıyla, siyasi ağırlıkları vardır. Ayrıca, teşkilatın siyasi gündeminin içeriği ve gündem maddelerinin değerlendirilme ölçüleri de bu ülkelerin inisiyatifine kalmıştır.²³³

Örgütün, karşılaştığı önemli sorunlardan biri de demokrasi ve insan hakları sorunudur. Öncelikli olarak üye devletlerin demokrasi konusunda sıkıntılı bir yapıya sahip olduklarını vurgulamak gerekir. Evrensel demokratik değerlere mesafeli duran, evrensel insan haklarını Batı’nın bir dayatması ve müdahale aracı olarak değerlendiren İslam ülkeleri, bu konuda herhangi bir alternatif üretmemektedir. Zaten, sömürge sonrası dönemde otoriter yapılarla yönetilen İslam ülkeleri belli başlı aileler, klanlar, sınıflar ve gruplar tarafından yönetilmektedirler. Kendi iktidarlarına karşı gelen herhangi bir girişimi ulusal çıkarlara tehdit olarak değerlendiren bu güçler, insan hakları konusundaki girişimleri en sert şekilde bastırılmış, basına, medyaya sansür uygulamış, demokratik hak ve özgürlüklere müsaade etmemişlerdir. Ayrıca, devlet yöneticilerinin ve rejimin önemli bir parçasını oluşturan ordu, sıkça darbe yaparak askeri müdahalede bulunmuşlardır. Bu durumda, İslam ülkelerinin demokrasi ve insan hakları sıralamasında en geride kalan ülkeler arasında yer alacağı kaçınılmazdır. Dolayısıyla, demokrasi ve istikrardan uzak olan bu ülkelerin çoğu, kırılğan devlet indeksinin ilk sıralarında yer alırken, insani kalkınma indeksinin de oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. İstatistiklere göre İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin %78’i cumhuriyetle yönetilmektedir. Bu rejimlerinin %60’ı otoriter, %31’i melez ve %9’u ise eksik demokrasi olarak tanımlanmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletlerinden demokrasi sıralamasında 1., dünya sıralamasında 49. yeri işgal eden Surinam’da nüfusun önemli kısmı Hristiyanlardan oluşuyor.²³⁴

İnsan hakları, kadın hakları, çocuk hakları, temel hak ve özgürlükler, siyasi hürriyetler vd. konularda İslam dünyasında büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konuda, İslam İşbirliği Teşkilatı bu konuda bir takım antlaşma ve sözleşme kabul etmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı 1983’te Dakka’da yapılan 14. Dışişleri Bakanları Konferansında “İslam’da İnsan Hakları Dakka Bildirisi” kabul edilmiştir. Üye devletlerin “*insan onuruna bağlılığını, temel insan haklarını İslami kurallara uygun olarak gerçekleştirme*

²³³ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s. 11.

²³⁴ Ferhad Birdişli, “Dysfunctionality of the OIC to Solve Regional Problems: an Analyzing in the Constructivist Approach”, Yayınlanmamış Bildiri. 2020; Naklen: Hatice Dönmez, s. 215.

niyetlerini” ifade edilen bu bildiri, söz konusu alandaki çalışmaların bir başlangıcı olarak görülmektedir.²³⁵ Bir başka önemli belge, 1990’da 19. Dışişleri Bakanları Konferansında kabul edilmiş olan İslam’da İnsan hakları Kahire Bildirisi’dir. Bildiri, on yıllık çalışmanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²³⁶ Bildiri, Başlangıç Bölümü ve 25 maddeden oluşmaktadır. Belgede, eşitlik (madde1), ölüm cezası ile birlikte yaşama hakkı ve ödevi (intihar yasağı) (madde 2) düzenlenmiştir. Kuvvet kullanımı ve silahlı çatışma durumlarında sivillerin korunmasına dair hükümler içeren 3. madde, insan hakları hukukunun ötesinde insancıl hukuk öğeleri taşımaktadır. Bildiride yer alan hak, hürriyet ve ödevlerin incelenmesi sırasında, klasik bildirilerin sistemi ve sıralamasından farklı bir görünüm arz ettiği görülmektedir.²³⁷ Kahire Bildirisi’nin kabul edilmesinin temel nedeni, o güne kadar yürürlükte olan evrensel insan hakları bildirilerinde Müslümanların çıkarlarının gözetilmemesi olmuştur.

“Sudan, İran ve Suudi Arabistan gibi Müslüman ülkeler Batılı olmayan ülkelerin kültürel ve dini durumlarının belgede dikkate alınmamasından dolayı BM İnsan Hakları Beyannamesi’ni sürekli eleştirmişlerdir. 1981 yılında Birleşmiş Milletler İran temsilcisi Said Rajaie-Khorassani BM İnsan Hakları Beyannamesinin Yahudi-Hıristiyan geleneğinin seküler bir anlayışı olduğunu ve Müslüman ülkelerde bu belgenin uygulanamayacağını belirtmiştir.”²³⁸

Konuya böyle bir bakış açısıyla yapılan yaklaşımın İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin evrensel insan hakları konusuna mesafeli davrandıklarının bariz bir göstergesidir. İnsan haklarıyla ilgili bir başka belge ise 1994’te 7. İslam Zirve Konferansı’nda alınan kararla İslam’da Çocuk Hakları ve Korunması Bildirisi’dir. Ayrıntılı hükümler içeren dokuz maddelik bu bildiri, daha sonradan İslam’da Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne dahil edilmiştir. Bu Sözleşme 2005’te toplanan 32. Dışişleri Bakanları Konferansında alınan karara ek olarak kabul edilmiştir. Sözleşmenin en belirleyici olan husus “çocuk” tanımının belirlenmeyerek, iç mevzuata bırakılmasıdır.²³⁹ Burada da evrensel bir kritere uyulmadığı, İslam toplumlarının sosyal realitesinin dikkate alındığı görülmektedir.

²³⁵ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası İnsan Hakları*, Platin Yayınları, Ankara 2006, s. 290.

²³⁶ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 148-149.

²³⁷ Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 7. Baskı, Legal Yay., İstanbul 2020, s. 1394-1396; Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 149-150.

²³⁸ Recep Şentürk, “Doğu ve Batı Medeniyetlerinde İnsan Hakları”, *Kur’ân ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, (s. 21-51), s. 33.

²³⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 152-153.

İslam aleminin günümüzde en çok dile getirilen sorunlarından biri kadın haklarıdır. Haziran 2005'te toplanan 32. Dışişleri Bakanlar Konferansında "Müslüman Kadınlar ve İslam Toplumunun Kalkınmasında Rollerini" adlı karar kabul edilmiştir. Teşkilat'ın kadınlara yönelik politikaları bugüne kadar iki yılda bir düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletlerinin Gelişiminde Kadının Rolü adlı kadından sorumlu bakanlar düzeyinde yapılan konferanslarla hayata geçirilmektedir. 24-25 Kasım 2008'te Kahire'de düzenlenen konferansta Kadınların Gelişmesi İçin İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Eylem Planı, 4-2 Aralık 2012'de Cakarta'da bu planın Uygulama Mekanizması kabul edilmiştir. Teşkilat çerçevesinde İslam'da Kadınların Hakları Konusunda İslam İşbirliği Sözleşmesi'ne ilişkin taslak çalışmaları devam etmektedir.²⁴⁰

İslam tarihinin gelişim sürecine baktığımızda, cahiliye döneminin ağır şartları altında ezilen kadınların kurtuluşu gerçek anlamda İslam dinini belirlediği kurallar, kadının özgürleştirilmesi, toplumsal yaşama katılımının ve ekonomik güce kavuşmasının önünü açmıştır. Fakat, yüzyıllar boyunca siyasi yaşamın dikte ettiği koşullar altında kadının toplumdaki yeri ve rolü ciddi şekilde değişmiş, onu, ata erkil bir yapının güçsüz tarafı durumuna düşürmüştür. Bu noktada, Avrupa'da ve dünyanın başka bölgelerinde kadınların hukuksuzluğunun bir realite olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmanın dışına çıktığı için bu konuda herhangi bir değerlendirmede bulunamadan, şunu söylemekte yarar vardır: İslam'da kadın hakları konusunda belirlenen kuralların yorumunda tarihsellik olgusu gözden kaçırılmakta, hakkın özü ve felsefesi konusundaki yetersizliklerden pek söz edilmemektedir. Bu yüzden, aralarında seküler, teoirk, yarı teorik hukuk sistemlerinin uygulandığı çok çeşitli toplumsal ve siyasi yapıya sahip olan İslam dünyasının tamamında geçerli olan, kapsayıcı ve herkes tarafından kabul gören kadın haklarının geniş bir yelpazede ele alınarak normlaştırılması son derece zordur.

İnsan hakları, demokratikleşme, kadın hakları vs. konularda gözlemlenen bu çelişki ekonomik hayatta da sistemsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uyumsuzlukların temelinde yatan sorun İslam ülkelerinin bu değerleri içselleştirmede zorlanmasıdır; bu zorluğu aşma konusunda henüz kararlı bir tutum sergilenemeyeceği açıktır. İslam İşbirliği Teşkilatı Şartı'nda yer alan "sürdürülebilir kalkınma", "hesap verilebilirlik", "iyi yönetim", "uluslararası barış", "küresel ekonomi" vd. Batı eksenli kavram ve değerlerin yer almasına rağmen, üye devletlerin çoğu bu değerleri

²⁴⁰ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 154-155.

içselleştirmemektedir. Bunun yanı sıra, faizin yasaklanmasını öngören İslami ekonomik model, kapitalist sistemle ciddi şekilde çelişmektedir.²⁴¹ 1980’li yıllarda gelişen Batı ülkelerinde başat hale gelmeye başlayan küreselleşme Orta Doğu’yu da etkilemiştir, fakat bu coğrafyada yer alan ülkeler ne ekonomik ne de sosyo-politik anlamda beklenen liberalleşmeyi gerçekleştirmiştir.²⁴²

Bu bölümde yer alan sorunları örgütün işlevselliğini azaltan objektif faktörler olarak değerlendirebiliriz. Bu faktörlerin bertaraf edilmesi, günümüzde kendisini daha ciddi şekilde gösteren realizm doktrinine aykırı olacaktır. Keza, özellikle küreselleşme çağında devletlerin bireysel çıkarları daha bariz şekilde kendini göstermekte olup, zengin doğal kaynaklara sahip ve mali olanakları bakımından güçlü olan devletlerin hiçbir şekilde çıkarlarından taviz vermediği, örgütsel platformda yapmış olduğu desteğin karşılığını dolaylı bir şekilde aldığını görebiliriz. Bu durum, örgütlerin başarısını ve imajını doğrudan etkilemektedir. Örgütlerin başarılı olması onların belirlemiş oldukları amaç ve misyonlarını gerçekleştirecek etkin mekanizmalara sahip olmasına bağlıdır. İslam İşbirliği Teşkilatı Şartı’nda bu misyon ve amaçlar belirtilmiştir. Fakat, üye devletlerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları ele alındığı zaman neredeyse tamamının örgütün belirlediği misyon ve amaçlarla örtüşmediği görülmektedir.²⁴³ Her ne kadar İslam dünyasına hitap etse de örgütün kuruluşunun Arap girişimiyle gerçekleşmesi Müslüman ülkelerle ilgili sorunlara yaklaşımında kendini belli etmektedir; nitekim örgüt, bugüne kadarki faaliyetlerinde tüm İslam ülkelerine karşı aynı duyarlılığı sergileyememiştir. Nitekim, Filistin’i işgal eden İsrail ile ilişkilerin kesilmesi istenirken, aynı kararlılık saldırgan Ermenistan ve Sırbistan konusunda gösterilmemiştir.²⁴⁴

SESRİC tarafından yayınlanan ve yukarıda bahsi geçen raporun sosyal ve siyasi saikler üzerinden sunduğu olumsuz özellikler arasında İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletlerinin birbirinden farklı ulusal çıkarlara sahip olmaları, bünyesinde dünyanın en sorunlu ülkelerini barındırması, üye ülkelerin coğrafi anlamda birbirinden uzak olmaları

²⁴¹ Hatice Dönmez, s. 214.

²⁴² Harun Öztürkler, s. 329.

²⁴³ Ferhad Birdişli, “Dysfunctionality of the OIC...”, Naklen: Hatice Dönmez, s. 212.

²⁴⁴ Mehmet Hasgüler, Mehmet Uludağ, s. 419.

ve farklı güvenlik komplekslerinde yer almaları, demokratik siyaset kurumlarının yetersizliği, üye devletlerin dünyadaki başarısız ülkeler endeksinde üst sıralarda yer almaları, sürekli devam eden çatışma ve gerginlik ortamının devam etmesi örgütün işlevselliğini etkileyen olumsuz hususlar olarak değerlendirilebilir.²⁴⁵

Başarılı ve başarısız yönleriyle İslam İşbirliği Teşkilatı, her bir halde Müslüman dünyasını temsil eden en kapsamlı örgüttür. Günümüzde Müslüman ülkelerin içinde bulunduğu durumun değişeceği, yapısal sorunların çözüleceği yönünde olumlu bir tahminde bulunmak son derece zordur. Bu yüzden, yakın ve orta vadede İslam İşbirliği Teşkilatı'nın işlevsellik sorununun çözümünde kayda değer bir iyileşme yaşanacağı söylenemez.

2.7. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Güvenlik Alanındaki İşlevselliği

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemde güvenlik kavramı devleti merkeze koyan, askeri güvenliği önceleyen ve güç merkezli niteliği haiz, askeri güvenliği baz alan ve güç maksimizasyonunu benimseyen realist yaklaşım doğrultusunda tanımlanmıştır.²⁴⁶ Bu dönemde devletin bekası konusundaki yaklaşımlar güvenlik olgusu bağlamında değerlendirilmiştir.²⁴⁷ Bu haliyle güvenlik kavramının iki boyutu olduğunu vurgulamak gerekir. Bunlardan birincisi ulusal, diğeri uluslararası güvenlidir. Ulusal güvenlik kavramı ulusal çıkar ve tehdit kavramlarıyla ilişkilidir. Fakat, *“ulusal güvenliğe yönelik tehditler her zaman göreceli ve oldukça muğlak bir anlayışla ele alınmış, gerçekte neyin ya da nelerin tehdit olarak algılanacağı korunmak istenen değerlerin merkezinde yer alan özneye göre değişmiştir.”*²⁴⁸ Bu yüzden, ulusal güvenlik, rejimler tarafından suistimale uğrayan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenlik kavramının uluslararası boyutu realizm ve idealizm kuramları çerçevesinde ele alınarak farklı boyutlarda incelenmiştir. Güvenlikle ilgili teorik yaklaşımların

²⁴⁵ SWOT Outlook on OIC Member Countries, 2011, (pp. 8-20), <https://www.sesric.org/publications-detail.php?id=188>, (Erişim tarihi: 12.07.2020); Hatice Dönmez, s. 74-80.

²⁴⁶ İbrahim Erdoğan, “Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2013, (ss. 265-292), s.267

²⁴⁷ Gökhan Koçer, “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2004, (ss. 101-122), s. 110.

²⁴⁸ Fikret Birdişi, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31 Yıl:2011/2, (ss.149-169), s. 152.

çeşitliliği bu kuramı, tartışıldığı disiplinlerin dışına taşıyarak ayrı bir araştırma dalı veya disiplini hüviyetine bürümüştür. Günümüzde insan güvenliği, ulusal güvenlik, uluslararası güvenlik düzeylerinde ele alınan bu kavramın sektörel çeşitliliği söz konusudur: askeri güvenlik, politik güvenlik, toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği.²⁴⁹

Devletin içte ve dışta güvenliğinin korunmasına duyulan ihtiyaç, o devletin varlığı için hayati önem taşır. Devletler bu ihtiyaçlarını ordu, polis, istihbarat, kolluk kuvvetleri aracılığıyla karşılar; zaruret duyulduğunda dış güçlerin yardımına başvurur. Sınırları içinde yabancı asker bulundurmamak veya kriz dönemlerinde bu tür ordu birliklerini ülkeye davet etmek son derece hassas ve riskli meseledir. Bazen devletler önceden varılan bir anlaşma doğrultusunda herhangi bir devletle askeri ittifak kurarak, özellikle dış saldırı ihtimaliyle karşı karşıya kaldığı zaman, kendini güvence altına alır. Bir takım örgütler, kuruluş belgesi ve uluslararası hukukun müsaade ettiği ölçüde üye devletlerin güvenliğini sağlama konusunda askeri yollara başvurabilir. Genelde, bu konuda ya duruma ilişkin karar alınır ya da örgüt bünyesinde bulunan ortak askeri güç harekete geçirilir. Konuyu, İslam İşbirliği Teşkilatı özelinde ele aldığımızda böyle bir gücün olmadığını, ayrıca, bu zamana kadar benzer bir tecrübenin yaşanmadığını görmekteyiz.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Genel Sekreterlik adlı üç organı sorunların çözümü konusunda etkili olabilecek kurumlardır. Zirve, olağan toplantıların yanı sıra, İslam dünyasının tehlikeyle karşı karşıya kaldığı durumlarda olağanüstü toplantı yapabilir. Bu yetki, güvenliğe karşı tehditlerin algılanması bakımından önemlidir. Fakat, daha önce de belirtildiği üzere egemenliklerine düşkün olan üye devletler, sahip oldukları çıkar uyumsuzlukları yüzünden ortak bir karar alma veya alınan kararların uygulanmasını sağlama konusunda engelleyici tavır takınmaktadır.²⁵⁰ Bu yüzden, güvenlik bakımından örgütün işlevselliği bir hayli sorundur. İslam İşbirliği Teşkilatı sadece tehditlerin algılanması değil, önlemlere ilişkin kararların uygulama mekanizması bakımından da işlevsellik sorunuyla karşı karşıyadır. Sorunların çözüme kavuşturulması durumunda Dışişleri Bakanları

²⁴⁹ Bilal Karabulut, "Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Güvenlik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Mayıs, 5(1), 2021, (ss. 51-87), s. 65.

²⁵⁰ Nasuh Uslu, s. 35.

Konseyi tarafından yürütülecek çalışmalar İnsani Örgütler Konseyi, İslam Uluslararası Kızılay Topluluğu ve İslam Kalkınma Bankası vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bugüne kadarki faaliyetlerinde sorunlu bölgelere bir keşif heyeti gönderen örgüt, incelemeler yaptırmış, kamuoyuna açıklamalar yapmış, kınama yoluna gitmiş, arabuluculuk inisiyatifinde bulunmuştur. Neticede, sorunların çözümü bakımından pek verimli bir sonuç elde etmemiştir.²⁵¹ Bu eleştirilere rağmen, bazı durumlarda örgüt, üye devletlerin güvenliğine yönelik tehdit olgularını değerlendirerek somut kararlar almaya çalışmıştır. Nisan 2016'da İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 13. Zirvesinde kabul edilen Bildiri'de Suriye'deki duruma ilişkin hükümlere yer vermiştir.²⁵² Bildiri metninde İran'ın Suriye başta olmakla Bahreyn, Yemen ve Somali'nin iç işlerine karıştığı, üye devletlerin Suriye'de barışın tesisi edilmesi konusunda gayret göstermeleri gerektiği belirtilmiş, BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararından memnuniyet duyulduğu ifade edilmiştir.²⁵³ İstanbul Zirvesinde kabul edilen Bildiri'de İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 2025 Eylem Planı'nda²⁵⁴ da güvenlikle ilgili hükümler yer almıştır.²⁵⁵ Kuşkusuz, örgütün sayısal olarak kalabalığı, hitap ettiği coğrafyanın genişliği ve faaliyetlerinin uzun yıllar süregelmesini dikkate aldığımızda bu zamana kadar yapılan faaliyetlerin sönük kaldığı sonucuna varabiliriz. Güvenlik alanında örgütün etkinliğini artırmak bakımından bir takım önlemlerin alınması gerekir. Özellikle, çatışma durumlarında etkin bir arabuluculuk mekanizmasının geliştirilmesi hem çözüm sürecine katkı sağlayacak hem de örgütü dünyanın, özellikle Müslüman aleminin nazarında saygınlığını artıracaktır. Bu bağlamda, çatışmaların çözüm sürecinde uluslararası kurumlar ve düşünce kuruluşlarıyla görüş mübadelesinde bulunarak, üye ülkelerin katılımı ve gönüllülük ilkesi doğrultusunda bir müdahale kuvvetinin oluşturulması, Uluslararası İslami Adalet Divanı'nın güçlendirilmesi örgütün sorunları çözme konusundaki faaliyetlerini kolaylaştıracaktır.²⁵⁶ Buna benzer tecrübelere istinaden,

²⁵¹ Hatice Dönmez, s. 221.

²⁵² Final Communique of the 13th Islamic Summit Conference, İstanbul 2016, Madde 33, Bkz: http://www.oic-oci.org/upload/conferences/is/13/en/13_is_final_com_en.pdf, (Erişim tarihi:13.12.2016)

²⁵³ Hüseyin Yıldırım, s.70-71.

²⁵⁴ *The OIC – 2025: Programme of Action*, İstanbul 2016.

²⁵⁵ Hüseyin Yıldırım, s. 71-72.

²⁵⁶ Nasuh Uslu, s.39.

Gine, Moritanya ve Somali’de uluslararası temas gruplarının kurulması ve Darfur’da BM ve Afrika Birliği’nin birlikte hareket etmesi gibi örneklerde görüldüğü üzere değişik aktörlerin güç ve yeteneklerinin bir araya getirilmesi, çatışmaların kontrol altına alınması bakımından etkili olacaktır.²⁵⁷

İslam İşbirliği Teşkilatı’nın çatışmaların çözümüne ilişkin olumlu yönleri; 1) başka kuruluşlarla iş birliği 2) tarafsız konumu 3) kültürel yetkinliği ve moral gücüdür. Olumsuz yönleri ise 1) dini boyutun ağırlıklı olması, 2) üye devletlerle ilgili problemlerdir.²⁵⁸ 1970 Ürdün-FKÖ çatışması, 1971 Doğu Pakistan-Batı Pakistan çatışması, 1979’da Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgali, 1980’de meydana gelen İran-İrak Savaşı, Filistin Müslümanlarının durumu, 1985’te Bulgaristan’da Türk azınlığa karşı uygulanan tasfiye siyaseti, Keşmir sorunu, Kıbrıs Türklerinin durumu, Karabağ sorunu vs. konudaki faaliyetleri örgütün, çatışmaların çözümüne ilişkin faaliyetleri kapsamına girer. Bu yöndeki çabalarının ne kadar etkin olup olmadığı tartışılabilir da en azından örgütün sert eleştirileri, diğer uluslararası kuruluşların nezdinde yaptığı girişimler, ilgili devletlerle teması ve arabuluculuk önerileri takdire şayan girişimlerdir.

2.8. İslam Ülkelerinin Sorunları Ekseninde İİT’nin Faaliyetleri

2.8.1. İslam İşbirliği Teşkilatı Üye Devletlerinin İç Sorunları

İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletleri yıllardır iç sorunlarla mücadele etmektedir. Bu sorunların nedeni kesin ve somut olmayıp farklı problemlerden kaynaklanmakta ve bölge devletlerinin iç ve dış güvenliğini tehdit altına sokmaktadır.²⁵⁹

İİT ülkelerinde iç ve dış güvenliği tehdit eden sorunların kaynakları analiz edildiğinde, siyasi, sosyal, ekonomik ve psikolojik temelli çeşitli çatışmalardan, düşünsel, mezhepsel ve ideolojik ayrılığın yol açtığı anlaşmazlıklardan söz edilebilir. Bunun yanı sıra, İslam ülkelerinde yaşanan çatışmalar genellikle, radikal İslamcı, militan ve muhalif grupların birbirleri arasında veya bu gruplarla hükümet arasında

²⁵⁷ Nasuh Uslu, s.41.

²⁵⁸ Bkz: Nasuh Uslu, s. 39-47

²⁵⁹ Hatice Dönmez, s.202.

yaşanmaktadır. Çatışmalar özellikle siyasi güç mücadelesi, bölgesel iktidar yarışı, rejim veya ideoloji karşıtlığı, farklı etnik grupların ayrılıkçı hareketleri, çeşitli topluluklar arası mücadele ve doğal kaynakların denetimi üzerine yoğunlaşır.²⁶⁰ Ayrıca, etnik çeşitlilik, sınır sorunları, doğal kaynakların paylaşımı, zayıf devlet yapısı, otoriter rejimler, yolsuzluk, adam kayırma, azınlık haklarının ihlali, kötü yaşam koşulları ve işsizlik gibi sorunlar da İslam ülkelerindeki çatışmaları oluşturan faktörler arasında yer almaktadır.²⁶¹ Bu sorunların çözümü için İİT tarafından uygun önlemler alınması gerekmektedir. Ancak, İİT üyeleri arasındaki sorunların çözümü sadece teşkilat tarafından alınan önlemler değil, aynı zamanda ülkeler arasındaki diyalog ve iş birliği ile de mümkündür. İç sorunların çözümü için öncelikle, üyeler arasındaki siyasi çekişmelerin azaltılması, İİT tarafından siyasi diyalog platformlarının kurulması ve üyeler arasındaki siyasi çekişmelerin çözümü için önleyici tedbirler alınması gerekmektedir.

2.8.2. Filistin Sorunu

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) varlığının temelinde yer alan önemli bir konu olan Filistin sorunu, İİT'nin gündeminde yer almakla birlikte, zaman içinde İslam dünyası için öncelikli bir mesele haline gelmiştir. 25 Ağustos 1969 tarihinde Mescidi-i Aksa'nın yakılması sonrasında yapılan ilk Zirve toplantısında bu olayla ilgili bir soruşturma ve inceleme yapılmamış, kundaklama eylemi yalnızca suç olarak kabul edilerek şiddetle kınanmıştır. Aynı zamanda, BM devletlerine müracaatta bulunmak, İsrail'in işgal edilmiş Filistin topraklarından çekilmesini talep etmek ve bu istikamette medyaya açıklamalar vermek gibi tavsiye kararları alınmıştır. Dolayısıyla, herhangi bir somut bir sonuç gözlemlenmemiştir.²⁶² İsrail'e Ambargo Uygulama İçin İslam Ofisi'nin görevi kararların uygulanmasında üyeler arasında koordinasyonu sağlamak şeklinde belirlenmiştir. İİT'nin Filistin konusunda yaptığı bir başka girişim de Ekim 2015'te New York'ta düzenlenen olağanüstü toplantıda BM'de ilk defa Filistin bayrağının göndere

²⁶⁰ Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIC), Conflict Barometer 2018, <http://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en>, (Erişim tarihi: 08.10.2022), s. 60-62.

²⁶¹ Ertan Efegil, Esra Pakin-Albayrakoğlu, *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-İçi Çatışmaların Analizleri*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015, s. 640.

²⁶² Fikret Birdişli, Maitituoheti Atawula, s. 94.

çekilmesi olmuştur.²⁶³ İİT, Filistin halkının haklarını savunmak için Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla çalışmalar yapmakta, sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli projeler gerçekleştirmekte ve Filistin işgalini sona erdirmek için çeşitli diplomasi ve siyasi çalışmalar yapmaktadır. Ancak, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Filistin sorunu ile ilgili faaliyetlerinin etki ve sonuçları tartışmalıdır. Özellikle İİT üyeleri arasında Filistin sorunu ile ilgili görüş ayrılıkları söz konusudur; bazı ülkeler Filistin halkının haklarını savunmak yerine İsrail ile daha yakın ilişkiler kurmayı tercih etmektedir. 2017 yılında ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma kararına karşı BM'de İİT liderliğinde birçok İslam ülkesi tarafından protesto edilmiştir.²⁶⁴ Bu olay, Filistin sorununun çözümü için somut sonuçlar doğuracak çalışmalar yapılmadığı sürece İsrail destekli provokatif eylemlerin sürdürüleceğini göstermektedir. Bu nedenle, İİT'nin Filistin sorunu ile ilgili faaliyetlerinin etkili olması için üyeler arasındaki görüş ayrılıklarının aşılması, iş birliğinin artırılması ve diğer bölgesel sorunlarla ilgili çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

2.8.3. Ürdün-FKÖ Çatışması

Arap-İsrail savaşları ve İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi nedeniyle birçok Filistinli Ürdün topraklarına iltica etmiştir. Ürdün kendisini Filistin halkının temsilcisi olarak kabul ederken, Ürdün'de yerleşik olan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) de Filistinlilerin haklarını savunmaktaydı. Fakat, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Ürdün, daha sonra İsrail'le ilişkilerini yumuşatmaya başlamıştır. Bundan rahatsız olan FKÖ Ürdün'ü Batı yanlısı tutumundan dolayı suçlamıştır. FKÖ'nün hem İsrail karşıtı eylemleri hem de Ürdün içerisinde ayrı bir siyasi otorite haline gelmesi Ürdün yönetimini rahatsız etmiştir. Karşılıklı gerilim Eylül 1970'te çatışmaya dönüşmüş ve Ürdün hükümeti güçlü taraf olduğu için Filistin hareketini mağlubiyete uğratmıştır. Çatışmanın ardından Suudi Arabistan Kralı Faysal ile Mısır Cumhurbaşkanı Abdül

²⁶³ The Secretary General travels to New York for the UN General Assembly Meetings on Palestine, Syria and the First Contact Group Meeting on Yemen, https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=10480&ref=4135&lan=en, (Erişim tarihi: 22.05.2022).

²⁶⁴ UN votes resoundingly to reject Trump's recognition of Jerusalem as capital. *The Guardian*. 21.09.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/21/united-nations-un-vote-donald-trumpjerusalem-israel> (12.12.2020).

Nasır taraflar arasında arabuluculuk yaparak görüşmeler yoluyla bir anlaşmaya varılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Fakat, Ürdün tarafı barış sürecine olumlu yanaşmamış, aksine Filistinlilerin ülkeden çıkarılmasını istemiştir.²⁶⁵ Sonuç olarak, yapılan anlaşmaya göre FKÖ'nün Ürdün'den ayrılması kabul edilirken, tarafların Filistin sorunuyla ilgili resmi temsilcilik durumları ve Filistin siyasetindeki tutumları tescil edilmiştir.²⁶⁶

Taraflar arasındaki görüşmeler ve arabuluculukla ilgili olarak yaşananlar gizli tutulduğu ve kamuoyuna duyurulmadığı için iki devletin ve İİT'nin süreçte oynadığı rol tam olarak bilinmemektedir. Ancak, iki devletin tarafları barıştırdığı ve teşkilatın sonradan yaşananlara onay verdiği anlaşılmıştır. Diğer taraftan teşkilatın verdiği onay ve taraflarla geliştirdiği ilişkiler, FKÖ'nün daha sonra uluslararası alanda Filistinlilerin temsilcisi olarak tanınmasında ve iki taraf arasında dostluk ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu meselede arabuluculuğun neden başarılı olduğu konusundaki sebepler; taraflardan birinin diğeri üzerinde askerî açıdan zafer kazanması, arabulucuların her iki tarafça kabul gören liderler olması ve çatışmaya neden olan sorunun köklü bir sorun olmaması şeklinde sıralanabilir.

2.8.4. Afganistan Sorunu

1979 yılında Afganistan'da yönetimin SSCB'yle yakın ilişkiler içine girmesi halkın tepkisine ve ülke içinde çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine, yönetim Sovyetlerden yardım isteyince iki bloku da yakından ilgilendiren boyutlara ulaşmıştır. İKÖ tarafından eleştirilen Taliban rejimi Afganistan'ın genelinde yayılmış, Sovyetlere karşı halk direnişine yardım etmiştir. 1989 yılında sona eren bu savaşta SSCB çekilse de İKÖ'nün çabaları uluslararası arenada etkisiz kalmıştır. Afganistan'ın işgali nedeniyle İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), 1980 yılında ilk olağanüstü Dışişleri Bakanları Konferansını toplayarak işgali kınamıştır. Yayınlanan ortak bildiriye, Afganistan'ın işgali egemenliğin açıkça ihlal edilmesi olarak

²⁶⁵ Nasuh Uslu, s.47.

²⁶⁶ M. Ihsan Qadir, M. Saifur Rehman, "Organization of Islamic Co-operation (OIC) and Prospects of Yemeni Conflict Resolution: Delusion or Plausible Reality", *Journal of Political Studies*, 22 (2), 2015, (pp. 367-81), p. 368; Abdullah al-Ahsan, "Conflict among Muslim Nations: Role of the OIC in Conflict Resolution", *Intellectual Discourse*, 12(2), 2004, (pp. 137-157), p. 139-140, 151, 155.

değerlendirilmiş, Sovyet Ordusunun derhal geri çekilmesi talep edilmiş, ülkede Sovyet yanlısı uydu bir rejim olduğu gerekçesiyle Afganistan'ın İKÖ üyeliği ertelenmiştir. Öte yandan, İKÖ Afganistan'la ilgili özel bir komisyon oluşturarak Afgan mücahitleriyle SSCB hükümeti arasında çatışmaların sonlandırılması için arabuluculuk yapmaya çalışmıştır; ancak Sovyet birliklerini Afganistan'dan çekilme kararı vermeye iten asıl nedenler, kendilerinin karşı karşıya kaldıkları zorlayıcı faktörler olmuştur. ABD, 11 Eylül olaylarından sonra Afganistan'a savaş ilan ettiğinde İKÖ ABD'ye yönelik saldırıyı kınamakla birlikte, Afganistan'a yapılan müdahale karşısında eleştirilerini ifade etmiş ve Afganlıların ölümünü engellemek için ABD'yi itidalli davranmaya çağırmıştır. Fakat, İKÖ'nün ABD'nin Afganistan'a yönelik faaliyetlerine ilişkin talep ve açıklamalarının ABD yönetimi üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştır.²⁶⁷ İKÖ'nün işgal konusundaki girişimleri açıklamalarda bulunmakla sınırlı kaldığı ve örgütün olayların gidişatında herhangi bir şekilde etkili olmadığı söylenebilir.

Afganistan içindeki şiddet ve terör olayları İİT tarafından kınanırken tarafların diyalog ve iş birliği için bir araya gelmesi çağrısı da yapılmıştır. Bu kapsamda, Afgan din âlimleri İslam ülkelerindeki diğer ulemayla bir araya gelmiş, İİT Genel Sekreteri zaman zaman Afganistan'ı ziyaret etmiştir. 29 Eylül 2016'de Kabil'de Afganistan hükümeti ile Hizb-i İslami arasında imzalanan barış anlaşması İİT tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İİT'nin Afganistan'ın istikrarı, güvenliği ve uzun vadeli barışı için gerekli yardım ve destek verme hususundaki prensip tutumunu tekrar vurgulayan Genel Sekreter, Afganistan'da sorunların şiddet ve askeri tedbirlerle değil, diyalog ile çözüleceğini ileri sürmüştür.²⁶⁸

2.8.5. İran-Irak Savaşı

1980'li yıllarda İran'da Hümeyni'nin iktidara gelmesiyle başlayan İran-Irak Savaşı'nın ilk döneminde İKÖ Dışişleri Bakanları New York'taki BM Genel Kurul toplantıları sırasında olağanüstü bir Zirve gerçekleştirerek savaşan tarafları bir araya getirme amacıyla iyi niyet heyeti oluşturma kararı almış, Ocak 1981'de İslami Barış

²⁶⁷ M. Ihsan Qadir, M. Saifur Rehman, p. 369.

²⁶⁸ Nurullah Sarac, "Afgan hükümeti ile Hizb-i İslami örgütü barış anlaşması imzaladı", *Euronews*, 22.09.2016, <https://tr.euronews.com/2016/09/22/afgan-hukumeti-ile-hizb-i-islami-orgutu-baris-anlasmasi-imzaladi>, (Erişim tarihi: 10.10.2022).

Komitesi'nin kurulduğu Üçüncü İslam Zirvesi'nde İran, saldırgan devletin büyükelçisiyle aynı toplantıda bulunmayacağını dile getirerek toplantıyı boykot etmiştir. Irak ise üye devletleri gerçek saldırganın İran olduğuna inandırmaya çalışmış, ayrıca, bir sonraki toplantının Bağdat'ta yapılmasını sağlamıştır. İslami Barış Komitesi, savaşın nedenlerinden biri olan Şattülarap su kanalına ilişkin tarafların onayladığı İKÖ üyelerinden bir komitenin kurulması ve ateşkes ilan edilerek Irak güçlerinin İKÖ gözetiminde İran topraklarından geri çekilmesi gibi teklifler sunmuştur. Haziran 1981 tarihinde Bağdat'ta gerçekleştirilen konferansta Irak lideri Saddam Hüseyin savaşın devam etmesinde Irak tarafının hiçbir ahlaki ve hukuki sorumluluğunun bulunmadığını söyleyerek İran rejimini suçlamıştır. İran'ın zirveye katılmamış olması Irak'ın yararına olmuş, konferans sonucunda teşkilata faydalı bir lider olması bahanesiyle Saddam Hüseyin'in yaptığı konuşmanın örgütün resmi bir belgesi olarak kabul edilmesi, İKÖ'nün çatışmada tarafsız arabuluculuk konumuna zarar vermiştir.²⁶⁹ Sonuç olarak, savaşın çözümüne yönelik herhangi bir yaklaşımda bulunmayan ve bazı üyeleri Irak yanlısı olduğu için tarafsızlık ilkesini göz ardı eden İKÖ'nün çabaları, İran'ın boykotları yüzünden olumlu şekilde sonuçlanmamıştır. Dolayısıyla, 8 yıl süren savaş Irak'ı İran'ı hem maddi hem manevi açıdan bitirmiş, Irak-Kuveyt Körfez Savaşı'na zemin hazırlamıştır.

2.8.6. Doğu ve Batı Pakistan

1971 yılında yapılan parlamento seçimlerinde Doğu Pakistan çok oy almasına rağmen, Batı Pakistan yönetimi bu seçimlere itiraz etmiş, Doğuların yönetimi ele almasını istememiştir. Böylelikle, durum, iki taraf arasında çatışma yaşanmış, Batı Pakistan'ın yenilgisi Bangladeş'in bağımsızlığının kazanılmasında önemli etken olmuştur. O sırada İKÖ devreye girmiş, iki tarafı bir araya getirerek barıştırmak için arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. İKÖ heyeti Batı Pakistan'a ziyarette bulunmuş, Doğu Pakistan yöneticileriyle görüşme yapmaya ikna etmiştir. Doğu Pakistan'ı da görüşmeye ikna etmek amacıyla liderleri ziyaret etmek istemiş, fakat Doğu Pakistanlı liderler sığındıkları Hindistan hükümeti tarafından geri çevrilmiştir.²⁷⁰ Savaştan sonra 1971'de

²⁶⁹ Abdullah al-Ahsan, p. 143-145.

²⁷⁰Craig Baxter, "Bangladesh's Foreign Relations", İçinde: *South Asia in World Politics*, (Ed: Devin T. Hagerty), USA: Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2005, (pp. 71-88), p. 73.

Bangladeş'in bağımsız devlet olmasıyla İKÖ, bu kez iki devlet arasındaki ilişkilerin onarımı için devreye girmiştir. Genel Sekreter hac döneminde Pakistan ve Bangladeş liderlerini görüştürmek için çaba sarf etmiş, ama Pakistan Bangladeş'i tanımaya hazır olmadığını belirterek görüşü iptal etmiştir. Genel Sekreterin yeniden teşvik etmesiyle, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçlarını tartışmak üzere, 1974'te Lahor'da gerçekleştirilen Zirve toplantısı öncesinde Pakistan Bangladeş'i tanıyarak başbakanını ülkeye davet etmiştir.²⁷¹ Dolayısıyla, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesinde İKÖ kolaylaştırıcılık vazifesi görmüş olsa da temel adımlar ülkelerin kendileri tarafından atılmıştır.

2.8.7. Irak-Kuveyt Sorunu

1980-1988 yılları arasında sekiz yıl devam eden İran-İrak Savaşı, Irak'ın ekonomisini derinden etkilemiştir. Ayrıca, Irak'ın, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e yüklü miktarda borcu da oluşmuştur. Petrol üretici devlet olmasına rağmen, ülke geliri silah üretimi ve diğer askeri harcamalara gitmiştir. Devletin yeniden kalkınması için büyük miktarda gelire ihtiyacı vardı. 1990 yılında Irak Kuveyt'i işgal etmeye başlamış, neredeyse 6 gün devamında Kuveyt tamamen Irak'ın kontrolüne geçmiştir. Kuveyt'e komşu olan Suudi Arabistan bu durumu tehdit olarak algılamış, İKÖ ve BM'ye başvurmuş, hiçbir netice alamadığı için ABD'den yardım istemiştir. Irak'ın Orta Doğu'ya hâkim olmasından endişe duyan ABD "Çöl Kalkanı" operasyonu ile müdahalede bulunarak, Kuveyt'i Irak işgalinden kurtarmıştır.²⁷² Burada da İKÖ'nün Irak ve Kuveyt sorununda etkili olduğu veya arabuluculuk yaptığı herhangi bir faaliyetten bahsedilemez.

2.8.8. Somali Sorunu

1991 yılında Somali'de siyasi istikrarsızlık sonucunda iç savaş ortaya çıkmış ve 1 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. İç savaş sadece Somali'yi değil, çevresindeki devletleri de etkilemiştir. Bu sebepten, ABD, BM ve İİT Somali'deki bu

²⁷¹ M. Ihsan Qadir, M. Saifur Rehman p. 368; Abdullah al-Ahsan, p. 141-142.

²⁷² William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul 2004, s.525-528.

istikrarsızlık durumunu azaltmak için devreye girmiştir. Ancak, BM'nin müdahalesi 1993 yılındaki hiçbir siyasi sonuç doğuramamıştır; ardından da İKÖ, Somali'yle temas grubu kurarak, çatışmaları durdurma ve olayı barışçıl yollarla çözüme kavuşturma konusunda başarısız olmuştur. 2006 yılında Etiyopya Somali'ye askeri müdahalede bulunmuş, neticede, BM'nin girişimiyle 2012 yılına kadar geçici hükümet kurulmuştur. 2006 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplantı yapan İKÖ, Somali'ye yardım destek kararı almıştır. İKÖ, bu dönemde uluslararası toplumun sert güce meyilli olarak kabul ettiği Somali'nin Yeniden Özgürleştirilmesi İttifakı'nı (ARS) ve lideri Şeyh Şerif'i barış sürecine katılmaya ikna etmiştir. Neticede, 2008 yılında Somali'nin Yeniden Özgürleştirilmesi İttifakı ile geçici hükümet arasında Cibuti Anlaşması imzalanmış ve Geçici Meclis'in genişletilmesiyle yeni bir liderin seçilmesine karar verilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra da İKÖ başka sorunların çözümünde aktif rol almaya devam etmiş, 2011 yılındaki ciddi kuraklık zamanı, yardım faaliyetlerinin koordinasyonu için Somali'de İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'ni kurmuştur. Eş-Şebab örgütü, Mogadişu'da yardımların paylanmasında sadece İKÖ'ye güvenerek diğer devlet ve kurumların faaliyetlerine izin vermemiştir; böyle bir durumda İKÖ kendi bünyesinde bir yardım koalisyonu oluşturmayı başarmıştır.²⁷³

Somali iç savaşı ve savaşa neden olan genel sorunların çözümüne ilişkin son açıklamalar 17 Eylül 2017 tarihinde New York'ta BM Genel Kurulu'nda görüşen Dışişleri Bakanları arasında temas grubu toplantıları kapsamında dile getirilmiştir. Bu toplantılarda Somali'nin birliği, istikrarı ve toprak bütünlüğünün korunmasına vurgu yapılırken tüm devletlere bu konuya önemi verilmesi çağrısı yapılmış, ülke güvenliği ve istikrarın sağlanması, ekonomik ve askeri yönden kalkınma gibi önemli meseleleri kapsayan bir rapor hazırlanmıştır.²⁷⁴ Devletlerin ve diğer devlet dışı uluslararası aktörlerin uzak durduğu sorunlu bir ülke olan Somali ile ilgili meselelerde İİT'nin aktifliği gözlemlenmektedir.

²⁷³ İbrahim Şarqieh, "Can the Organization of Islamic Cooperation (OIC) Resolve Conflicts?", *Peace and Conflict Studies*, 19(2), 2012, (pp. 218-236), p.224-225; Víctor Luis Gutiérrez Castillo. "The Organization of Islamic Cooperation in Contemporary International Society", *Revista Electrónica De Estudios Internacionales*, (27), 2014, (pp.1-21), p.16-17.

²⁷⁴ At Annual Coordination Meeting of OIC Foreign Ministers Al-Othaimen Stresses on Values of Knowledge, Tolerance and Moderation. 27.03.2018, https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=15784&ref=7999&lan=en, (Erişim tarihi: 22.05.2022).

2.8.9. Irak'ta Şii-Sünni Sorunu

Irak hem etnik hem mezhep açısından farklılaşan bir ülke olup, çoğunluk Arapların yanı sıra %20 civarında Kürt nüfus ikamet etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra bu azınlık Irak ve Türkiye sınırları içinde ayrı bir devlet kurma girişimlerinde bulunmuştur. 1920 yılında İngiliz mandasına bağlanan Irak'ın etnik yapısı artık farklı parçalar halinde bölgelere dağıtılmıştı. İngilizler tarafından Irak'ın Kralı olarak seçilen Kral Faysal devleti veraset yoluyla yönetmeye başlamıştır. 1932'de Irak bağımsızlığına kavuşmuş ve BM üyeliğine kabul edilmiştir. Ancak, Kürtlerin 'devlet kurma' talebi gündemden düşmemiştir; bu iddia günümüzde de devam etmektedir. Bunun dışında, Irak'ta Araplar arasında Şii-Sünni mezhep ayrımcılığı sorunu da mevcuttur.²⁷⁵ Samarra şehrinde kutsal mabetlerin bombalanmasıyla Şiiiler ve Sünniler arasında büyük çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Mezhep zemininde gelişen iç savaş ortamında, İKÖ Ekim 2006'da Iraklı Sünni ve Şii âlimleri bir araya getirerek mezhepler arasında uzlaşmaya ilişkin Mekke Deklarasyonu olarak isimlendirilen belgenin imzalanmasını sağlamış ve bu sayede şiddet eylemleri büyük ölçüde durdurulmuştur.²⁷⁶ Deklarasyonda, mezhep ayrımcılığına dayalı öldürmelere müsaade edilmemesi konusunda İslam'ın emir ve ilkelerine işaret edilmiş, İslam hukukunun belirlediği sınırlar dışında herhangi bir Müslümanın öldürülmesinin kesinlikle yasak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, görüşmelerin devam etmesi ve Iraklı yetkililerle iş birliğini sağlamak amacıyla Bağdat'ta bir İİT temsilciliği açılmıştır. İİT yine Irak'ta yapılan genel seçimlerde seçim gözlemcisi olarak rol oynamıştır.²⁷⁷

İİT'nin Irak'ta değişik mezhepler arasında toplantıların gerçekleştirilmesine ön ayak olmuş, büyük çaplı mezhep çatışmalarını önlemiş, örgütün Müslümanlar nezdindeki saygınlığını kullanarak barışa katkıda bulunmuştur. İİT, Müslümanlar arasındaki çatışmaları sona erdirmeye genel olarak etkisiz gözükmektedir. Fakat, İslam âlimleri dâhil olmak üzere ilgili çevreleri devreye sokarak din temelli büyük çatışmaları önleyebilmektedir. Belki de örgüt sayesinde Müslüman toplulukların bir bütün olarak birbirleriyle çatışmalarının önüne geçilmektedir. Müslümanları temsil etmeyen radikal

²⁷⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa Yayınları, Bursa 2017, s.426-430.

²⁷⁶ Sharqieh, a.g.m., p. 226;

²⁷⁷ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s. 10.

grupların diğer Müslüman gruplara yönelik terör eylemleri konusunda ise örgütün etkisiz kalması realitenin ortaya koyduğu bir durumdur.

2.8.10.Bosna Sorunu

1991 yılında Yugoslavya'nın bir parçası olan Bosna'da yaşanan kriz sonrası Yugoslavya Müslüman Topluluğu'nun temsil heyeti İKÖ daveti üzerine İstanbul'da düzenlenen DBK konferansına teşrif buyurmuştur. Sırbistan'ın Bosna Müslümanlarına yaptığı zulümler karşısında kararsız kalan İKÖ, üye devletleri Sırbistan'la ilişkilerini koparmaya davet ederken, Bosna devletine her türlü destek verilmesi konusunda karar almıştır. Ancak, bu girişimlerden etkin bir sonuç alamayan İKÖ, 1992 yılında İstanbul'da tekrar bir toplantı düzenlemiştir.²⁷⁸ İKÖ üyeleri BM'den Sırbistan karşısında Bosna'nın toprak bütünlüğü korunması için talepte bulunmuştur. 1993 yılında yeniden alevlenen bu çatışma sonucunda yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiş, on binlerce insan yaralanmış, halkın çoğunluk kısmı da göçe zorlanmıştır. İKÖ 1995 yılına gelindiğinde, o ana kadar BM ve İKÖ'nün yaptığı girişimleri hiçbir işe yaramamıştır; sadece NATO kuvvetleri devreye girerek şehri hava harekâtıyla bombardıman ettikten sonra duruma el konulmuştur. Bosna ve Sırbistan çatışması boyunca İKÖ toplamda bir olağan İslam Zirvesi, üç olağan DBK, 3 olağanüstü DBK toplantısı yapmıştır. Fakat, bu girişimlerine rağmen, İİT'nin attığı adımlar sonuçsuz kalmıştır.²⁷⁹

2.8.11.Keşmir Sorunu

1947 yılında Jemmu Keşmir bölgesinin Hindistan Pakistan arasında paylaşılabilmesi, yıllarca devam eden gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Pakistan bu iki bölgeyi kendinin tamamlanmamış bölgesi olduğu, Hindistan ise kendisine ait olan bu toprakların Pakistan tarafından işgal edildiği iddiasını ileri sürmüştür. BM Genel Kurulu 1947'de Jemmu Keşmir bölgesi takdirini kendi rızasına,

²⁷⁸ Burcu Öztürk, The Role of Religion in International Relations: The Case of The Relations Between Turkey and Organisation of Islamic Cooperation (OIC), (Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Master Thesis), Ankara 2013, s. 70.

²⁷⁹Bilal Sağlam, "Bir Aktör 'İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (IIT) Uluslararası Olma Potansiyeli", (Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2015, s. 52-53.

yani kendi kaderini tayin etme ilkesine uygun şekilde davranmasını karara bağlamıştır. Ancak, her iki taraf da buna yanaşmamış, aralarında çatışma çıkmıştır. Bu sırada İİT'de devreye girmiş, arabuluculuk işlemlerini başlatmıştır. Zirvede, iki bölge mültecilerini gözetmek, yardım etmek, Hindistan'a karşı ambargo uygulamak gibi önlemler dile getirilmiştir.²⁸⁰ 1990 yılında İİT, 19. DBK toplantısında Keşmir sorununa yönelik yeni kararlar almış, ikili arabuluculuk diyalogları devreye sokulmuş, tekrardan 20. DBK toplantısında heyet yollanması kararları alınırken, Hindistan vize işlemini reddederek, heyeti geri göndermiştir. Heyet 1993'te Keşmir bölgesine ziyarette bulunmuştur. Hindistan tarafından Müslüman ziyaretgahları harabe haline getirilmiş, bölge halkı her türlü insan haklarını ihlal eden işkence ve muamelelere maruz kalmış, Müslüman kadınlar tecavüze uğramış, halk mülteci durumuna düşmüştür. İİT heyeti ihlal edilen insan haklarını kınamış, üye ülkelerin Hindistan'la her türlü ticari, ekonomik vb. ilişkiler kurmama tavsiyesinde bulunmuştur. İİT toplantılarında ise bu konudaki tavsiyeler karara bağlanmıştır.²⁸¹

19 Eylül 2016 yılında New York'ta yapılan yıllık konferansta bu sorun yeniden ele alınmış, Keşmir Temas Grubu kurularak, Pakistan, Azerbaycan, Türkiye ve Nijer devletleri temsilcileriyle birlikte Keşmir sorunuyla ilgili karar alınmıştır.²⁸² Görüldüğü gibi bu konuda da İİT sorunu çözmek için birkaç girişimde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır.

2.8.12.Karabağ Sorunu

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olduğu dönem; siyasi istikrarsızlık ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları ve akabinde işgal sürecinin filizlendiği dönemdir. Bu süreçte Azerbaycan topraklarının beşte biri Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve Dağlık Karabağ sorununu uluslararası bir boyuta taşımıştı. Örgüt ilk başta Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumak ve Karabağ sorununu yerinde tespit etmek amacıyla Mart 1992 yılında

²⁸⁰ Bilal Sağlam, s.58.

²⁸¹ Nasuh Uslu, s.23.

²⁸² OIC Contact Groups on Palestine, Jammu And Kashmir, Sierra Leone and the Aggression of Armenia against Azerbaijan meet on the Sideline of the ACM in New York. 27.03.2018, https://www.oicoci.org/topic/?t_id=11570&ref=4538&lan=en, (Erişim tarihi: 22.05.2022).

Bakü'ye bir heyet göndermiş, 31 Mart 1992 yılında Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yolla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesini öneren beyanatlarda bulunmuştur. Örgütün, Azerbaycan Cumhuriyeti ile iş birliği 1993 yılında daha da artmıştır. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile örgütün Genel Sekreteri arasında yapılan görüşmeler Karabağ sorununun, Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BMT) vasıtasıyla oluşturulan dünya sorunları listesine eklenmesini sağlamıştır.²⁸³ 1993'te Pakistan'ın Karaçi şehrinde düzenlenen 21. Dışişleri Bakanları Konferansı incelendiğinde, oturma Pakistan tarafından yürütülmesi ve Türkiye ile birlikte Azerbaycan yanlısı tutum sergilemesiyle dostluk ve İslami kimliğin öne çıktığı gözlemlenmiştir.²⁸⁴ 13-15 Aralık 1994 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, örgütün Kazablanka şehirde yapılan 7. Zirve görmelerine katılmış ve İslam ülkeleri devlet başkanlarını Karabağ sorunuyla ilgili bilgilendirmiş, sonuçta Karabağ topraklarının Azerbaycan'a ait olduğuna beyanat yayımlanmıştır. 1995 yılında Konakri ve 1996 yılında Cakarta'da yapılan Dışişleri Bakanları olağan toplantılarında Ermenistan'ın işgalci planları kesinlikle kınanmış, Ermenistan askeri gücünün acilen çekilmesi ve Azerbaycan toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi talebinde bulunmuştur.²⁸⁵ 1996'da Endonezya'nın başkenti Cakarta'daki Dışişleri Bakanlarının 24. toplantısında somut bir karar kabul edilmiş, daha önceki kararın "Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışma" başlığı çıkarılarak "Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan toprakları" olarak değiştirilmiştir. 8-11 Aralık 1997 tarihinde Tahran'da kabul edilen deklarasyonda Azerbaycan'ın çıkarları tam anlamıyla savunulmuş, Kazablanka'daki 7. Olağan İslam Zirvesi'ndeki "Ermenistan ve Azerbaycan Arasındaki Çatışma Hakkında" kararın ismi "Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Saldırısı Hakkında" karar olarak değiştirilmiştir.²⁸⁶

Genel olarak bakıldığında, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın aldığı karar ve belgeler her zaman Azerbaycan'ın lehine olmuştur. Bu tutum İİT'nin tüm toplantılarında devam ettirilmiş olup, bazen yeni kararlar alınmış, bazen de eski kararlar yeniden teyit edilmiştir. Son yıllarda Azerbaycan ve İİT arasındaki ilişkiler yeni bir aşamaya girmiştir.

²⁸³ Süleyman Sırrı Terzioğlu, s. 177-178.

²⁸⁴ Elçin Əhmədov, *Ermənistanın Azərbycana təcavüzü: təhlili xronika: 1987-2011*, Letterpress, Bakı 2012, s. 860.

²⁸⁵ Elvin Mehdiyev, *Azərbaycanın İslam ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlığının inkişaf perspektivləri*, (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Yüksek lisans tezi), Bakı 2016, s. 43-45.

²⁸⁶ Elçin Əhmədov, s. 868-872

İlk aşama daha çok siyasi belge ve kararların çıkarılmasında daha çok destek toplayarak Karabağ sorununu dünya kamuoyuna duyurmaktan ibaret olmuştur. İkinci aşama ise daha ziyade “Hocalı’ya Adalet” kampanyası kapsamında gelişmiştir. Sonuç olarak İİT, Azerbaycan’ın haklı davasında taraftar olarak adil bir şekilde toprak bütünlüğü konusunda destek vererek İslam dayanışmasına sadık kalmıştır.²⁸⁷

2.8.13.Suriye Sorunu

Orta Doğu ülkelerinde yaşanan iktidar mücadelesi iç savaş ve istikrarsızlığa yol açmıştır. Suriye’de 1970’li yıllardan başlayarak 30 yıl iktidarda kalan Hafız Esad’ın 2000 yılında ölümü üzerine oğlu Beşar Esad yönetim başına geçmiştir. Beşar Esad zamanında iç savaşa sürüklenen Suriye’deki bu durum günümüzde de devam etmektedir. Suriye krizinin başlangıcından itibaren İİT Suriyeli mültecileri kabul eden ülkelere yardım vermeye hazır olduğunu açıklamıştır. 2012’de Türkiye’de yapılan Suriye Halk Dostluk Grubu’nun ikinci toplantısı sırasında İİT söz konusu grubun tüm inisiyatif ve çabalarını destekleyeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte, Ağustos 2012’de Mekke’de düzenlenen 4. Olağanüstü Zirve’de Suriye’nin üyeliği askıya alınmıştır. Aynı yılın kasım ayında Somali’de yapılan İslam Dışişleri Bakanlarının 39. toplantısında İİT’nin Suriye muhalefeti tanıması kararlaştırılmıştır.²⁸⁸

Suriye rejimi halka yönelik çok ağır insani trajedilere yol açan eylemlerde bulunmuştur. İİT Suriye krizinde devlet ile halk arasında eşit düzeyde muamelede bulunmuş, BM ile birlikte birkaç kez arabuluculuk toplantıları gerçekleştirmiştir. Toplantılarında Suriye yönetimi kınamış olsa da, yaptırımını Suriye’nin üyeliğinin askıya alınmasından öteye geçmemiştir.²⁸⁹

2.8.14.Yemen Sorunu

Yemen, Orta Doğu’da yayılmacı güç rekabetinde bulunan iki devletin; İran ve Suudi Arabistan’ın karşı karşıya geldikleri bir ülkedir. İran Yemen’de Husilere destek

²⁸⁷ Elçin Əhmədov, s.873-874.

²⁸⁸ Burcu Öztürk, s. 90-91.

²⁸⁹ Nasuh Uslu, s.37;47.

vererek, Suudi Arabistan'a karşı muhalif gruplar oluşturmakta, Suudi Arabistan da Yemen'e karşı hava ve kara hareketlerinde bulunarak, sivil halkın ölümüne neden olmaktadır. Bu konuda Suudi Arabistan askeri müdahale ve silah sevkiyatında ABD'nin desteğini almaktadır. İstikrarsızlık içine sürüklenen Yemen halkı mülteci konumuna düşürülmüştür. Yemen'deki durum, aslında İİT'nin varlık nedeni ve hedefleri çerçevesinde birinci derecede ilgilenmesi gereken bir sorundur. Ancak İİT Yemen'de yaşanan onca ölüm, açlık ve hastalık olaylarına rağmen taraflara itidal tavsiye etmekten öteye geçememektedir. Aslında Suudi Arabistan'ın çatışmalara doğrudan müdahale etmesi ve İran'ın ülkedeki Husi gruplarını desteklemesi örgüt açısından kınanması gereken tutumdur. Ancak örgüt büyük ölçüde Suudi Arabistan'ın müdahalesini tasvip ederek İİT'nin çatışmadaki tarafsızlık konumuna zarar vermiştir.²⁹⁰ 2015 yılında Kuveyt'te düzenlenen 42. DBK toplantısında Yemen sorunu ele alınmış, ama hiçbir kayda değer sonuç görülmemiştir.²⁹¹

2015 ve 2016 yılları New York'ta yapılan yıllık koordinasyon toplantılarında, Yemen krizi İİT'nin gündeminden hiç düşmemiştir. 30 Eylül 2015'te yapılan Temas Grubu'nun toplantısında ise Yemen'in birliği, egemenliği, siyasi bağımsızlık ve toprak güvenliğinin sağlanması tekrar vurgulanmış, Yemen'in iç işlerine karışılması reddedilmiştir. Ayrıca, Yemen halkının özgürlüğü, demokratik haklara kavuşturulması, sosyal adalet ve kapsamlı bir kalkınma programı için destek verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Anayasanın üstünlüğü başta olmakla Yemen'in siyasi, ekonomik güvenliği ve istikrarı için sarf edilen çabaların destekleneceği bildirilen açıklamalarda, Husi militanların geri çekilmediği, Yemen halkına yönelik düşman eylemlerin engellenmediği sürece Yemen'de barışın gerçekleşmeyeceği vurgulanmıştır.²⁹²

2.9. İİT'nin Sorunlara Karşı Çabası

Müslümanların sorunlarına çözüm bulmak amacıyla kurulmuş olan ve İslam dünyasını temsil eden en geniş kapsamlı örgüt olarak İİT, kendinden beklenenin aksine,

²⁹⁰ M. Ihsan Qadir, M. Saifur Rehman, p. 373-374.

²⁹¹ Nasuh Uslu, s.33.

²⁹² Contact Groups on Mali, Somalia, Yemen and Bosnia Herzegovina Meet to Review Latest Developments. 09.04.2018, https://www.oicoci.org/topic/?t_id=11596&ref=4549&lan=en (Erişim tarihi: 22.05.2022).

yapılan tartışmalara Müslümanları temsilen katılamamakta hatta kendi varlığını tartışmaya açarak geleceğe dair bir umut vermemektedir.²⁹³ İİT'nin askeri müdahale yetkisinin olmaması, kararları uygulayacak bir askeri ittifaktan yoksun olması, boykot ve ambargo gibi yaptırımları uygulayacak bir mekanizmaya ve ekonomik kuruluşlara sahip olmaması; örgütün uluslararası platformda etkin bir aktör olmasını engellemiştir.²⁹⁴ İİT'nin İslam ülkeleri sorunlarına çözüm üretme noktasında pasif kalma nedenlerinden biri de İİT'de mali açıdan örgüte en fazla katkıda bulunan ülkelerin örgüt faaliyetlerinde ön plana çıkmasıdır. Bu durum, İslam ülkeleri arasında dayanışma ve iş birliğini sağlamak amacıyla oluşturulan örgütün, kendisine kaynak sağlayan bazı üyelerden çekinmesi yüzünden gündeme getirilmesi gereken en önemli konular arasında bulunan insan hakları, demokrasi, demokratik reform, temel hak ve hürriyetler gibi meselelerin görmezden gelmesine yol açmaktadır.²⁹⁵ Bu kapsamda, üye ülkeler arasında yaşanan bazı çatışmalar karşısında İİT arabulucu rolü dahi üstlenmemiş, yapmış olduğu arabuluculuklarda da sonuç alamamıştır. İİT'nin başarısızlığın en önemli nedeni, üye ülkelerin birbirinden oldukça uzak ve farklı bölgelerde yer almasıdır. Bu durum üye ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik anlayışlarında farklılık ve uyumsuzluklara yol açmaktadır. İİT üyesi ülkelerin coğrafi konumları dikkate alındığında İİT'nin bölge esasına göre veya jeopolitik özelliklere göre değil Müslüman kimliğine dayalı teşkil edilmiş bir yapı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, teşkilatı oluşturan ülkelerin bulunduğu güvenlik kompleksleri arasındaki uyumsuzluk, İİT'nin amacını gerçekleştirmesini olumsuz yönde etkilemektedir.²⁹⁶ Kuruluşundan beri “İslami Kaygılar Taşıyan”, “Din Boyutunun Ağırlıklı Olması” sloganı altında hareket eden İİT'nin yenilenen 2008 tarihli Kurucu Şartı Müslüman ülkelerin sorunlarıyla ilgilenmek, herhangi bir çatışma durumunda mümkün kadar barışçıl yollarla çözmek, kriz durumlarında arabuluculuk ve uzlaşma yöntemlerine başvurmak gibi bir çeşit maddeler içermektedir. Bundan başka da Müslüman azınlıklarla ilgilenmek, kadın haklarını

²⁹³ Mehmet Özkan, “İslam Konferansı Örgütü: Sorular ve Sorunlar”, 2008, <http://www.metkan.blogspot.com>, (Erişim tarihi: 05.11.2022).

²⁹⁴ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, s. 20.

²⁹⁵ Çağrı Erhan, “İslam Ülkeleri Arasında Stratejik İşbirliği”, *Türkiye Gazetesi*, 06.03.2012, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/prof-dr-cagri-erhan/islam-ulkeleri-arasinda-stratejik-is-birligi-526998>, (Erişim tarihi: 13.11.2022).

²⁹⁶ Fikret Birdişli, Maitituoheti Atawula, s. 82.

korumak, İslamofobiye karşı mücadele etmek, terörizmi yok etmek gibi meseleler İİT'nin öncelikli amaçlarındandır.²⁹⁷ Günümüzde uluslararası örgütler çalışma faaliyetlerini kapsayan faaliyetlerini küresel ve bölgesel sorunlara göre yürütmektedir. Devletlerin iç ve dış güvenlikleri sadece kendini değil, tüm dünyayı etkilemektedir. Küresel çapta gelişen uluslararası terörizm, savaş ve çatışmalar, ekonomik krizler, doğa çevre sorunları, organize suçlar, salgın hastalıklar, nükleer silahlar günümüzün en önemli sorunlarıdır. Bölgesel güvenlik sorunlarına ise sınır sorunları, su sorunları, iç çatışmalar, etnik milliyetçilik sorunları girmektedir.²⁹⁸ Bu gibi sorunlar örgütlerin olumlu çözüm bulmaları ve erkin karar almalarına engel olmaktadır. Bunların dışında bazen uluslararası örgütler pek çok sorun karşısında sessiz kalabilirler. Örgütlerin mali bütçelerinin yetersizliği onları küresel güçlere bağımlı hale getirmektedir. Bu yüzden, küresel güçler kendi çıkarları doğrultusunda örgütleri istediği gibi yönlendirebilmektedir.²⁹⁹ Bu bağlamda, İİT'nin sorunların çözümüne yönelik çabaları üye devletlerin hem kendi içindeki yönetim biçimi ve dini farklı görüşlerden, bunun dışında, küresel ve bölgesel uluslararası örgütlerin baskından kaynaklı olduğunu vurgulamak gerekir. Bu sebepten, İİT sorunlara dolaylı veya dolaysız müdahale etmekte, bazen de sessiz kalabilmektedir.

2.10. Batı'nın İslamofobi Düşüncesi Karşısında İİT'nin Rolü

Batı tarih kitaplarının pek çoğunca Hz. Muhammed (sav)'ın hayatı hakkında çarpıtılmış bilgiler verilmiştir. Zira bu konudaki bilgiler güvenilir kaynaklardan alınmamaktadır. Çünkü, İslam'ın doğuşundan beri Batılı toplumlar Müslümanlara karşı önyargılı tutumu söz konusudur.³⁰⁰ Batılı toplumların İslam dinine karşı reddiyeci tutumu, sanat ve kültür alanlarına da taşmış olup, karikatür ve resimlerle sergilenen olumsuz imaj inşasında da görülmektedir. 2005-2014 yılları arasında İİT'de Genel Sekreter olan Ekmeleddin İhsanoğlu bu hususta Batılıları şöyle anlatmaktadır:

²⁹⁷ Nasuh Uslu, s. 31.

²⁹⁸ Hatice Dönmez, s.41-51.

²⁹⁹Bkz: Muhittin Ataman, Mehmet Öztürk, "Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Başarısız Müdahalelerinin Nedenleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 2017, (ss.137-168), s.157-162.

³⁰⁰ Şenol Korkut, s.39.

“30 Eylül 2005’te Jyllands- Posten isimli bir Danimarka gazetesinin İslam peygamberinin karikatürlerini yayınlaması, İslam dünyasında infiale yol açmıştır. 27 Mart 2008’de daha büyük bir infiale yol açacak yeni bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme, Wilders adında Hollandalı aşırı sağcı bir partinin lideri tarafından İslam’ı ve Müslümanları rencide eden “Fitne” isimli filmin gösterime konmasıydı. Sonrasında, bazı Danimarka gazeteleri karikatürleri ilk defa yayımlanan gazeteciye suikast bahanesiyle bahsi geçen karikatürleri yeni yayınlamışlardır. Arka arkaya gerçekleşen bu tahrik edici gelişmeler karşısında İİT (İKÖ), tüm diplomatik yolları kullanarak birçok girişimde bulunmuş ancak, mahkemeler tüm bu olanları ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek herhangi bir işlem yapmaya gerek görmemiştir. Ancak, bu olumsuz ve tahrik edici hadiseler İİT (İKÖ)’ye yeni ders ve tecrübeler öğretmiş ve bu dersler neticesinde ilk olarak İİT (İKÖ) Genel Sekreterliği bünyesinde bir İslamofobi Gözlemevi kurulmuştur. Yine İİT (İKÖ) İslamofobiyle mücadele anlamında tüm Avrupa ülkeleriyle yakın temaslarda bulunarak yoğun bir diplomasi trafiği yürütmüş ve bu yapıcı diplomasi, İİT (İKÖ)’nin Brüksel’de bir temsilcilik açması neticesini vermiştir. Bunun önemli neticelerinden bir tanesi ise AB Bakanlar Konseyi’nin 28 Şubat 2006’da almış olduğu bir kararla İİT (İKÖ)’yi iş birliği yapacağı örgütler listesine dahil etmesi olmuştur.”³⁰¹

Bilindiği üzere, Samuel Huntington’un yazdığı “Medeniyetler Çatışması” adlı makalesi Batılı toplumlarda büyük yankı uyandırmıştı. Şunu da belirtelim ki günümüzde İslamofobi’nin daha da şiddetlenmesinde Batılı Müslümanların küresel boyutlu terör olaylarında iştirak etmeleri etkili olmuştur. Batılı genç Müslümanların böyle bir eylemlerde bulunmalarının sebebi ise psikolojik ve fiziksel dışlanmalardır.³⁰² İİT’nin Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu döneminde, 2005 yılında Mekke’de gerçekleştirilen 3. Olağanüstü İslam Zirvesi’nde kabul ettiği “10 Yıllık Eylem Planı” başlığı altında bir grup oluşturulmuş ve bu grubun İslami tenkit, her türlü karikatür yayını, gösteri ve hakaretleri takip edeceği bir çizelge ile İslamofobiye karşı mücadele yolları gözden geçirilmiş ve bu konuda karar alınmıştır.³⁰³ Ekmeleddin İhsanoğlu’nun girişimleriyle kabul edilen bu belge İslam Rönesansı veya modern dilde Yenilik Paketi olarak da adlandırılmaktadır. Bu belge esasında genel olarak, İslamofobi ve sorunların çözümü dışında terörizmle mücadele etmek, üye devletlerin ekonomik sorunlarını halletmek, eğitimi modern hayata uygun şekilde teknolojikleştirmek, hastalıkları azaltmak, ılımlı nesiller yetiştirmek, üye devletlerin refahını yükseltecek her türlü projeleri geliştirmek, baştan tutma her türlü problemlere çare bulmak gibi önemli meselelerin uygulanması konusunda girişimler başlatılmıştır. Bu girişimler 2008 yılında netice vermeye başlamış, sonucu 2011 tarihinde yapılacak olan yeni reform hareketlerini getirmiştir. Bu hareketler sayesinde diğer uluslararası örgütlerle koordinasyon sağlanarak eğitim programları geliştirilmiş, bu sayede İİT açısından önemli olan eğitimli

³⁰¹ Abdulrahman İlhan, s.81; Ekmeleddin İhsanoğlu, s. 172-190.

³⁰² Şenol Korkut, s.51.

³⁰³ İlay Aygün Kılıç, s.64-66.

personel ve tecrübeli diplomatların yetiştirilmesi öngörülmüştür.³⁰⁴ Bu reform hareketleri İT'nin Batı ile geliştirdiği ilişkileri neticesinde kaydedilen değişiklikler İslam dininin doğru anlaşılması ve İslamofobi'nin azaltılmasına yöneliktir.

³⁰⁴ Merve Acar, s. 61-62.

SONUÇ

Uluslararası örgütler uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biridir. Bu örgütler 19. yüzyıldan başlayarak, “Avrupa Uyumu” adıyla ortaya çıkmış, 20. yüzyılın ortalarına kadar görece yavaş seyreden evrelerden geçmiştir. Bu süreçte en önemli gelişme Büyük Harp sonrası dünyada barışı ve istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuş olan Milletler Cemiyeti’nin kuruluşu olmuştur. Fakat, uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler, dünya savaşının adil bir sistem oluşturamaması, harbin ortaya çıkmasına neden olan koşulların ortadan kaldırılamaması bu cemiyeti başarısız kılmıştır. Fakat, her şeye rağmen Milletler Cemiyeti, o zamana kadar görülmemiş şekilde kapsayıcı özelliği haiz bir örgüt olarak kendini göstermiştir; araştırmacılar bu yüzden, Milletler Cemiyeti’ni uluslararası örgütlerin şekillenmesi bakımından “büyük deney” olarak adlandırmışlar. Uluslararası örgütlerin gelişme sürecinin bir başka önemli evresi İkinci Dünya Savaşı ile birlikte başlamıştır. BM’in kuruluşu savaşın galip devletleri tarafından Milletler Cemiyeti örneğinde yaşanmış olan başarısızlığın sonuçlarını da dikkate almakla gerçekleşmiştir. Kuşkusuz, bugüne kadar devam eden süreç içinde pek çok yönüyle eleştirilen BM, her şeye rağmen dünyanın en büyük, kapsayıcı ve görece etkin gücüne sahip bir örgüttür. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası örgütler alanındaki en büyük dönüşümün en önemli özelliği çok sayıda ve değişik amaç ve hedefleri olan örgütlerin ortaya çıkmasıdır. Uluslararası örgütlenme sürecinde, İslam dünyası bakımından en yaşanan en önemli gelişme 1969’da İslam İşbirliği Teşkilatı’nın (eski adıyla İslam Konferansı Örgütü) kurulması olmuştur. Teşkilat, dört kıtada 57 ülkeyi kapsayan, geniş coğrafyaya hitap eden, zengin ekonomik ve beşerî potansiyele sahip coğrafyaya hitap eden bir örgüttür. Teşkilat’ın amacı, İslam ülkeleri arasında iş birliği ve dayanışmayı sağlamaktır. İslam İşbirliği Teşkilatı’nın alan yazınında tartışma doğuran değerlendirmelere tabi tutulduğunu vurgulayarak, özellikle işlevselliği konusunda belli başlı tespitlerde bulunabiliriz. Bu tespit, yorum ve değerlendirmeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Bilindiği üzere, uluslararası örgütler alan yazınında değişik kriterler üzerinden sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, örgütlerin geniş yelpazede, değişik yönleriyle ele alınarak değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Uluslararası örgütler siyaset yazınında farklı kriterler baz alınarak değişik sınıflandırmalara tabi tutulmaktadırlar. İslam İşbirliği Teşkilatı örgütünün farklı kriterler değerlendirilmesi sonucunda bu örgütün

coğrafi anlamda herhangi bir sınırlandırmaya tabi olmadığı, evrensel nitelik taşıdığı tartışmalıdır. Nitekim, İslam İşbirliği Teşkilatı evrensel örgütlere özgü olan heterojenlik ilkesine uygun olmadığı, üyelerin sadece İslam ülkelerinden ibaret olacağı görülmektedir. Amaç ve hedefleri bakımından İslam İşbirliği Teşkilatı “dini, politik, ekonomik ve kültürel bir örgüt olduğu, genel kapsamlı bir uluslararası niteliğe” sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada, teşkilatın dini mi siyasi mi bir teşkilat olduğuna değinilmiştir. Her ne kadar İslam ülkelerinin uluslararası çapta örgütlenmesi sonucu ortaya çıkmış olsa da örgütün dini bir örgüt olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Keza, teşkilata üye olan devletler, İslam dünyasının birer mensubu olmalarına rağmen, siyasi sistem, hukuk sistemi, sekülerleşme vd. kriterler açısından çok farklı yelpazede yer aldıkları bilinmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı’nın yetki niteliği bakımından bütünleşmeyi amaçlayan bir örgüt değil, iş birliğine dayalı bir kuruluş olduğu sonucuna varılmıştır.

İslam İşbirliği Teşkilatı kuruluşundan bugüne kadar amaç ve hedeflerinde, ayrıca, kurucu belgesi olan Şartında belli başlı değişmelere gidilmiştir. Bu değişimler, içinde bulunduğu uluslararası sistemde yaşanan değişmelere paralel olarak gelişme de bu değişmelerin ruhuna tam olarak cevap verdiği söylenemez. İncelenen araştırmalarda, BM’den sonra dünyanın en kapsayıcı örgütü olan İslam İşbirliği Teşkilatı, kendisiyle ilgili beklentileri karşılayıp karşılamadığı konusunda tartışma ve eleştirilerin söz konusu olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Bu eleştirilerin haklılık yanı çok daha fazladır. Fakat topyekûn bir şekilde teşkilatın hizmetlerini sarf-ı nazar etmek doğru olmayacaktır. Bu yüzden, örgütün faaliyetiyle ilgili yetersizliklerin hem objektif hem de subjektif nedenlerden kaynaklandığı gerçeğinin altını özellikle çizmek gerekir. Bu noktada örgütün işlevselliği konusu devreye girmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda ekonomik, örgütsel ve güvenlik ekseninde örgütün nasıl bir işlevsellik sorunuyla karşılaştığına ilişkin tespit ve yorumlarda birbiriyle örtüşen sonuçlara varılmıştır. Öncelikli olarak örgütün hitap ettiği coğrafya dünya enerji kaynaklarının önemli bir kısmını bünyesinde barındırmaktadır. Bu rezervler Rusya ve ABD’den farklı olarak, daha az tüketilmiştir. Bu husus, söz konusu devletlere avantaj sağlamaktadır. Fakat, İslam ülkeleri petrol ve doğal gaz üretimi için gereken teknoloji konusunda Batı’ya muhtaç olarak kalmaktadır. Ayrıca, bu kaynaklar rasyonel şekilde kullanılmamakta, yöneticilerin ve varlıklı ailelerin ellerinde bulunmakta, bu vesileyle siyasi manipülasyonlara araç olmaktadır. Bu durumun değişmesi hâlihazırda şartlarda

mümkün görünmemektedir. Doğal kaynaklar açısından İslam İşbirliği Teşkilatı ülkeleri arasında ciddi farklar vardır. Bu durum, doğrudan ülkelerin maddi gücünü, aynı zamanda refah durumunu yakından etkilemektedir. Bu yüzden, gelir kaynağı olmayan ülkelerde yoksulluk ve yetersizlikten kaynaklanan gelir sorunu yaşanırken, toplumsal huzursuzluklara, hatta terör örgütlenmelerine yol açmaktadır. Kuşkusuz, devletlerin egemen hakları doğrultusunda sahip oldukları doğal kaynaklar ve maddi varlıklar o devlete ait öz kaynaklardır. Bu kaynakların diğer ülkeler arasında dağıtımını söz konusu değildir. Fakat, bu durumda önemli olan husus, üye devletlerin sahip olduğu zenginliklerin korunması, geliştirilmesi ve ortak çıkarlar doğrultusunda örgüt mensubu olan ülkeler arasında ekonomik ve ticari iş birliğinin kurulmasıdır. Bu durumun, sağlıklı bir şekilde değerlendirileceği takdirde, bu durumun üye devletler, refah, zenginlik, güç ve itibarlarına olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Ülkeler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, bu bağlamda, örgüte işlevsellik kazandırılması yoluyla bahsi geçen yetersizliklerin giderilmesi yönünde etkin adımlar atılabilir. Bu girişimler ayrıca, yabancı yatırımların teşvik edilmesi için yasal ve ekonomik altyapının kalkınma çabalarına ivme kazandıracaktır. Yapılan araştırmalarda, İslam İşbirliği Teşkilatı üye devletlerinde düşük istihdam oranı, sözleşmelerin pahalı olması, kara ve hava taşımacılığındaki yetersizlik, bilimsel yayınlar konusunda bir geri kalmışlık, teknoloji ihracatının düşük seviyede olması, ekonomik açıdan işlevsellik sorununu belirleyen hususlardır.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın yapısal ve yönetsel yönden ciddi şekilde işlevsellik sorununun olduğunu vurgulamak gerekir. İşlevsellik sorunu jeopolitik, bölgesel, uluslararası sistemde yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır. Örgütün finansman sorununun çözümünde mali kaynakları güçlü olan devletlerin öncelikli rol oynaması, onları, ister istemez örgüt nezdinde güçlü konuma getirmektedir. Değişik coğrafyalarda yer alan devletlerin kendi çıkarlarını incelemeleri de işlevsellik sorununu doğuran bir başka nedendir. İran, Suudi Arabistan, Mısır vd. devletlerin kendi çıkarlarını örgütün ortak çıkarlarına tercih edilmesi örgüt çerçevesinde örtülü çekişmelerin yaşanmasına ve fikir birliği sağlanmasına engel olmaktadır. İran'ın "Şii jeopolitiği"ne yönelik "devrim faaliyetleri", Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olan Vahabiliğin yaygın hale getirilmesi yönündeki faaliyetler, değişik ülkelerin iktidar dışı yapılar, hatta terör örgütleriyle bile zaman zaman pazarlık içine girmeleri İslam dünyasının, bu doğrultuda örgütün imajını ciddi şekilde etkilemektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bir başka sorunu da zaman

zaman kendini dışa vuran Arap milliyetçiliği yönündeki eğilimidir. Bu yüzden, Arap dünyasında yaşanan çatışmalar konusunda teşkilatın sergilediği hassas tavrı, Karabağ ve Bosna Hersek gibi konularda sergilenmediğini de ayrıca, vurgulamak gerekir. İslam İşbirliği Teşkilatı demokrasi ve insan hakları konusunda son derece sessiz ve pasif bir tutum sergilemektedir. Bu tutumunu, Arap Baharı döneminde de sergilediği için ciddi şekilde eleştiriye maruz kalmıştır. Örgütün böyle bir tutum sergilemesinin nedeni üye devletlerin demokrasi ve insan hakları sıralamasında çok düşük endekslere sahip olmalarıdır. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bir sorunu da insan hakları konusunda evrensel hukuk normlarının kabul edilmesinde zorlanmasıdır. Bunun temel nedeni İslam ülkelerinin Batı hukukunu kendi örf, kültür ve ahlak yapılarına uygun olmamasına ilişkin bir bakış açısına sahip olmaları, evrensel hukukun benimsenmesi konusunda çekinceli davranmalarıdır. Fakat, bu belgelerin yerine konulacak yasal düzenlemelerin çıkarılması yönündeki örgüt faaliyetlerinin zayıf kalması paradoksal bir durum doğurmaktadır. Yukarıda belirtilen eleştirel hususlara rağmen, başarılı ve başarısız yönleriyle teşkilat İslam dünyasını temsil eden en kapsamlı örgüt olması, kritik zamanlarda devreye girecek ve diğer uluslararası kurumlar ve devletlere diyalog kurabilecek bir güce sahip olması önemli bir husus olarak takdire şayandır.

KAYNAKÇA

- Acar Merve, “Uluslararası Bir Aktör Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:1, Yıl: 2019, (ss. 51-68).
- Affiliated, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=66&p_ref=35&lan=en, Erişim tarihi:12.08.2022).
- Afrika Birliği, <https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).
- Ağır Hüseyin, Metin Mehmet, “İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkelerinin Kendi İçindeki Dış Ticareti”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, Yıl: 2017, (ss. 125-138).
- Akgül Mehmet Serhat, Türkiye’nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı (T.C. Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yayınlanmış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara 2013.
- Akın Faruk, “Türkiye ve Seçilmiş İslam Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, 2017 (ss. 60-73), s. 72.
- Akkaya Gülşah Neslihan, “Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen”, *SETA Analiz*, 70, 2013.
- Akyol Cansel Poyraz, “Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 21, Yıl: 2017 (ss. 277-302).
- al-Ahsan Abdullah, “Conflict among Muslim Nations: Role of the OIC in Conflict Resolution”, *Intellectual Discourse*, 12(2), 2004, (pp. 137-157).
- Al-Midani Mohammad Amin, Presentation of The Islamic International Court of Justice: A Muslim Judiciary Court, Arab Center for International Humanitarian Law and Human Rights Education (ACIHL), https://acihl.org/articles.htm?article_id=8 (Erişim tarihi: 12.12.2022).
- Alpkaya Gökçen, “Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran 1991.
- Altiner Bilal, “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (ss.1-9).

- Arap Devletleri Ligi (AL), <https://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).
- Arı Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa Yayınları, Bursa 2017.
- Arı Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Savaş, Siyaset, Diplomasi*, Cilt: 1, Dora Yayınları, Bursa 2017.
- Arıboğan Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınları, İstanbul 2001.
- Arıboğan Deniz Ülke, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 4.Baskı (Derleyen: Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınevi, İstanbul 2005.
- Armaoğlu Fahir, *20. Yüzyılın Siyasi Tarihi* (Cilt I. 1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, Ankara 1994.
- Arslan Kahraman İsmet, “İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Yıl:2014, Cilt:10, Sayı:21, (ss. 179-198).
- Arslan Kahraman, “İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 21, 2014 (ss. 179-198).
- At Annual Coordination Meeting of OIC Foreign Ministers Al-Othaimen Stresses on Values of Knowledge, Tolerance and Moderation. 27.03.2018, https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=15784&ref=7999&lan=en, (Erişim tarihi: 22.05.2022).
- Ataman Muhittin, “İslam İşbirliği Teşkilatı: Müslüman Ülkelerin Birleşmiş Milletler”, İçinde: *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler* (Editörler: Şaban H. Çalış, Erdem Özlük), 2. Baskı, Çizgi Yay., İstanbul 2018, (ss. 239-269).
- Ataman Muhittin, Gökşen Ayşe Nur, “Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) Analiz*, 2014.
- Ataman Muhittin, Öztürk Mehmet, “Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Başarısız Müdahalelerinin Nedenleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2, Yıl: 2017, (ss.137-168).
- Ataman Muhittin, Öztürk Mehmet, “Uluslararası Örgütlerin Devlet-içi Çatışmalara Başarısız Müdahalelerinin Nedenleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 2017, (ss.137-168).
- Ataman Mühittin, “İKÖ: Müslüman Ülkelerin Birleşmiş Milletleri”, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye* (Editör: Şaban H. Çalış vd.), Çizgi Kitapevi, Konya 2006, (ss. 239-269).

- Ateş Davut, *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Dora Yayınları, Bursa 2014.
- Bakan Selahaddin, Katılmış Canan, “Ortadoğu’da Bir Bölgesel Örgüt Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, (ss. 80-96).
- Bakan Selahaddin, Katılmış Canan, “Ortadoğu’da Bir Bölgesel Örgüt Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl: 2021, (ss.80-96).
- Baxter Craig, “Bangladesh's Foreign Relations”, İçinde: *South Asia in World Politics*, (Ed: Devin T. Hagerty), USA: Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2005, (pp. 71-88).
- Benek Seda, Türkiye’nin İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri ile Karşılıklı Ticaretin Çekim Modeli Yaklaşımı ile Analizi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2019.
- Bennett A. LeRoy, Oliver James K., *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler* (Çeviren: Nasuh Uslu), BB101, Ankara 2015.
- Birdişli Fikret, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31 Yıl:2011/2, (ss.149-169)
- Birdişli Fikret, Atawula Maitituoheti, “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)’nin Önemi ve Bölgesel Güvenlik Sorunlarının Çözümünde İşlevsizliğinin Nedenleri”, *Türkiye ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)*, Cilt: 6, Sayı: 20, 2019 (ss. 77-101).
- Blech Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Boyer Alain, *Siyonizm’in Kökenleri*, (Çeviren: Nezih Uzel), İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Charter of the Organisation of Islamic Cooperation (OIC), https://www.oic-oci.org/upload/documents/charter/en/oic_charter_2018_en.pdf (22.05.2022).
- Cleveland William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul 2004.
- Cleveland William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul 2004.
- Contact Groups on Mali, Somalia, Yemen and Bosnia Herzegovina Meet to Review Latest Developments. 09.04.2018,

https://www.oicoci.org/topic/?t_id=11596&ref=4549&lan=en (Erişim tarihi: 22.05.2022).

- Çağırın Mehmet Emin, *Uluslararası İnsan Hakları*, Platin Yayınları, Ankara 2006.
- Çakar Recep, “Dünyadaki İslami Bankacılığın Gelişimi ile İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri; Granger Nedensellik Analizi”, *Turkish Studies International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)*, Volume: 13/15, Spring 2018, (ss. 81-99).
- Çakmak Haydar, *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*, Doğu Kitabevi İstanbul 2014.
- Çalış Şaban Halis, “Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Kuramlar ve Tarihi Başlangıçlar”, İçinde: *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler* (Editörler: Şaban H. Çalış, Erdem Özlük), 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022.
- Çalışkan Şefik, İslam Konferansı Örgütü, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.
- Çınar Fatma, “İslam Ticareti Geliştirme Merkezi Nasıl Çalışıyor?”, <https://katilimfinans.com.tr/islam-ticareti-gelistirme-merkezi-nasil-calisiyor-makale,12670.html>, 08.02.2021, (Erişim tarihi: 12.12.2022), Subsidiary, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=64&p_ref=33&lan=en#ICDT_, (Erişim tarihi: 12.12.2022).
- Dalar Müge, Afrika Birliği Örgütü’nden Afrika Birliği’ne: Afrika’da Bütünleşme Çabaları (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler/Afrika Çalışmaları/ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.
- Daviş Adid, *Arap Milliyetçiliği*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Davut Dursun, İslâm Konferansı Teşkilâtı, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam-konferansi-teskilati> (Erişim tarihi: 12.10.2022)
- Dedeoğlu Beril, “Uluslararası Örgütlerin Farklı Sınıflandırma Biçimleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 49, Sayı: 0, Yıl: 1998 (ss. 15-30).
- Demir İdris, “Doğal Gaz”, İçinde: *Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (Editör: Mehmet Şahin), Kopernik Yay., İstanbul 2019, (ss. 291-308).
- Diriöz Ali Oğuz, Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/4ali.pdf, (Erişim tarihi: 08.08.2022).

- Doğan Sercan, “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: 21. Yüzyılda Tarihi İpek Yolunu Canlandırma Çabaları”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011 (ss. 63-70).
- Doğan Soner, *Türkiye'nin Dönem Başkanlığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı*, İNSAMER, 2016, ayrıca: https://www.insamer.com/tr/islam-isbirligi-teskilati-ve-turkiyenin-donem-baskanligi_442.html (Erişim tarihi: 22.10.2022).
- Dönmez Hatice, *İslam Ülkelerinin Güvenlik Sorunları ve İslam İşbirliği Teşkilatı* (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2020.
- Duran Mehmet Ali, “*Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti*”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2020, (ss.135-158.).
- Dursun Davut, *İslam Dünyasında Entegrasyon Hareketleri ve İslam Konferansı Teşkilatı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- Dursun Hatice Rümeysa, “Dünden Bugüne Kuzey Afrika’da Otonomi Arayışı: Mağrip Arap Birliği”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dunden-bugune-kuzey-afrika-da-otonomi-arayisi-magrip-arap-birligi/1975070>, (Erişim tarihi:16.09.2020)
- Efegil Ertan, Pakin-Albayrakoğlu Esra, *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-İçi Çatışmaların Analizleri*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015.
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, <https://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-eit.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 28.03.2022).
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT) Geleceği* (Hazırlayan: Büyükelçi (E) Numan Hazar), Rapor No: 108, Şubat 2012.
- Eralp Atila, *Devlet ve Ötesi*, İstanbul 2014.
- Erdoğan İbrahim, “Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2013, (ss. 265-292).
- Ergül Engin, “Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Bağımsız Daimî İnsan Hakları Komisyonu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:19, Ekim 2014, (ss. 491-516).
- Erhan Çağrı, “İslam Ülkeleri Arasında Stratejik İşbirliği”, *Türkiye Gazetesi*, 06.03.2012, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/prof-dr-cagri-erhan/islam-ulkeleri-arasinda-stratejik-is-birligi-526998>, (Erişim tarihi: 13.11.2022).
- Əhmədov Elçin, *Ermənistanın Azərbaycanca təcavüzü: təhlili xronika: 1987-2011*, Letterpress, Bakı 2012.

- Fas'tan Kudüs Komitesi'nin yeniden toplanması için çağrı, <https://www.indyturk.com/node/290861/d%C3%BCnya/fastan-kud%C3%BCs-komitesinin-yeniden-toplanmas%C4%B1-i%C3%A7in-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1> 25.12.2020, (Erişim tarihi: 18.08.2022).
- Final Communique of the 13th Islamic Summit Conference, İstanbul 2016, Madde 33, http://www.oic-oci.org/upload/conferences/is/13/en/13_is_final_com_en.pdf, (Erişim tarihi:13.12.2016)
- Gasimov Niyazi, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yukarı Karabağ Sorununa Bakışı ve Çözüm Arayışları (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.
- Gelişen 8 Ülke (G-8) Teşkilatı, <https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-d-8-tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).
- Gemalmaz Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 7. Baskı, Legal Yay., İstanbul 2020.
- Genç Mehmet, “Avrupa Örgütlenmesindeki Evreler”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt X, Sayı: 1-2, Nisan-Kasım 1989 (ss.87-103).
- Gönlübol Mehmet, *Uluslararası Politika: ilkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Atilla Kitabevi, Ankara 1993.
- Gündüz Ali Yılmaz, Kaya Mehmet, “Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 10, Mayıs 2014, (ss. 130-169).
- Hasgüler Mehmet, Uludağ Mehmet B., *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayınları, Ankara 2005.
- Hasgüler Mehmet, Uludağ Mehmet, *Uluslararası Örgütler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIK), Conflict Barometer 2018, <http://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en>, (Erişim tarihi: 08.10.2022).
- <https://www.oic-oci.org/extraordinary/summit>, (Erişim tarihi: 16.10.2022).
- <https://iifa-aifi.org/en>, (Erişim tarihi: 12.12.2022).
- <https://mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 12.10.2022).
- https://worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=asc, (Erişim tarihi: 12.10.2022).

- <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim tarihi: 10.12.2022).
- <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim tarihi: 10.12.2022).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120229-2.htm>, (Erişim tarihi: 22.10.2022).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615M1-2.htm>, (Erişim tarihi: 22.10.2022).
- <https://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>, (Erişim tarihi: 16.06.2022).
- İslamic Organization for Food Security , <https://www.iofs.org.kz/page/our-history> (Erişim tarihi: 12.05.2022).
- Islamic Organization for Food Security (IOFS). Vision 2031. 10 Year Strategic Plan*, September 14, 2021, Enabling a Sustainable OIC Food System, https://www.iofs.org.kz/uploads/documents/1632369830875_en.pdf, (Erişim tarihi: 12.05.2022).
- İslamic Solidarity Fund (ISF) and its Waqf, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=64&p_ref=33&lan=en#ISLAMIC_SOLIDARITY_FUND, (Erişim tarihi: 10.10.2022).
- İslamic Universities, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=238&p_ref=80&lan=en, (Erişim tarihi: 22.08.2022).
- İslamic University of Technology, <https://iutoic-dhaka.edu/about> (Erişim tarihi: 16.11.2022).
- İhsanoğlu Ekmeleddin, *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı. 1969-2009*, Timaş yayımları, İstanbul 2014.
- İkizoğlu Mehmet, “İktisadi Bütünleşme ve Ekonomik Etkileri: Türkiye-İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri”, *İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans tezi, Malatya, 2015.
- İlhan Abdulrahman, Türkiye'nin Dış Politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı (1969-2012), (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2019.
- İnan Rüma, “Uluslararası Örgütler”, İçinde: *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (Editör: Evren Balta), İletişim Yayınları, Ankara 2014 (ss. 371-40).
- İnternet Erişimi: https://www.oic-org/oicv2/page/?p_id=67&p_ref=36lan=en, (Erişim tarihi: 22.01.2022).

- İSEDAK 38. Toplantısı Açılış Programı'nda Yaptıkları Konuşma, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/141900/isedak-38-toplantisi-acilis-programi-nda-yaptiklari-konusma> (Erişim tarihi: 12.11.2022).
- İSEDAK Resmi Web Sitesi: <http://www.comcec.org/isedak/isedak-hakkinda-2/> (Erişim tarihi: 13.10.2022).
- İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye/Gözlemci Devletlerin Anayasa/Yüksek Mahkemeleri 1. Yargı Konferansı, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/uluslararasi-iliskiler/islam-isbirligi-teskilati-na-uyegozlemci-devletlerin-anayasayuksek-mahkemeleri-1-yargi-konferansi/>, (Erişim tarihi: 18.08.2022).
- İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) Üye Devletlerin Anayasa ve Yüksek Mahkemeleri/Konseylere ve Muadili Kurumları I. Yargı Konferansı (J-OIC) İstanbul Deklarasyonu. <https://www.anayasa.gov.tr/media/4229/iit-deklarasyonu.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2022).
- İslam İşbirliği Teşkilatının Resmi Web Sayfasından güncellenmiştir; <https://www.oic-oci.org/confdetail/?cID=14&lan=en> (Erişim tarihi: 16.10.2022).
- İslam Konferansı Teşkilatı Resmi Web Sayfasından güncellenmiştir; <https://www.oic-oci.org/confdetail/?cID=11&lan=en>, (Erişim tarihi: 22.12.2022).
- İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi–IRCICA, 1 Ocak 1980, <https://www.ircica.org/tr/ircica/islam-tarih-sanat-ve-kultur-arastirma-merkezi-ircica>, (Erişim tarihi: 12.10.2022).
- Kalabalık Aydoğan, “Kuruluşunun 49'uncu yılında İslam İşbirliği Teşkilatı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kurulusunun-49uncu-yilinda-islam-isbirligi-teskilati/1264063>, 25.09.2018, (Erişim tarihi: 18.06.2021).
- Kan Kürşat, “Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler”, *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler* (Editörler: Şaban H. Çalış, Erdem Özlük), 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022, (ss. 49-82).
- Karabulut Bilal, “Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Güvenlik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Mayıs, 5(1), 2021, (ss. 51-87).
- Karaköse Hasan, “Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış (XIX. Yüzyılın Ortalarından XX: Yüzyılın Ortalarına Kadar)”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2018, (ss. 150-165).
- Kasalak Kadir, “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 3, Sayı:25, 2016 (ss. 65-78).

- Kaya Merve, Emirhan Kaya, “Türkiye’nin 2000’li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1) 2019, (ss. 505-520).
- Kemiksiz N. Neşe, “Filistin Sorunu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt:11, Sayı:1, 2016 (ss.133-179).
- Keskin Bunyamin, “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT): Tarihi, Yapısı ve Geleceği”, *SETA Perspektif*, Sayı:125 Nisan 2016 (ss. 1-4).
- Kılıç İlay Aygün, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ekmeleddin İhsanoğlu Örneği (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.
- Koçer Gökhan, “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2004, (ss. 101-122).
- Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), <https://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).
- Kütükçü Akif, “Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 2004, (ss. 259-276).
- Mağrip Arap Birliği (MAB), <https://www.mfa.gov.tr/magrip-arap-birligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).
- Mağrip Arap Birliği, <https://www.mfa.gov.tr/magrip-arap-birligi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 08.08.2022).
- Mehdiyev Elvin, Azərbaycanın İslam ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlığının inkişaf perspektivləri, (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Yüksek lisans tezi), Bakı 2016.
- Meray Seha L., *Uluslararası Hukuk ve Örgütler*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979.
- Miş Nebi, Medaim Yanık, “Ekmeleddin İhsanoğlu’nun Siyasal Anlamı”, Sayı: 105, *SETA Analiz*, Ağustos 2014.
- Mudefi Hüseyin M.A., Suudi Arabistan Petrol Politikası, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1988.
- Muslu Ensar, Uluslararası Sistemde Uluslararası Örgütlerin Rolü: İslam Konferansı Örgütü Örneği, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012.

- Observes, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=179&p_ref=60&lan=en, (Erişim tarihi: 22.01.2022).
- OIC Contact Groups on Palestine, Jammu And Kashmir, Sierra Leone and the Aggression of Armenia against Azerbaijan meet on the Sideline of the ACM in New York. 27.03.2018, https://www.oicoci.org/topic/?t_id=11570&ref=4538&lan=en, (Erişim tarihi: 22.05.2022).
- OIC Economic Outlook: Transforming The Potentials Into Impact, <http://www.sesric.org/files/article/562.pdf,2016>, (Erişim tarihi: 02.03.2020).
- Öke Mim Kemal, *Siyonizm ve Filistin Sorunu*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011.
- Örgüt, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 12.05.2022).
- Özbay Abdullah, İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin (SESRIC) İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Üyesi Ülkelerde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Sağlanmasına Yönelik Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021.
- Öz Cangaz Merve, Avrupa Ahengi'nin Yapısal Özellikleri Çerçevesinde "Güç Dengesi" ve "Politik Eşitlik" Kavramlarının Karşılaştırılması (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- Özkan Mehmet, "İslam Konferansı Örgütü: Sorular ve Sorunlar", 2008, <http://www.metkan.blogspot.com>, (Erişim tarihi: 05.11.2022).
- Öztürk Burcu, The Role of Religion in International Relations: The Case of The Relations Between Turkey and Organisation of Islamic Cooperation (OIC), (Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Master Thesis), Ankara 2013.
- Öztürkler Harun, "Ekonomi Politik", İçinde: *Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (Editör: Mehmet Şahin), Kopernik Yay., İstanbul 2019, (ss. 309-330).
- Polat Doğan Şafak, "Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:76, (ss. 1950-1967).
- Qadir M. Ihsan, Rehman M. Saifur, "Organization of Islamic Co-operation (OIC) and Prospects of Yemeni Conflict Resolution: Delusion or Plausible Reality", *Journal of Political Studies*, 22(2), 2015, (pp. 367-81).

- Sağlam Bilal, “Bir Aktör ’İslam İşbirliği Teşkilatı’nın (İİT) Uluslararası Olma Potansiyeli”, (Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2015.
- Sağlam Bilal, İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) uluslararası bir aktör olma potansiyeli (Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Ana Bilim Dalı), Ankara, 2015.
- Sarac Nurullah, “Afgan hükümeti ile Hizb-i İslami örgütü barış anlaşması imzaladı”, *Euronews*, 22.09.2016, <https://tr.euronews.com/2016/09/22/afgan-hukumeti-ile-hizb-i-islami-orgutu-baris-anlasmasi-imzaladi>, (Erişim tarihi: 10.10.2022).
- SESRIC, Topyekün Kalkınma İçin İşbirliği*, İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi, <https://www.sesric.org/files/SESRIC-Brochure%20-TR-2015.pdf>, (Erişim tarihi: 12.10.2022).
- Sey Nurbay, “İslam İşbirliği Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme: Ekonomik Sorunlar ve Fırsatlar”, *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 2020, (ss. 55-74).
- Sharqieh Ibrahim, “Can the Organization of Islamic Cooperation (OIC) Resolve Conflicts?”, *Peace and Conflict Studies*, 19(2), 2012, (pp. 218-236).
- Sığırcı İlhami, Simge Yenioglu, “Uluslararası Sağlık Örgütlerinin Türkçeye Çevirisi ve Kısaltmasının İncelenmesi”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, Sayı: 33, Güz, 2022, (ss. 135-168).
- Soysal İsmail, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt I (1945-1990)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Sözmezoğlu Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989.
- Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en#isesco (Erişim tarihi: 22.12.2022).
- Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).
- Specialized, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=65&p_ref=34&lan=en, (Erişim tarihi: 12.08.2022).
- Standing Committees, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=172&p_ref=58&lan=en, (Erişim tarihi: 18.08.2022).
- Standing Committees, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=172&p_ref=58&lan=en (Erişim tarihi: 18.08.2022).

- Standing Committees, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=172&p_ref=58&lan=en (Erişim tarihi: 18.08.2022).
- Statute of the OIC Women Development Organization, https://oic-iphrc.org/docs/en/legal_instruments/OIC_HRRIT/385106.pdf, (Erişim tarihi: 06.08.2022).
- Sur Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2018.
- SWOT Outlook on OIC Member Countries, 2011, (pp. 8-20), <https://www.sesric.org/publications-detail.php?id=188>, (Erişim tarihi: 12.07.2020).
- SWOT Outlook on OIC Member Countries, 2011, (pp. 8-20), <https://www.sesric.org/publications-detail.php?id=188>, (Erişim tarihi: 12.07.2020).
- Şahin Güngör, Beyhan Osman Raşid “Afrika Birliği’nin Küresel Sistemde Güç Merkezi Olma Hedefi ve ‘Gündem 2063’ Vizyonu”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Sayı: 40, Kasım 2021, (ss.201-244).
- Şahin Türel Yılmaz, “Örgütler: KİK/Arap Birliği/İİT/D-8”, İçinde: *Orta Doğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (Editör: Mehmet Şahin), Kopernik Yay., İstanbul 2019 (ss. 407-451).
- Şefik Çalışkan, s.50-52; Söner Doğan, “Türkiye’nin Dönem Başkanlığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı”, İNSAMER Yayınları, Kasım 2016. Liste, tarafımızdan güncellenmiştir.
- Şentürk Recep, “Doğu ve Batı Medeniyetlerinde İnsan Hakları”, *Kur’ân ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, (s. 21-51).
- Talas Mustafa, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 29, Yıl: 2011, (ss. 387-401).
- Tanrıverdi Görkem, Filipinler’de Barış Süreci, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018.
- Terzioğlu Süleyman Sırrı, *Bir Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak İslâm İşbirliği Teşkilatı*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- The OIC – 2025: Programme of Action*, İstanbul, 2016.
- The Secretary General travels to New York for the UN General Assembly Meetings on Palestine, Syria and the First Contact Group Meeting on Yemen. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=10480&ref=4135&lan=en, (Erişim tarihi: 22.05.2022).

- The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC), <https://www.sesric.org/> (Erişim tarihi:12.10.2022).
- Thompson Alexander, Duncan Snidal, *International Organization: Institutions and Order in World Politics*, Production of Legal Rules, Edward Elgar Publishing 2011.
- Tokgöz Habip, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Teodor Herzl ve Siyonizm”, *Anasay*, Sayı:1, 2017 (ss. 183-195).
- Topuz Zuhâl Çalık, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Filistin- İsrail Barış Sürecine Etkisi, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2016.
- Tuncel Gökhan, “Ulus Devletin Dönüşümünde Hükümet Dışı Örgütlerin Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 2014 (ss. 39-54), s. 42; Nematollah Aghabalaei Fanid, “Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Yargılamadaki Etkisi (Mahkeme Dostları)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 7, Sayı 4., 2020, (ss. 2783-2810).
- Tüysüz Nurettin, “*Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması*”, (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi), TC. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 2011.
- Uluslararası Kuruluşlar, Örgütler, Alt Birim ve Kuruluşları Listesi, <https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-kuruluslar-agustos-2020.pdf>, (Erişim tarihi: 22.08.2022).
- UN votes resoundingly to reject Trump’s recognition of Jerusalem as capital. *The Guardian*. 21.09.2017,<https://www.theguardian.com/world/2017/dec/21/united-nations-un-vote-donald-trumpjerusalem-israel> (12.12.2020).
- Union of OIC News Agencies (UNA), <https://uia.org/s/or/en/1100041138> (12.08.2022).
- Uslu Nasuh, "İslam İşbirliği Teşkilatı ve Çatışmaların Çözümü", *Avrasya Etüdlere*, Cilt: 54, Sayı: 2, Yıl: 2018 (s. 27-64).
- Uslu Nasuh, “İslam İşbirliği Teşkilatı ve Çatışmaların Çözümü”, Not: Kaynak, 17-18 Nisan 2018 tarihlerinde İstanbul Gelişim Üniversitesi’nde gerçekleştirilen “IV. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu: Orta Doğu’da Barışı Tesis Etmek” başlıklı konferansta sunulan bildirinin metnidir, yazara ait internet adresinden temin edilmiştir.
- Üstün Nazlı, *İslam İşbirliği Teşkilatı’nın İşlevselliği ve Türkiye’nin Rolü*, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Konya, 2016.

- Víctor Luis Gutiérrez Castillo. “The Organization of Islamic Cooperation in Contemporary International Society”, *Revista Electrónica De Estudios Internacionales*, (27), 2014, (pp.1-21).
- Yardımcı Pınar, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Detay Yayıncılık, Ankara 2014.
- Yaşar Fatma Tunç, Alkan Özcan Sevinç, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, 7. Baskı, İHH Yayınları Yayın No: 5, İstanbul 2010.
- Yaşaroğlu M. Kâmil, “Mecmau’l-Fıkhi’l-İslâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecmaul-fikhil-islami> (Erişim tarihi: 10.10.2022).
- Yıldırım Hüseyin, İslam Dünyası’nda Yapısal Sorunların Çözümünde Uluslararası Kuruluşların Rolü (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2017.
- Yıldırım Hüseyin, İslâm Dünyası’nda Yapısal Sorunların Çözümünde Uluslararası Kuruluşların Rolü, (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2017.
- Yüzyılın İşgali Tek Taraflı Planların Gölgesinde: Filistin*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020.
- Аббасов Эмин, Правовые аспекты деятельности организации Исламская Конференция, Министерство образования Азербайджанской Республики, Азербайджанский Государственный Экономический Университет, магистрский центр, Баку, 2018.
- ИСЕСКО переименована в Организацию по вопросам образования, науки и культуры исламского мира, <https://islamofera.ru/isesko-pereimenovana-v-organizaciyu-po-voprosam-obrazovaniya-nauki-i-kultury-islamskogo-mira/>, 12.02.2020 (Erişim tarihi: 22.08.2022).
- Попов Вениамин, “Россия и ОИК: год сотрудничества”, *Российская газета*, 31.07.2004, https://rg.ru/2004/07/31/islamsky_mir.html. (Erişim tarihi: 22.01.2022).

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yıllara Göre Genel Sekreterleri.....	47
Tablo 2: İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İslam Konferansı Örgütü) Üye Devletler	66
Tablo 3: İslam İşbirliği Teşkilatı Olağan İslam Zirve Konferansları	72
Tablo 4: İslam İşbirliği Teşkilatı Olağanüstü İslam Zirve Konferansları.....	73
Tablo 5: İslam İşbirliği Teşkilatı Dışışleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları..	73
Tablo 6: İslam İşbirliği Teşkilatı Dışışleri Bakanlar Konseyi Olağanüstü Konferansları	75

ÖZGEÇMİŞ

Gulpashsha MADRAIMOVA, 2000 yılında Orta Okuldan, 2020 yılında da Türkiye Cumhuriyeti Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. 2020 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır.